

T.C.

Hitit Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

**DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERSLERİNİN AHLÂKİ KÜLTÜRÜN
OLUŞUMUNA ETKİSİ**

Ümmügülsüm SEVİCİ

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2018

**DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERSLERİNİN AHLÂKİ KÜLTÜRÜN
OLUŞUMUNA ETKİSİ**

Ümmügülsüm SEVİCİ

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

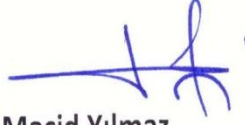
Yüksek Lisans Tezi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İsmail BAĞDATLI

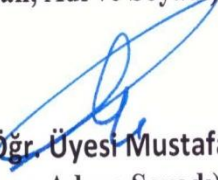
Çorum 2018

KABUL VE ONAY

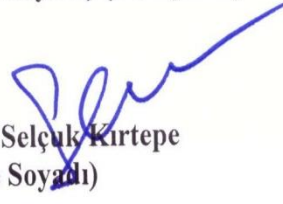
Ümmügülsüm (Türkmen) Sevici tarafından hazırlanan “**Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerinin Ahlâkî Kültürün Oluşumuna Etkisi**” başlıklı bu çalışma, 07/09/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Macid Yılmaz
(Unvan, Adı ve Soyadı) (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İsmail Bağdatlı
(Unvan, Adı ve Soyadı) (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Selçuk Kırtepe
(Unvan, Adı ve Soyadı)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet Evkuran

Enstitü Müdürü

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve ahlâki davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(07/09/2018)

Ümmügülsüm SEVİCİ

ÖZET

SEVİCİ, Ümmügülsüm. *Din Kültürü ve Ahlâk Eğitimi Dersinin Ahlâki Kültürün Oluşumuna Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2016.

Bu araştırmanın amacı genel hatlarıyla Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin ahlâki kültürün oluşumuna etkisini incelemektir. Bu nedenle 11-12 yaş düzeyindeki çocuklarda ahlâki kültürün oluşumuna Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin etkisi araştırılmıştır.

Bu araştırmanın amacına uygun olarak Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin öğretim basamaklarından ahlâk basamağı konuları incelenmiştir.

Verimli bir çalışmanın temelinde, çalışma yaptığın grubun özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak yer alır. Bu nedenle; 11-12 yaş grubunun ahlâki gelişim özellikleri ele alınmıştır.

Bu çalışma 2012-2013 öğretim yılı Bahar döneminde Çorum ili, Merkez İlçesinde Mimarsinan Ortaokulu, 23 Nisan Ortaokulu, Yavuz Sultan Selim Ortaokulu 6. ve 7. sınıflar üzerinde gerçekleştirilmiştir.

2012-2013 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde 6 ve 7. sınıf 409 öğrenci üzerinde anket uygulaması yapılmıştır.

Anketten elde edilen toplam veriler SPSS 18.00 Bilgisayar İşletim Programı yardımıyla verilerin Korelasyon ve Çapraz Tabloları oluşturularak değerlendirilmiştir.

DKAB derslerine olan ilgi ve sevgi ile ahlâki davranış geliştirme arasındaki korelasyon pozitif yönlüdür ve ikisi arasında 0,267'lik olumlu bir ilişki vardır. 0.01 alfa değerine göre sonucumuz 0,267 değeri anlamlıdır. DKAB derslerine duyulan sevgi ile ahlâki davranış geliştirme arasında doğru orantı olduğunu görüyoruz. Yani öğrencinin derse ilgisi ne kadar artarsa ahlâki kültür oluşturması da aynı oranda değişim gösterecektir.

Bu bulgu çerçevesinde DKAB derslerine duyulan sevginin artmasıyla ahlâki etkileşimimizin artması ve dolayısıyla ahlâki kültürün oluşmasına pozitif etkide bulunması arasında direkt ve anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kavramlar: Ahlâk, Ahlâk Eğitimi, Ahlâki Kültür, Ahlâki Gelişim.

ABSTRACT

SEVİCİ, Ümmügülsüm, *The Effect of Religious Culture Moral Education Course on the Formation of Moral Culture*, (Post Graduate Thesis).

The purpose of this study is to examine the effect of the courses of Religion Culture and Moral Education on the formation of Moral Cultures. For this reason, the effect of the lessons of Religion Culture and Moral Information on the formation of Moral Cultures in children between the ages of 11 and 12 were investigated.

In accordance with the aim of this research, ethical issues from the teaching steps of religious culture and moral information courses were examined.

Being knowledgeable about the characteristics of the group in which you work is at the root of a productive work. Therefore; moral development characteristics of 11-12 age group were examined.

This study was carried out in Çorum province in the spring term of 2012-2013 academic year, Mimar Sinan Middle School, 23 April Middle School and Yavuz Sultan Selim Middle School in the 6th and 7th grade.

During the spring semester of 2012-2013 academic year, a questionnaire was applied to 409 students in 6th and 7th grade.

The total data obtained from the questionnaire was evaluated by using the SPSS 18.00 Computer Operating Program, Correlation of Data and Cross Tabulation. There is a positive correlation of positive interest 0.267 in the relationship between interest and love for DKAB courses and moral behavior development. According to 01 alpha value, the result of 0,267 value is meaningful. We see that there is a direct correlation between the love of DKAB classes and the development of ethical behavior. In other words, the more the interest of the student in the lesson, the more the Moral Culture will change.

This finding seems to be influential on the formation of Moral Cultures by increasing the level of love for the DKAB courses.

Keywords: Morality, Moral Education, Moral Culture, Moral Development

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
TABLolar	vii
ÖN SÖZ	ix
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	4
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	5
3. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI	6
4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	7
5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	7
5.1. Araştırmanın Modeli	7
5.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme	8
5.3. Kullanılan Ölçme Araçları	8
5.4. Araştırmanın Bulguları.....	8
I. BÖLÜM: AHLÂK EĞİTİMİ	8
1. AHLÂK EĞİTİMİNİN PSİKOLOJİK TEMELLERİ	8
1.1. AHLÂK GELİŞİMİ	8
1.2. Ahlâk Gelişimi İle İlgili Temel Kavramlar	11
1.2.1. Vicdan ve Vicdan Gelişimi	11
1.2.2. Sosyal Öğrenme.....	14
1.2.3. Model Alma ve Özdeşleşme.....	17
1.2.4. Zihinsel Olgu ve Ahlâki Yargı	20
1.3. Ahlâki Gelişim Üzerindeki Etkili Faktörler	20
1.3.1. Çevre ve Kalıtım.....	20
1.3.2. Aile ve Kültür	22
1.3.3. Arkadaş Çevresi.....	29
1.3.4. Din	30
1.3.5. Eğitim ve Okul	32

2. AHLÂK GELİŞİMİ İLE İLGİLİ KURAMLAR	36
2.1. PSİKOANALİTİK YAKLAŞIMA GÖRE AHLÂK GELİŞİMİ	36
2.2. DAVRANIŞSAL/SOSYAL ÖĞRENMEYE GÖRE AHLÂK GELİŞİMİ 42	
2.3. BİLİŞSEL YAKLAŞIMA GÖRE AHLÂK GELİŞİMİ	45
2.3.1. Piaget’in Ahlâk Gelişimi Yaklaşımı.....	45
2.3.2. Kohlberg’in Ahlâk Gelişimi Yaklaşımı.....	54
2.4. AHLÂKİ GELİŞİM EVRELERİ İÇERİSİNDE ÇOCUK	66
2.4.1. Çocukta Bazı Ahlâki Davranış Özellikleri	69
3. AHLÂK EĞİTİMİNİN ÖNEMİ	73
4. AHLÂK EĞİTİMİNİN AMACI	75
5. AHLÂK EĞİTİMİNDE KURAM ve YAKLAŞIMLAR	76
5.1. Toplumsal Öğrenme Yaklaşımı ve Ahlâk Eğitimi	76
5.2. Bilişsel yaklaşım ve Ahlâk Eğitimi	78
II. BÖLÜM: DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERSİNİN AHLÂKİ KÜLTÜRÜN OLUŞUMU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	79
1. 2010 YILINDA HAZIRLANAN DKAB ÖĞRETİM PROGRAMINDA AHLÂK EĞİTİMİ	79
1.1. Programın Genel İlke, Temel Yaklaşım ve Amaçlarında Ahlâk Eğitimi	79
1.1.1. İlköğretim DKAB Programının İlkelerinde Ahlâk Eğitimi.....	79
1.1.2. İlköğretim DKAB Programının Temel Yaklaşımlarında Ahlâk Eğitimi	82
1.1.3. İlköğretim DKAB Programının Amaçlarında Ahlâk Eğitimi	84
1.2. Öğrenme Alanlarında Ahlâk Eğitimi	86
1.2.1. 4. Sınıf Ahlâk Ünitesi “Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik”	86
1.2.2. 5. Sınıf Ahlâk Ünitesi “Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım”	87
1.2.3. 6. Sınıf Ahlâk Ünitesi “İslam’ın Sakınılmasını İstedığı Bazı Davranışlar” ..	88
1.2.4. 7. Sınıf Ahlâk Ünitesi “Din ve Güzel Ahlâk”	89
1.2.5. 8. Sınıf Ahlâk Ünitesi “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar”	90
2. AHLÂK EĞİTİMİNİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN ÖNEMİ	91
2.1. Ahlâki Kültür.....	91
2.2. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinin Ahlâk Kültürü Oluşumu Üzerindeki Etkisi.....	93
III. BÖLÜM: ARAŞTIRMADA ELDE EDİLEN VERİLERİN YORUMLANMASI	97

1. VERİLERİN YORUMLANMASI	97
1.1. Korelasyon Tabloları ve Yorumları	97
Tablo 1: DKAB derslerine olan sevgi ve ahlâki değerlerin ortalamasının korelasyonu.....	97
Tablo 2: DKAB derslerinin davranışlar üzerindeki etkisi ve ahlâki değerlerin ortalamasının korelasyonu.....	98
Tablo 3: Ahlâki değerler ve bilgi boyutunun korelasyonu	99
Tablo 4: Ahlâki değerler ve inanç boyutunun korelasyonu.....	100
1.2. Çapraz Tablo (Crosstabulation) ve Yorumları	101
Tablo 5: Sınıf Düzeyleri ve “DKAB dersi sevdiğin dersler arasında yer alıyor mu?” Sorusunun Çapraz Tablosu.....	101
Tablo 6: Sınıf Düzeyleri ve “DKAB dersi senin ahlâki değerleri yeterli ölçüde kazanmanı sağladı mı?” Sorusunun Çapraz Tablosu	102
Tablo 7: Sınıf Düzeyleri ve “DKAB dersi sana yeni bilgiler kazandırdı mı?” Sorusunun Çapraz Tablosu.....	103
Tablo 8: Sınıf Düzeyleri ve “DKAB dersi senin davranışlarında değişikliğe neden oldu mu?” Sorusunun Çapraz Tablosu	104
Tablo 9: Sınıf Düzeyleri ve “Hastalara, yaşlılara toplu ulaşım araçlarında yer vermek senin için önemli midir?” Sorusunun Çapraz Tablosu	106
Tablo 10: Sınıf Düzeyleri ve “Allah'a inanan Müslüman'ın kalbi her zaman huzur ve mutlulukla dolu mudur?” Sorusunun Çapraz Tablosu.....	107
Tablo 11: Sınıf Düzeyleri ve “'Dini kavramları öğrenirken büyüklerimi örnek aldığım oluyor.' ifadesine katılıyor musun?” Sorusunun Çapraz Tablosu.....	108
Tablo 12: Sınıf Düzeyleri ve “'Müslümanlar hayatları boyunca doğru yoldan ayrılmayan insanlardır.' ifadesine katılıyor musun?” Sorusunun Çapraz Tablosu	109
Tablo 13: Sınıf Düzeyleri ve “'Her zaman olmasa da arada bir yalan söylemekte hiçbir kötülük yoktur.' ifadesine katılıyor musun?” Sorusunun Çapraz Tablosu..	111
Tablo 14: Sınıf Düzeyleri ve “'Arkadaşlarımı kırmamaya özen gösterir misin?’ Sorusunun Çapraz Tablosu.....	113
Tablo 15: Sınıf Düzeyleri ve “'Allah'ın sevgisini kazanmak için yapılan her fiil ibadettir' ifadesine katılıyor musun?’ Sorusunun Çapraz Tablosu.....	114
Tablo 16: Sınıf Düzeyleri ve “'Kardeşimi kıskanmam kötü bir davranıştır. Ama arkadaşlarımı kıskanmam da bir sakınca yoktur.' ifadesine katılıyor musun?’ Sorusunun Çapraz Tablosu.....	115
Tablo 17: Sınıf Düzeyleri ve “'Arkadaşlarınızın derse katılmasını engellemeniz sonucu onun hakkına girmiş olur musunuz?’ Sorusunun Çapraz Tablosu	116

Tablo 18: Sınıf Düzeyleri ve “Meleklerin seni gördüğünü düşünerek iyi davranışlarını yapmaya devam eder misin?” Sorusunun Çapraz Tablosu	118
Tablo 19: Sınıf Düzeyleri ve “Emek sarf edilmeden kazanılan para helal midir?” Sorusunun Çapraz Tablosu	119
Tablo 20: Sınıf Düzeyleri ve “ ‘Kur'an-ı Kerim okunduğunda onu büyük bir saygı ile dinlerim' ifadesine katılıyor musunuz?” Sorusunun Çapraz Tablosu.....	120
Tablo 21: Sınıf Düzeyleri ve “Hz. Muhammed bütün Müslümanlar için örnek bir kişilik midir?” Sorusunun Çapraz Tablosu.....	122
Tablo 22: Sınıf Düzeyleri ve “Paylaşmak insan için bir ihtiyaç mıdır?” Sorusunun Çapraz Tablosu	123
Tablo 23: Sınıf Düzeyleri ve “ ‘Arkadaşımla saat sekiz de buluşmak için sözleştik. Benim için söz bir emanettir. O yüzden saat sekiz de muhakkak belirtilen yerde olurum.’ İfadesine katılıyor musunuz?” Sorusunun Çapraz Tablosu.....	124
Tablo 24: Sınıf Düzeyleri ve “Allah doğruluktan ayrılmayanları sever.” Bu düşünce sence doğru mudur?” Sorusunun Çapraz Tablosu.....	125
Tablo 25: Sınıf Düzeyleri ve “Her güzel iş ve davranışı dinimiz onaylar mı?” Sorusunun Çapraz Tablosu	127
Tablo 26: Sınıf Düzeyleri ve “ ‘Peygamberimizi çok seviyorum ve O’nun adını saygı ile anarım’ ifadesine katılıyor musunuz?” Sorusunun Çapraz Tablosu	128
Tablo 27: Sınıf Düzeyleri ve “Dinimiz güzel ahlâk sahibi olmamızı gerektirir mi?” Sorusunun Çapraz Tablosu	129
Tablo 28: Sınıf Düzeyleri ve “Öğrenmiş olduğun bazı ahlâki kurallar sende değişikliğe neden oldu mu?” Sorusunun Çapraz Tablosu	130
Tablo 29: Sınıf Düzeyleri ve “ ‘ Güzel ahlâki öğrenmemde Hz. Peygamber’in hayatı ve örnek kişiliği etkili olmuştur.’ Bu düşünceye katılıyor musunuz?” Sorusunun Çapraz Tablosu	132
Tablo 30: Sınıf Düzeyleri ve “ ‘Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri benim iyi bir birey olmamda etkili olmuştur.’ Bu düşünce sence doğru mu?” Sorusunun Çapraz Tablosu	133
Tablo 31: Sınıf Düzeyleri ve “ ‘Kimliğimin oluşmasında ahlâki değerlerimizin önemli bir yeri vardır.’ İfadesine katılıyor musunuz?” Sorusunun Çapraz Tablosu	135
DEĞERLENDİRME	137
ÖNERİLER	139
KAYNAKÇA	142
ANKET	154

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

AÜİF: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

AÜEF: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Bkz: Bakınız

bs. : Baskı

c. : Cilt

çev. : Çeviren

DEM: Değerler Eğitimi Merkezi

DEAD: Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

DKAB: Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi

DÖD: Din Öğretimi Dergisi

Ed: Editör

İFAV: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı

İSAV: İslami İlimler Araştırma Vakfı

İÜEF: İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi

MÜİF: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TDK: Türk Dil Kurumu

vd. : Ve diğeri

vs.: Ve saire

TABLOLAR

Tablo 1: DKAB derslerine olan sevgi ve ahlâki değerlerin ortalamasının korelasyonu .97	
Tablo 2: DKAB derslerinin davranışlar üzerindeki etkisi ve ahlâki değerlerin ortalamasının korelasyonu	98
Tablo 3: Ahlâki değerler ve bilgi boyutunun korelasyonu.....	99
Tablo 4: Ahlâki değerler ve inanç boyutunun korelasyonu	100
Tablo 5: Sınıf Düzeyleri ve “DKAB dersi sevdiğin dersler arasında yer alıyor mu?” Sorusunun Çapraz Tablosu.....	101
Tablo 6: Sınıf Düzeyleri ve“DKAB dersi senin ahlâki değerleri yeterli ölçüde kazanmanı sağladı mı?” Sorusunun Çapraz Tablosu.....	102
Tablo 7: Sınıf Düzeyleri ve“DKAB dersi sana yeni bilgiler kazandırdı mı?” Sorusunun Çapraz Tablosu.....	103
Tablo 8: Sınıf Düzeyleri ve“DKAB dersi senin davranışlarında değişikliğe neden oldu mu?” Sorusunun Çapraz Tablosu.....	104
Tablo 9: Sınıf Düzeyleri ve“Hastalara, yaşlılara toplu ulaşım araçlarında yer vermek senin için önemli midir?” Sorusunun Çapraz Tablosu	106
Tablo 10: Sınıf Düzeyleri ve“Allah'a inanan Müslümanın kalbi her zaman huzur ve mutlulukla dolu mudur?” Sorusunun Çapraz Tablosu	107
Tablo 11: Sınıf Düzeyleri ve "’Dini kavramları öğrenirken büyüklerimi örnek aldığım oluyor.’ ifadesine katılıyor musun?” Sorusunun Çapraz Tablosu	108
Tablo 12: Sınıf Düzeyleri ve“Müslümanlar hayatları boyunca doğru yoldan ayrılmayan insanlardır.’ ifadesine katılıyor musun?” Sorusunun Çapraz Tablosu.....	109
Tablo 13: Sınıf Düzeyleri ve“Her zaman olmasa da arada bir yalan söylemekte hiçbir kötülük yoktur.’ ifadesine katılıyor musun?” Sorusunun Çapraz Tablosu	111
Tablo 14: Sınıf Düzeyleri ve“Arkadaşlarımı kırmamaya özen gösterir misin?” Sorusunun Çapraz Tablosu.....	113
Tablo 15: Sınıf Düzeyleri ve“Allah’ın sevgisini kazanmak için yapılan her fiil ibadettir’ ifadesine katılıyor musun?” Sorusunun Çapraz Tablosu	114
Tablo 16: Sınıf Düzeyleri ve“Kardeşimi kıskanmam kötü bir davranıştır. Ama arkadaşlarımı kıskanmam da bir sakınca yoktur.’ ifadesine katılıyor musun?” Sorusunun Çapraz Tablosu	115
Tablo 17: Sınıf Düzeyleri ve“Arkadaşlarınızın derse katılmasını engellemeniz sonucu onun hakkına girmiş olur musunuz?” Sorusunun Çapraz Tablosu	116
Tablo 18: Sınıf Düzeyleri ve “Meleklerin seni gördüğünü düşünerek iyi davranışlarını yapmaya devam eder misin?” Sorusunun Çapraz Tablosu	118
Tablo 19: Sınıf Düzeyleri ve“Emek sarf edilmeden kazanılan para helal midir?” Sorusunun Çapraz Tablosu.....	119
Tablo 20: Sınıf Düzeyleri ve“ ‘Kur'an-ı Kerim okunduğunda onu büyük bir saygı ile dinlerim’ ifadesine katılıyor musunuz?” Sorusunun Çapraz Tablosu.....	120
Tablo 21: Sınıf Düzeyleri ve“Hz. Muhammed bütün Müslümanlar için örnek bir kişilik midir?” Sorusunun Çapraz Tablosu	122
Tablo 22: Sınıf Düzeyleri ve“Paylaşmak insan için bir ihtiyaç mıdır?” Sorusunun Çapraz Tablosu	123

Tablo 23: Sınıf Düzeyleri ve““Arkadaşımla saat sekiz de buluşmak için sözleştik. Benim için söz bir emanettir. O yüzden saat sekiz de muhakkak belirtilen yerde olurum.’ İfadesine katılıyor musunuz?”Sorusunun Çapraz Tablosu	124
Tablo 24: Sınıf Düzeyleri ve “Allah doğruluktan ayrılmayanları sever.” Bu düşünce sence doğru mudur?” Sorusunun Çapraz Tablosu	125
Tablo 25: Sınıf Düzeyleri ve“Her güzel iş ve davranışı dinimiz onaylar mı?”Sorusunun Çapraz Tablosu.....	127
Tablo 26: Sınıf Düzeyleri ve “ ‘Peygamberimizi çok seviyorum ve O’nun adını saygı ile anarım’ ifadesine katılıyor musunuz?” Sorusunun Çapraz Tablosu	128
Tablo 27: Sınıf Düzeyleri ve “Dinimiz güzel ahlâk sahibi olmamızı gerektirir mi?”Sorusunun Çapraz Tablosu.....	129
Tablo 28: Sınıf Düzeyleri ve“Öğrenmiş olduğun bazı ahlâki kurallar sende değişikliğe neden oldu mu?” Sorusunun Çapraz Tablosu	130
Tablo 29: Sınıf Düzeyleri ve “ ‘ Güzel ahlâki öğrenmemde Hz. Peygamber’in hayatı ve örnek kişiliği etkili olmuştur.’ Bu düşünceye katılıyor musunuz?” Sorusunun Çapraz Tablosu	132
Tablo 30: Sınıf Düzeyleri ve “ ‘Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri benim iyi bir birey olmamda etkili olmuştur.’ Bu düşünce sence doğru mu?”Sorusunun Çapraz Tablosu	133

ÖN SÖZ

Genel eğitimin ayrılmaz bir parçası olan ahlâk eğitiminin bütün insanlara kazandırılması, eğitim camiasının sorumluluğu altındadır. Eğitimin hedefinde; insanın muhtelif yeteneklerinin dengeli bir biçimde geliştirilmesi, var olduğu günden beri benliğinde mündemiç duygu olan ahlâkın da uygun bir şekilde geliştirilmesi yer alır. Bu hedeften yola çıkarak, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretim Programı'nın amaçları incelendiğinde örgün eğitim kurumlarında DKAB dersiyle ahlâki kültürü meydana getiren ahlâki ve kültürel değerlerin bireye kazandırılmasının amaç edinildiği görülmektedir. Bundan sonra yapılması gereken iş, belirlenen amaçlar doğrultusunda, DKAB dersini çocuklarımıza, gençlerimize fayda sağlayabilecek şekilde ve ahlâki değerleri hayata geçirebilecek şekilde işleyebilmenin yöntemlerini araştırmak ve öğretimin kalitesini artırmak olmalıdır.

Değişen ve gelişen bir dünyaya uyum sağlamak insanoğlu için kaçınılmaz bir hal almıştır. Değişim için gerekli olan en önemli adım araştırma ve öğrenmeye açık olmaktır. Araştırma yapmak, her an öğrenmek durumunda olmak meşakkatli bir süreç olmakla birlikte değişim için gereklidir. Değişen dünya ile birlikte toplumsal değer yargılarımız da değişim göstermektedir. Bu nedenle değer yargıları, ahlâki ve kültürel değerler üzerinde etkili ve yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacın giderilmesine katkı sağlamak amacıyla, ahlâki değerlerin kazanımında önemli bir yeri olan DKAB dersleri, 4.sınıftan itibaren eğitime dâhil olduğu için çalışmamızda ilköğretim öğrencilerine yer vermeyi uygun gördük.

DKAB dersinden istenilen verimi elde etmek için; öğrencinin hangi gelişim evrelerinden geçtiğini, bu evrelerin onun üzerindeki etkisinin bilinmesi ve öğretim yöntem ve tekniklerinin bunu dikkate alarak hazırlanması, ders araç-gereçleri bakımından zengin içeriğin oluşturulması, öğretmen-öğrenci ilişkisinin nasıl bir çerçevede olması gerektiği gibi konularda yeterli inceleme ve araştırma yapılması gerekmektedir.

Çalışmamızın konusunu ahlâk eğitimi, gelişimi ve bu süreçte ahlâki kültürün oluşumunda DKAB derslerinin rolü oluşturmaktadır.

Giriş bölümünde; araştırma konusu genel hatlarıyla tanıtılmış, araştırmanın amacı, önemi, yöntemi, problem durumu, varsayımlar, sınırlılıklar, tanımlar üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde; çalışmamızın hedefi olan yaş grubunun ahlâki gelişim özelliklerine ve ahlâki gelişim üzerinde etkili olan faktörlere değinilmiştir. Ayrıca birinci bölümde; ahlâki gelişim kuramlar çerçevesinde ele alınmış, ahlâk eğitiminin amacına ve önemine, ahlâk

eğitimi ile ilgili kuram ve yaklaşımlara yer verilmiştir. İkinci bölümde; DKAB derslerinin ahlâki kültürün oluşumundaki etkisi ve DKAB dersindeki öğretim basamaklarındaki ahlâk konuları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde; araştırmanın yöntem ve teknikleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca araştırmamızda elde ettiğimiz veriler istatistiksel olarak değerlendirilerek, tablolarda gösterilmiştir. Son olarak; bulgulardan elde edilen sonuçlara paralel olarak öneriler sunulmuş ve varsayımlar değerlendirilmiştir.

Bu çalışmamın tamamlanmasında pek çok kişinin desteği ve emeği bulunmaktadır. Öncelikle yoğun çalışmalarının arasında bana zaman ayıran, yardım ve desteklerini esirgemeyen kıymetli hocam, tez danışmanım Sn.Dr. Öğr. Üyesi Mustafa İsmail Bağdatlı'ya sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunmak istiyorum. Çalışmam boyunca kendilerinden daima destek gördüğüm çok değerli ailem ve sevgili eşime yardım ve anlayışlarından dolayı teşekkürü borç bilirim.

Ümmüğülsüm SEVİCİ

Haziran-2018

GİRİŞ

Din ve ahlâk birbirinden ayrılamayacak iki unsurdur. İkisinin de amacı, toplu yaşayışın gerekli kıldığı görev ve mesuliyetleri ortaya koyup, insan ilişkilerine düzen veren, insanların birbirlerine karşı davranım biçimleri ile rahat ve huzur içerisinde hayat sürmelerini sağlayan değerleri içeren kuralları oluşturmaktır. İnsanlara erdemli bir hayatı yaşamanın kurallarını öğretirler.

Din, insandaki ahlâki erdemleri destekler ve kişi ve toplum hayatına bir düzen vererek insanların rahat ve huzur içerisinde yaşamalarını sağlar. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin amaçları arasında dinî ve ahlâki erdemleri öğretip, iyi bireyler yetiştirmek yer almaktadır.¹

Bireyin, davranışlarının büyük ölçüde önceki yıllarda aldığı eğitimle gelişeceği ortadadır. Bu sebeple bireylerin hayatında, ebeveynlerin ve sahip oldukları eğitim vizyonunun büyük bir önemi vardır.

Çocuğun aileden aldığı temel eğitimi pekiştirmek okula düşen görevler arasındadır. Zira Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin hedefleri içerisinde, genelde inançlı (veya öyle olduklarını) kabul ettiğimiz ailelerden okula gelen çocukların ve gençlerin dini inançlarını güçlendirerek olgunlaşmalarını sağlamak yer almaktadır.²

Araştırmamızın hedefi olan yaş grubu 10-12 yaşlarıdır. Bu dönemde bulunan bireyler için ergenlik dönemine geçiş ve çocukluktan çıkıp yetişkinliğe adım atmak söz konusudur. Okul çağı çocuğunun duygu tekâmülünde değişen ve genişleyen çevrenin, arkadaşlarının ve okulun kuralları, sınıfın ortamı etkili olacaktır. Eskisine nazaran daha hür olmak isterler. Engellemelere, tenkide, fazla öğüde, farklı muamelelere kızgınlık gösterdikleri gözlemlenir. Kızgınlıkları devam eder ve bunları alay etme, kavga, hakaret gibi sebeplerle açığa vururlar.³

10-12 yaşları arasında sık rastlanan bir diğer özellik de doğruluğuna inandıkları yeni bilgilere ulaştıkça eski dini inançlarını ve bilgilerini, değiştirme ve düzeltme yoluna giderler. Bu onların daha iyiye ve doğruya varmak için katı ve donuk bir yaklaşım yerine, değişken ve dinamik bir inanç yapısına sahip olduklarını gösterir.⁴Bu durumda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersine büyük sorumluluk düşmektedir. Doğruyu yanlıştan ayırabilme, eksik dinî

---

¹Milli Eğitim Bakanlığı, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2010, s. 12-13.

² Mustafa Öcal, *Din Bilgisi Dersleri İçin Yeni Müfredat Programı*, İz Yayınları, Bursa, 1998, s. 3.

³ Kerim Yavuz, *Eğitim Psikolojisi*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1991, s. 80.

⁴ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1987, s. 238.

bilgileri tamamlayabilme gibi yetileri bireye kazandırmak da Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin rehberlik alanına girmektedir.

Özetle, 10-12 yaş arasındaki çocuklar farklı gruplar arasında yerlerini alarak, birbirleriyle iyi bir uyum sağlamışlardır. Bu dönemde gerek eğitim çevresi gerekse aile içerisinde yer alan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi etkin bir rehberlik görevi üstlenmeli ve bunun gerekliliklerini yerine getirmelidir.

Günümüzde dünya hızlı değişimlere sahne olmaktadır. Bilim, teknoloji ve eğitim gibi farklı dallardaki değişimlere uyum sağlamak, geleceğin bireylerini yetiştirmek ve eğitime kalite kazandırmak için, zaman zaman eğitim sistemleri gözden geçirilerek yeni adımlar atılmıştır. Bu sürecin sonucunda ülkemizde de eğitim alanında yapılandırmacı eğitim sistemi benimsenmiş ve bu yönde yenilikler yapılmıştır.⁵

Yapılandırmacılık; bütünleştirici, oluşturmacı, kurmacı anlayış, yapılandırıcı öğrenme, oluşumcu yaklaşım gibi kavramlarla da ifade edilmektedir. Yapılandırmacı öğrenme kuramı, bilgiyi aktarma ve başkasının aktardığı bilgiyi kaydetme yerine, bilgiyi bireyin kendi gayreti ile elde etmesini esas alır. Bireylerin kendilerinde var olan bilgiyle beraber yeni bilgiyi, yine kendi öznel durumlarına uyarlayarak öğrenmelerini esas alan anlayışa dayanır.⁶

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılandırmacı eğitim yaklaşımları esas alınarak Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi müfredatında amaç, kapsam, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme gibi program boyutlarında önemli değişiklikler ve yenilikler yapılmıştır. İlköğretim 4-8. sınıflar Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi öğretim programı da 2006 yılında yeniden hazırlanmış ve 2007-2008 eğitim öğretim yılında uygulamaya başlanmıştır.⁷

Yeniden geliştirilen İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda, dinin temel bilgi kaynakları dikkate alınarak İslam'ın kök değerleri çerçevesinde “mezhepler üstü” ve “dinler açılımlı” bir yaklaşım benimsenmiştir.⁸

Geliştirilen programla öğrencilerin din ve ahlâk üzerinde nesnel bilgi sahibi olmaları, hayat ve inanç konusundaki tercihlerini hür olarak yapabilmeleri esas alınmıştır. Ayrıca din

⁵Mahmut Zengin, “Yapılandırmacı Yaklaşım ve Din Öğretimi”, *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*, Ed. Mustafa Köylü, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 104.

⁶Özden Yüksel, *Öğrenme ve Öğretme*, 6. Baskı, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 54-55, Bilal Duman, “Yapılandırmacılık”, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Ed. Gürbüz Ocak, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 360-361.

⁷Zengin, *a.g.e.*, s. 104.

⁸MEB, *DKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, s. 2.

öğretimi edinimleri insana; düşünceye, ahlâki olana, hürriyete, kültürel mirasa saygılı olmaları temeline dayanmaktadır.⁹

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nda benimsenen eğitim anlayışı çoklu zekâ ve öğrenci merkezli öğrenmedir. Bu eğitim anlayışı dikkate alınarak öğrenme sürecinde öğrencinin aktif katılımına ve öğretmen rehberliğine ağırlık verilmiştir. Öğrencilerin somut deneyimlerinden, sezgilerinden dinî ve ahlâki anlamlar oluşturmalarına ve soyut düşünebilmelerine rehber olmak gayesiyle hareket edinilmiştir.¹⁰

Türkiye'de, zorunlu Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri, öğrencilerin İslam ve diğer dinler konusunda; doğru düşünmesine ve içinde yetiştiği kültürü anlamaya yetecek kadar anlayış sahibi olmalarına imkân sağlar. Bu farkındalığın kazandırılabilceği yerlerden biri de örgün eğitim kurumu olan okullardır. Okullarda verilen DKAB öğretiminin değişmez kaynaklarından birisi olan, DKAB ders kitapları, dersin öğretim programlarında yer alan öğrenim alanlarını ve bu alanlara ait konuları kapsayan en temel kaynaktır ve birçok öğrenci için hayatları boyunca karşılaştıkları en önemli dinî kaynaklardır.¹¹

Ders kitapları, eğitim sistemi içerisinde önemli bir yere sahiptir. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitapları üzerine birçok çalışmaya rastlanılmıştır. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarında yer alan ahlâk öğrenme alanları üzerine yapılan çalışmalar nadirdir. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarında yer alan ahlâk öğrenme alanlarının varlığı bu şekilde bir konu tespit edilmesine vesile olmuştur.

İlköğretim DKAB ders programlarında, 4. sınıftan itibaren 8. sınıfa kadar kademeli olarak ahlâk konularına yer verilmektedir. 4-8. sınıflarda okutulan DKAB ders kitaplarının beşinci ünitesi ahlâk öğrenme alanına ayrılmıştır ve ahlâkî konular bu bölümde değerlendirilmiştir. Ahlâki duyarlılığa sahip bir toplum olmak için okullarda verilen ahlâk eğitiminin neliği, nasıllığı önemlidir. Ahlâk alanına dair nelerin yapıldığının sorgulanması gerekli olup bu bağlamda araştırma yapılması gerekmektedir. DKAB dersi ile ahlâki kültür arasındaki ilişkiyi değerlendirdiğimiz bu çalışmamızda; ilköğretim 4-8. sınıflarda okutulan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitaplarının ahlâk öğrenme alanları da incelenmiştir.

---

⁹MEB, *DKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, s. 2-5.

¹⁰MEB, *DKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, s. 9.

¹¹Recep Kaymakcan, *Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersleri, Yeni Eğilimler: Çoğulculuk ve Yapılandırıcılık*, Değerler Eğitim Merkezi, İstanbul, 2009, s. 40.

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

İnsan değişik özellikleri, farklı yönleri-yönelimleri, ihtiyaçları olan bir varlıktır. Bu gereksinimleri gidermek, sahip oldukları özellikleri geliştirmek için diğer insanlarla sürekli iletişim halindedir. Bu iletişimin gelişmesi için sağlıklı bir toplum yapısına ihtiyaç vardır. Toplum ve insan birbirinden ayrılmaz iki olgudur.

İnsanın gelişimini tamamlamasında bir toplumla aidiyet kurması önemlidir. Bu ait olma çabası içinde insan, toplumda bulunan değerleri içselleştirdiği gibi kendinde olan değerleri de topluma aktarır. Bu nedenle insan ve toplum et ile tırnak gibidir.

Toplumun yaşam biçiminin ifadesi olan kültür insanın bir ürünüdür. Kültür toplum tarafından üretilen ve kullanılan değerler sistemidir. Ahlâki kültür de bu sistemin bir parçasıdır. Ahlâki kültürün oluşumunda insanın değer yargılarını öğrenme arzusu ve öğrendiği değerleri diğer bireylere aktarması etkindir. Toplum, ahlâki kültürü ve bireyi etkisi altına alan bir diğer yapı da dindir. Din ahlâki kültürün oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Din değerler sistemidir. Ahlâki kültürün büyük bir kısmı bu değerlerin aktarılması ve içselleştirilmesi ile oluşmuştur. Din ve ahlâki kültür insanın yaşam tarzını belirlediği gibi bireyin hayatının mihenk taşıdır.

Bireyin bir gereksinimi olan kültürlenmede eğitimin vazgeçilmez bir statüsü vardır. Biyo-kültürel, sosyo-kültürel bir varlık olan insanın kültürlenerek gelişmesinde etkili olan kurum eğitimidir. Ahlâki kültürün de nesilden nesile aktarılmasında eğitimin önemli bir yeri vardır. Ülkemizde bu rolü üstlenen, eğitimimizin bir parçası olan DKAB dersidir.

Bu sistem içerisinde birey eğitim aracılığıyla sahip olduğu değerleri aktarır ve yeni değerler sistemi geliştirir. Bu gelişimin sağlıklı olabilmesi için bireyin gelişim özelliklerini, gereksinimlerini dikkate alan eğitim sistemleri oluşturulmalıdır.

Ülkemizde ahlâki kültürün oluşumuna katkı sağlayacak olan DKAB dersinin işleniş süreci, dersi veren öğretmenin yapısı, bilgisi, derste konu edinilen materyaller de bu süreci etkilemektedir. Bu alanda da yenilikler yapılmalı, değişen gelişen dünyaya adapte olabilecek düzenlemeler yapılmalıdır.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin genel amacının ne derece gerçekleştirildiği ve öğrenci davranışları üzerinde etkili olup olmadığı her zaman tartışma konusu olmuştur. Bu

tartışmalara sebep olan şeyler; bu dersten ne kadar başarı sağlandığı ve bu dersin daha çok istenilen davranışları kazandırmadaki etkinliğidir. Biz de araştırmamızda bunlara yer verdik.

DKAB dersi ahlâki kültürün oluşumunda öğrenciyi teorik bilgide bırakmamalı, edilgen hale getirip ahlâki kültürün bir parçası yapmalıdır. Bu sorun önemli bir probleme değindiği için bu alanda araştırmaların artırılması kanaatindeyiz. Bu bağlamda araştırmamızın problemini şu şekilde ortaya koymak mümkündür: DKAB dersinin ilköğretim çağı çocuğunun ahlâki kültürünün oluşumuna etkisi nedir?

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmamızın problemi, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin ahlâki kültürün oluşumu üzerinde etkili olup olmadığının ortaya çıkarılmasına yöneliktir. Dolayısıyla hazırlanan uygulamanın amacı; “DKAB dersi ile ahlâki kültür arasında anlamlı bir ilişkinin mevcut olup olmadığının araştırılmasıdır.”

Türkiye'nin ahlâki kültürünün oluşumunu; İslam dininin kazandırdığı ahlâki mirası dikkate almadan anlamak mümkün değildir. İslam dininin emirleri, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sünnetleri, yani sözleri, uygulamaları ve olaylar karşısındaki tutumu ele alındığında İslam'ın ahlâki değerlere çok önem verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Muhammed bir hadisi şerifinde: “Ben ahlâki güzellikleri tamamlamak üzere gönderildim.”¹² başka bir ifadelerinde; “İyilik, güzel ahlâktır. Kötülük (günah olan şey) de, seni içten içe rahatsız eden ve insanların fark etmesinden hoşlanmadığın şeydir.” Buyurmuştur.¹³

İnsan sosyal bir varlıktır. Sürekli çevresi ile iletişim halindedir. Bu iletişim sonucu bazı görev ve sorumluluklar ortaya çıkar. Bireylerin görev ve sorumluluklarının farkına varmasında, ahlâki yapının oluşumunda din büyük rol oynamaktadır. Bu nedenle din ve ahlâk eğitimi doğru kişiler tarafından, doğru yöntemlerle eğitim-öğretim kademeleri içerisinde verilmelidir.

Günümüz problemlerini ele aldığımızda ahlâki kültürde bir yozlaşma ve bozulmanın mevcut olduğu görülmektedir. Toplum gündemine yerleşmiş olaylar incelediğinde ahlâki değerlerin teoride kaldığı, bireyin hayatının bir parçası olması gerekirken bilgi düzeyinde kaldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca gelişmiş olan teknoloji çağı içerisinde doğruluğundan

¹² Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned, c.II, s.381.

¹³ Müslim, 45. *Kitabu'l-Birr*, Bab:14-15.

emin olmadığımız her bilgi farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Din ve ahlâk alanında farklı kaynaklardan edinilen bilgi sağlıklı bir ahlâki kültürün oluşumuna engel teşkil etmektedir.

Ahlâki kültürün şekillenmesinde dini ve ahlâki unsurların öğretimi ahlâk eğitimi ile mümkündür. DKAB dersinin içeriği ele alındığında ahlâk eğitimine geniş ölçüde yer verdiği gözlemlenmektedir.

Ahlâki kültürün bireylere sağlıklı ve doğru şekilde aktarılması için DKAB derslerine ihtiyaç vardır. İleriki çalışmalara yön verebilmesi açısından DKAB dersinin ahlâki kültürün oluşumuna etkisi ve arasındaki ilişkinin ele alınması önemlidir. Araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Okul çağı çocuklarının ilgi ve ihtiyaçları nelerdir?
2. Çocuklarda ahlâki gelişim temel alınarak ahlâki kültürün şekillenmesi nasıl olmalıdır?
3. Çocukların gelişim basamakları dikkate alınarak ahlâki kültürü oluşturan ahlâki değerlerin eğitimi nasıl verilmelidir?
4. Yetişkinler, çocukların kültürlenme düzeylerinde ahlâki yapılarının oluşumunda nelere dikkat etmelidirler?
5. Bireylerin hazır oluş düzeylerine göre ahlâk ve din öğretimi yöntemleri nasıl seçilmelidir?
6. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri, ahlâki kültürün oluşumuna nasıl katkıda bulunabilir?

3. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Bu araştırmanın temel varsayımı şudur: Mevcut Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi ahlâki kültürün oluşumunda etkilidir.

Bu temel varsayımın alt varsayımları şu şekildedir:

1. DKAB dersi ahlâki kültürü şekillendiren değer ve yargıların kazanılmasında etkilidir.

2. DKAB dersine duyulan sevgi ahlâki kültür oluşumunu destekleyici niteliktedir.
3. İslam dini ahlâki kültürün oluşumunda etkilidir.
4. İnanç ahlâki kültürün oluşumunda etkilidir.
5. Ahlâki değer ve yargıların öğrenilmesi ve aktarılması ahlâki kültürün oluşumunda etkilidir.
6. Bireylerin ahlâki yargıları ahlâki kültürün oluşumunda etkilidir.
7. Toplumda yer alan ahlâki değerler ahlâki kültürün oluşumunda etkilidir.
8. Araştırmanın yapıldığı yaş dönemindeki öğrenciler ahlâki konulara karşı ilgilidir.
9. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretimi, öğrenci davranışları üzerinde olumlu anlamda etkilidir.

4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma zaman açısından 2012-2013 eğitim öğretim dönemi ile sınırlıdır. Araştırma yer açısından Çorum ili ile sınırlıdır. Araştırmaya katkı sağlayan okullarımız; 23 Nisan Ortaokulu, Mimar Sinan Ortaokulu, Yavuz Sultan Selim Ortaokuludur. Araştırma 10-12 yaşları arasında dinî ve ahlâki kültür oluşumunu kapsamaktadır. Bu nedenle araştırmaya ilköğretim okullarından 6. sınıflarla 7. sınıflardaki öğrenciler dahil edilmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, hazırlık ve uygulama, kullanılan ölçme araçları ve elde edilen verilerin analizinde izlenen yol hakkında bilgi verilecektir.

5.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmamızın amacına uygun olarak mevcut durumu tespiti yönelik *tarama* türü bir çalışma yapılmıştır. Tarama modelleri; araştırmaya konu olan olay, birey veya nesneyi kendi

koşulları içinde, herhangi bir değiştirme ve etkileme yapmaksızın olduğu gibi betimlemeyi amaçlar.¹⁴

5.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin ahlâki kültürün oluşumu üzerinde etkili olup olmadığını sorgulayan bu araştırmanın evreni Çorum ili olarak belirlenmiştir. Örneklemi ise Mimarsinan, Merkez semtleri oluşturmaktadır.

İlköğretim öğrencilerine toplam 409 adet anket sorusu sorulmuştur. Bunun 42'si eksik ve özensiz doldurulmuş olduğu için geriye kalan 367 adet anket üzerinden istatistikî işlemler yapılmıştır.

5.3. Kullanılan Ölçme Araçları

Bu çalışma; din eğitimi alanında uzman akademisyenler gözetiminde hazırlanmış anket uygulaması üzerine temellendirilmiştir.¹⁵ Bu çalışmayla öğrencilerin ve öğretmenlerin DKAB dersinin ahlâki kültürün oluşumu üzerinde etkisinin olup olmadığı, DKAB dersinin ahlâki kültürü şekillendiren ahlâki değerlerin eğitimini ne derece sağladığı belirlenmek istenmiş ve bir alan araştırması yapılmıştır. Anketi oluşturan bölümler ise şöyledir:

Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm öğrencilerin okul ve sınıf bilgilerini içerir, ikinci bölümü DKAB dersine karşı ilgi ve tutumlarını ölçen soruları içerir.

5.4. Araştırmanın Bulguları

Elde edilen verilerin değerlendirilmesi ssps programında yapılmıştır. Betimsel istatistikler (frekans, yüzdeler vb.) kullanılmıştır.

I. BÖLÜM: AHLÂK EĞİTİMİ

1. AHLÂK EĞİTİMİNİN PSİKOLOJİK TEMELLERİ

1.1. AHLÂK GELİŞİMİ

İnsan düşünen bir varlık olduğu için doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden, faydalı olanı zararlı olandan ayırır. Ahlâka uygun olan fiil aynı zamanda akla ve mantığa da uygundur.¹⁶

¹⁴ Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, 1999, Ankara: Nobel, s.77-78.

¹⁵ Halis Ayhan vd., *Din ve Ahlâk Eğitim Öğretimine Yeni Yaklaşımlar*, Dem Yayınları, 2004, İstanbul.

¹⁶ İbrahim Agah Çubukçu, *İslamda Ahlâk ve Manevî Vazifeler*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1998, s.24.

Akıl sahibi kimselerin, kararlılıkla ve taammüden yaptıkları eylemlerden doğan sorumluluğa ahlâki sorumluluk denir. İnsan akıl, irade ve ihtiyara sahip bir varlık olduğu için hayır ve şerri birbirinden ayırt edebilir. Bu da insanı fiillerinden sorumlu bir varlık yapar.¹⁷

Toplum içinde yaşayan her birey, doğru ve yanlış olan birtakım fiilleri bilir ve toplu halde yaşamının getirdiği bazı kurallara uymak durumunda olduğunun bilincindedir. Toplumda adalet ve sevginin sağlanması ve birey olarak bizim mutluluğumuzda bazı ahlâki kuralların herkes tarafından kabul görülmesine bağlıdır. Ahlâk gelişimi, çocukların bazı doğru ve yanlış fiilleri öğrenmesinde rehberlik eden, kendi eylemlerini yönetebilme yetisini kazandıran süreçtir.¹⁸

Her insanda iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış, kabul edilebilir veya kabul edilemez gibi bir takım yargılar mevcuttur. Bu yargılar; bireyin neyi yapıp yapmamasında belirleyici rol oynayan, bireye özgü değer ve inançlar topluluğudur.¹⁹

Ahlâk gelişimi, toplumun bütün kurallarına sorgusuz sualsiz edilgen uyma değil, topluma etkin bir şekilde uymak için, değer yargıları geliştirme süreci olup, bu sürece etkin bir katılımı uyum sağlamaktır.²⁰

Ahlâk olgusuna karşı sergilediğimiz tutum ahlâk eğitime bakış açımız üzerinde de etkilidir.²¹

Kişilik gelişimin en önemli boyutlarından biri olan ahlâk gelişimi, sosyalleşme süreci içinde çocuğun, iyi ve kötünün ne olduğuna dair bir bilinç geliştirmesidir. Böylece bireyde oluşacak değerler sistemi gelişim süreci içinde ortaya çıkacaktır.²² Küçük yaşlardan itibaren başlayan çocuk terbiyesinin amacı sağlıklı bir ahlâk eğitimi olmalıdır. Vicdan ve ahlâk anlam olarak birbirine yakın iki kelime olup, çocukta iç denetimi sağlama anlamındadır. İç denetim ise kişinin davranışlarını kendi kendine denetlemesidir. Dış denetim ise, bireyin davranışlarının başkası tarafından denetlenmesidir.²³ Çocuk terbiyesinin amacı, iç denetimin

¹⁷ Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı*, Nur Yayınları, Ankara, 1991, s. 65.

¹⁸ Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.173.

¹⁹ Münire Erden, Yasemin Akman, *Eğitim Psikolojisi*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 1997, s. 62.

²⁰ Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2005, s. 68.

²¹ Meral Çileli, *Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi*, V Yayınları, Ankara 1986, s. 109.

²² Handan Asude Başal, *Gelişim Psikolojisi Nasıl Mutlu Bir Çocuk Yetiştirebilirim*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 169.

²³ Selçuk Özgediz, *Çocuk Gelişiminin Temel İlkeleri*, Boğaziçi Üniversitesi İdari İlimler Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, İstanbul 1979, s. 83.

çocuk da oluşmasını sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda uygulanacak disiplin, çocuğun ahlâki gelişim sürecine katkı sağlar.²⁴

Ahlâk gelişimi çok erken dönemlerde çocuğun etrafındaki kişilerle etkileşimi ile başlar. Ahlâk gelişimi, dil gelişimi ile üçüncü yaştan itibaren pekişir. Birçok psikoloğa göre ahlâk gelişimi kişilik gelişiminin en önemli parçasıdır. Bu açıdan okul öncesi çocukluk evresi ve bu evrede çocuğun etkileşim içinde bulunduğu bireylerin kişilik yapıları çocuğun ahlâk gelişimi üzerinde etkilidir. Ahlâk gelişimini birinci derecede etkileyen unsurlar içinde ana-baba tutumları, öğretmenin disiplin tutumları yer almaktadır.²⁵

Ahlâk gelişiminin amacı; bireyin topluma ait ahlâki yargı ve kuralları edinmesi ile içinde bulunduğu çevreye uyum gösterme sürecinde kendi ahlâki yargı ve kurallarını oluşturmasıdır. Toplum içinde nasıl davranılması gerektiğinin farkında olmaktır. Ahlâki gelişimin bir parçası da, bir arada yaşadığımız insanlara karşı görev ve sorumluluklarımızı öğrenmektir.²⁶

Bazen çevremizdeki insanların davranışlarını eleştiririz. Bu bazen bir arkadaşımız olduğu gibi, bazen de hiç tanımadığımız bir politikacı, yazar vb. kişiler olabilir. Bazen de davranışlarımız toplum tarafından kabul gördüğü gibi bazı davranışlarımız yüzünden dışlandığımız da olabilir. İşte bu tür yargılar bireyin kendine özgü inanç ve tutumlarının bir ürünüdür.²⁷

Toplumsal denetim mekanizmaları, toplumsal kurallardan oluşur ve insanların davranışlarını denetler ve insanların arasındaki ilişkileri düzenler. Kurallara uyulmadığı takdirde insanlara çeşitli yaptırımlar uygulanır. Değerler, normlar ve töreler toplumsal denetim mekanizmasında üç dereceyi oluşturur: Değerler belli bir toplumda genel ve soyut düzeyde yer alır ve adalet, doğruluk, dayanışma, paylaşım gibi çeşitli şekilde yer alır. Bu değerlerin belirli bir duruma uygulanması sonucu normlar ortaya çıkar. Değerler bireysel ve toplumsal düzeni oluşturmak için töreler ve normlara dönüşür. Yani toplum düzeni bu değerler ve normlar çerçevesinde sağlanır. Bu nedenle ahlâk gelişiminin olumlu yönde olması toplumsal yaşam için gereklidir. Ahlâk gelişiminin anlaşılmasında etkili olacak temel kavramları incelemek yerinde olacaktır:

---

²⁴ Özgediz, *a.g.e.*, s. 94.

²⁵ Özgediz, *a.g.e.*, s. 85.

²⁶ Yüksel Özden, *Öğrenme ve Öğretme*, PegemA Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 31.

²⁷ Erden ve Akman, *a.g.e.*, s.102.

1.2. Ahlâk Gelişimi İle İlgili Temel Kavramlar

1.2.1. Vicdan ve Vicdan Gelişimi

Terim olarak vicdan, insanın içinde bulunan ahlâki otorite, ahlâki değerler ve eylemler, hüküm verme ve yargılama yeteneğidir.²⁸

Vicdan ve vicdan gelişimi ahlâki gelişimin en can alıcı noktalarından birini oluşturur. Çok eskilerden günümüze kadar ahlâk vicdan denen içsel bir mekanizma ile açıklanmaya çalışılmıştır. Vicdan; genel anlamda bireydeki ahlâki bilincin özü ya da kendisi olarak anlaşılmıştır. Vicdan, kişinin doğruyu yanlıştan ayırmasını sağlayan bir iç mekanizma, fikir ve tutumlar ile görev ve sorumlulukları anlamaya yarayan fikirlerin oluşturduğu bir denetim mekanizmasıdır. Doğuştan bir istidat olarak çocukta var olan vicdan gelişimi, bir iç denetim mekanizması halini alması ve bir normlar bütünü olarak fonksiyonel duruma gelmesi tedrici bir yol izlemektedir.²⁹

Vicdan insana özgü bir kabiliyettir. Doğuştan fitrî olarak bünyesinde getirdiği bir istidattır. Bu istidat insanın ahlâki yapısını oluşturmasında zamanla kendini gösterir.³⁰ Vicdan ahlâki davranışlarımızın temelini oluşturur. Fakat vicdanın baskısı herkeste aynı olmadığı için, ahlâki duyguların içeriği ve kuvveti de herkeste farklı olmaktadır.³¹

Vicdan, iyi ve kötü eylemler hakkında hüküm veren, iyi olan davranışları takdir ederken kötü davranışlarımızı kınayan, iyi olanı emredip kötü olanı nehy eden içsel bir denetim mekanizmasıdır. Vicdanımız henüz uygulamaya geçmediğimiz eylemlerimizi de denetler, değerlendirmede bulunur. Kalbimize iyilik yaptığımızda huzur, kötülük yaptığımızda sıkıntı verir. Vicdanı akıl, duygu ve iradeden ayrı bir yetenek olarak görmek hata olur. Zira bir eylemin iyi ya da kötü olduğu hakkında hüküm verirken akıl yürütürüz. İyiliğe karşı takdir, kötülüğe karşı nefret duymamızı sağlayan ahlâki duygularımızdır. Vicdan, işler ve davranışlar hakkındaki bilgi, anlayış ve eğilimlerdir. Aynı zamanda vicdan, bu anlayış ve eğilimler üzerindeki akıl yürütmenin kendisidir. Vicdan, doğuştan getirdiğimiz bir

²⁸<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=430100>, 18.07.15.

²⁹ Hayati Hökelekli, "Çocukta Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi", *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 185-186.

³⁰ Kerim Yavuz, *Çocuk ve Din*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 234.

³¹ Aydın, a.g.e., s. 32.

yetenektir. Vicdanın olumlu ya da olumsuz yönde hükümler verebilmesi, aldığı eğitime, anlayışa yani onu programlayan insana bağlıdır.³²

Vicdan, kurallarla oluşan bir sistemdir. Bu sistem insanın kendi davranışları ve başkalarının davranışları hakkında doğru ya da yanlış olgusuna ulaştırır. Doğru olarak nitelendirdiğimiz davranışlar insanın kendi benliğine karşı iyi ve doğru davranışlar geliştirmesine, yanlış olan fiiller ise suçluluk duygusunu oluşturur.³³

Çocukta bulunan utanma ve suçluluk duygularının varlığı, vicdanın uyanmaya başladığının en önemli göstergesidir. Utanma çocukta 1,5-3 yaşları arasında görülmektedir. Bir olay karşısında kendi gücünün yetersizliğini, insanî zaafını ve sınırlarını ya da yaptığı davranışın uyumsuzluğunu gören çocuk, mahcubiyet duygusuna kapılır. Suçluluk duygusu ise 3-6 yaş arasında ortaya çıkar. Çocukta suçluluk duygusu, içinde yaşadığı sosyo-kültürel çevrenin ahlâki yargı ve kurallarına ters düşen bir davranışta bulunduğu anda yaşadığı iç huzursuzluk sonucu ortaya çıkar. Bu, kendi kendini eleştirme, yaptığını açığa vurma kendini cezalandırma şeklinde dışa vurur. Vicdan uyanmasına bağlı olarak çocukta ahlâk gelişimi başlar.³⁴

Birey davranışta bulunurken her zaman başkalarının tepkilerine göre hareket etmez. Gerekli zihin olgunluğuna erişen birey ahlâki kuralları sistemleştirir ve artık her davranışı bu kurallara göre değerlendirir. Burada iç kontrol mekanizması olan vicdan devreye girmiş olur. Vicdan, bireyi ahlâki davranışta tutarsızlıktan kurtardığı gibi, dışarıdan kontrol olmadan da ahlâklı davranmasını sağlar. Belli bir olgunluğa ulaştıktan sonra vicdan oluşur. Küçük çocuklarda vicdan yoktur ve vicdan herkeste aynı düzeyde değildir. Hiç kötülük yapmayan ya da az kötülük yapanlar vicdanı güçlü olan bireylerdir. Sık sık suç işleyen bireylerin vicdanı çok zayıftır. Yapılan her iyilik ve kötülüklerden uzak durmak vicdanı güçlendiren faktörlerdir.³⁵

Vicdan değişmez değildir. Vicdanında genelde olgunlaşma ve gelişme dönemleri vardır. Çocuklarda vicdan olgusu yani iyiyi kötünden kötüyü iyiden ayırt etme özelliği ebeveynlerin emir ve yasaklarından ibarettir. Kendi akıl ve kalplerinin bir katkısı yoktur. Çocuklar büyüdükçe kendi akıl ve kalplerinden emir almaya başlarlar. Çocukların vicdan

---

³²Zeki Aydın, *a.g.e.*, s. 33.

³³Aydın, *a.g.e.*, s. 33.

³⁴Hökelekli, *a.g.e.*, s. 186.

³⁵Aydın, *a.g.e.*, s. 33-34.

temelini, anne babaların, büyüklerin, öğretmenlerin yapılan fiillere verdikleri tepkiler sonucu, çocukta oluşan iyi-kötü algısı oluşturur. Vicdan, ahlâk eğitiminin en etkili araçlarından biridir. Vicdan, bireyi hiç kimse olmadığı halde, hiçbir ceza ya da azar korkusu olmadan da kötülükten korur. Bu nedenden ötürü, bireyleri aydınlık ve temiz vicdanlara sahip olarak yetiştirmek, ahlâk eğitiminin hem amacı hem de aracı olmalıdır. Öğrencilere, iyi ve kötü, sorumluluk ve sorumsuzluk hakkında açık bilgiler verilmelidir. Değerlerin gerçeğinden sahtesini ayırt edebilmeli ve gerçek değerlere sevgi ve saygı duymalıdır. Çocuklara verilen ödül ve cezalarda aşırıya da gidilmemelidir. Aksi halde vicdanın körleşmesine yol açılmış olur.³⁶

Psikologlara göre vicdan, soyut bir içerikten ibaret değil, zihinsel ve duygusal yeteneklerin ortak ürünüdür. Vicdanın çerçevesini ve içeriğini belirleyen zihinsel ve duygusal yeteneklerin insanda oluşumuna neden olan faktörlerdir.³⁷

Vicdanın kaynağı üzerinde yapılan tartışmalar sonucu; bazıları vicdanın kalıtım yoluyla geldiğini savunurken, akıl ve tecrübe yoluyla elde edildiğini de savunanlar vardır.³⁸ İnsanda vicdan, yapılan davranışın iyi ya da kötü olması ve insanların buna karşı duyduğu olumlu veya olumsuz duyguları hissetmesiyle kendisini gösterir. Kişi yaptığı bir davranıştan haz duyarsa ya da ibadet olduğuna inanırsa gönül rahatlığı dediğimiz tecrübeyi yaşar.³⁹

Eflatun'a göre; ahlâki vicdan, çevrenin değerlerine bağlı olarak gelişir. Psikologlar ve sosyologlar da ahlâki vicdanın kaynağını, sosyal çevrenin birey üzerindeki sürekli etkilerine bağlamaktadırlar. Kişinin vicdani yapısını toplumun inançları, gelenekleri ve anlayışlarına bireyin bağlanması ve dogmatik bir düşünce yapısı ile bu unsurlardan gelen buyruklar, birey için adeta içten gelen bir ses ve kalpten doğan bir emir mahiyetindedir.⁴⁰

Modern psikolojide doğru ve yanlış kararların kaynağı Freud'a göre süper egodur. Vicdan bireylerin süper egosunda yer almaktadır. Bireyin vicdanı tesir altında kalabileceği

---

³⁶ Bilgin, Beyza- Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi*, Gün Yayınları, Ankara, 1997, s. 112-113.

³⁷ İbrahim Alaettin Gövsa, *Çocukta Duygusal Gelişim*, Hayat Yayınları, İstanbul, 1998, s. 134.

³⁸ Gövsa, a.g.e., s. 135.

³⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da Kişilik Psikolojisi*, İzci Yayınları, İstanbul, 1997, s. 47.

⁴⁰ Gövsa, a.g.e., s. 135.

için ahlâki bozulma geçirip dejenere olabilir. Bireyin eğilimleri, güduları ve dış motifler vicdanın sağlığını muhafaza etmesine engel olabilir.⁴¹

Çocuklarda ahlâk ve vicdan gelişimi açısından yapılan bazı çalışmalar çocuklara sık sık uygulanan dövme, bodruma kapatmak vb. fiziksel cezaların çocukta yetersiz bir iç denetim mekanizması yani yetersiz vicdan gelişimi sağladığını göstermektedir. Çocuk yaptığı bir yaramazlık karşısında dayak yer ve cezalandırılırsa kendince yaptığının karşılığını ödemiş demektir. Çocuğun yaptığı yanlış düzeltilmesine ve düşünmesine gerek kalmamış demektir. Ayrıca çocuğa uygulanan şiddet, çocukta anne-babaya karşı kin ve öfke duygularının gelişmesine yol açar. Ebeveynler bu şekilde davrandıklarında çocuğa taklit edebileceği bir model sağlar. Çocuk da kendisine yanlış bir davranış yapan birine dayak ile karşılık verir. Böylece uygulanan fiziksel ceza çocuğa vicdanlı değil, saldırgan olmayı öğretecektir. Sevgiyi esirgemek de psikolojik bir cezadır. Kanıt göstererek inandırma; çocuğun dikkatini çocuğun davranışının başkasına yaptığı zarara çeker. Böylece çocuğun empati yapması sağlanır. Çocuk başkasının acısına, üzüntüsüne, kendisinin sebep olduğu fikri empati ile birleştirir ve yaptığı davranışlardan ötürü kendini suçlu hissederek pişmanlık duyar. Böylece çocuğun iç kontrol mekanizması (vicdanı) gelişmeye başlar. Böylelikle çocuğun vicdan gelişimini sağlamak için, fiziki şiddet ya da sevgiyi esirgeme değil, kanıt gösterme yoluyla disiplin etmelidir.⁴²

Ahlâk eğitiminde yukarıda bahsi geçen vicdan gelişimi sağlandığı takdirde amacına ulaşmış olacaktır. Bireyin iç kontrolünü sağlaması ile ahlâklı bireylerin sayısı artacaktır. Sağlıklı vicdan gelişimi sayesinde sağlıklı kişiliğe sahip bireyler yetişecektir.

1.2.2. Sosyal Öğrenme

Sosyalleşme, bir grup ya da topluma ait olmayı, bireyin söz konusu olan grup ya da toplumun üyeliğine hazırlanmasını ifade eder. E. Durkheim'e göre insan, sosyalleşme süreciyle doğal bir varlık olmaktan sosyal bir varlık olma konumuna geçer. Sosyalleşme ile eğitim eşanlı ve birbirine benzer süreçler olup eğitim planlı bir sosyalleşme sürecidir.⁴³

Öğrenme, öğrencinin içinde yaşadığı kültürel gerçeğe göredir. Bu kültürel içerik onun neleri nasıl öğreneceğini de etkilemiştir. Öğrenme içinde yaşanan kültürden bağımsız olamaz.⁴⁴Eğitim yeni nesli kültürlenme yoluyla sosyalleştirir. Eğitilen birey toplum normlarına,

⁴¹ Kasapoğlu, *a.g.e.*, s. 48.

⁴² Kağıtçıbaşı, *a.g.e.*, s. 250-251.

⁴³Mehmet Şişman, *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2013, s. 70.

⁴⁴ Veysel Sönmez, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2014, s.90.

beklentilerine uygun davranışlar geliştirerek sosyalleşir. İnsanın toplumca geliştirilmiş olan davranış kalıplarına uygun davranış göstererek eğitilmesine sosyalleşme denir. Sosyalleşme doğumdan itibaren tüm yaşamı içine alan bir süreçtir. Birey içinde yaşadığı toplumun kültürünün maddi, manevi değerlerini öğrenip, onları benimser. Sosyalleşme insanı sosyal sistemin kurallarına uyumlu bir birey haline getirir. İnsan toplumun ortaya koyduğu hareket ve tavır modellerini, düşünme ve örnekleme modellerini sosyalleşme sayesinde öğrenir. Böylece sosyalleşme kişinin kültürlenmesini ve içinde yaşadığı topluma ayak uydurmasını mümkün kılan bir mekanizma haline gelir.⁴⁵

Sosyalleşme, bireyin toplumun bir üyesi haline gelmesidir. Ailesinin, arkadaşlarının, köyünün, şehrinin, ülkesinin bir parçası olduğunu bilmesidir. Büyüyen çocuk, etrafındaki bireylerle etkileşime girer, onlarınkine benzer davranışlar geliştirir. Böylece toplumun parçası olan, birbirinden farklılıkları olduğu gibi, birbirlerine büyük benzerlikleri de olan sosyal bireyler oluşur.⁴⁶

Yeni yetişen bireylerin sosyalleşmesi, hem fert açısından hem toplum açısından önemlidir. Bireyin sağlıklı ve mutlu bir hayat sürdürmesi, içinde yaşadığı topluma uyum sağlamasına bağlıdır.⁴⁷

Sosyalleşen birey kimliğini oluşturur ve yaşadığı toplumun bir üyesi haline gelir. Sosyalleşme, birey ve toplum arasında bir bağ oluşturarak toplum ve bireyin varlığını sürdürmesini sağlar. Bunun için bu bağ çok kuvvetli ve çok önemlidir.⁴⁸ İnsanın toplumsal bir kişilik kazanması, sosyalleşme ile mümkündür.⁴⁹

Sosyalleşme ile ahlâk gelişimi arasında çok yakın bir ilişki söz konusudur. Çocukta ahlâki gelişimin temelini kültürel norm ve standartlara uymayı öğrenmesi oluşturur. Birçok sosyal davranışın temelinde ahlâki içerik mevcuttur. Mesela, büyüklere saygı, yardımlaşma, itaat gibi.⁵⁰

Çocuğun ahlâki değerleri doğru anlayıp yorumlayabilmesi bilişsel ve duyuşsal gelişime bağlı olduğu gibi uyumlu bir sosyal-kültürel çevrede yaşamaya da bağlıdır. Belli

---

⁴⁵ S. Savaş Büyükkaragöz ve arkadaşları, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Mikro Yayınları, Konya, 1998, s. 144.

⁴⁶ Kağıtçıbaşı, *a.g.e.*, s. 245.

⁴⁷ Ziya Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2003, s. 54.

⁴⁸ Enver Özkalp, *Davranış Bilimine Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2004, s. 71.

⁴⁹ Abdurrahman Dodurgalı, *Eğitim Sosyolojisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 54.

⁵⁰ Hayati Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, Dem Yayınları, İstanbul, 2010, s. 12.

bir davranışın çocuk tarafından doğru ya da yanlış değerlendirilmesinde, o davranışın başkaları tarafından ödüllendirilip ödüllendirilmemesi etkilidir. Çocuğun ahlâki standartlarını yükseltmesi ve davranışına daha kolay yön vermesine katkıda bulunmak amacıyla olumlu davranış örneklerinin çoğaltılması gerekmektedir. Örneğin, oyuncaklarını arkadaşları ile adil paylaşan çocuk modeli diğer çocuklara da örnek teşkil eder. Bu davranışın yetişkinlerce ödüllendirilmesi taklit edilmesinde rol oynar.⁵¹

Çocuk, başka insanlardan nefret etme veya onları sevmeye, paylaşma, yardım etme veya bencillik yapma, incitme gibi birçok ahlâki anlam ve önem taşıyan, davranış tarzlarını belirleyen tutum ve değerleri sosyalleşme süreci içinde kazanır. Toplumda insan ilişkilerini düzenleyen kural ve değerlere uyulması yönünde zorlayıcı bir talep ve teşvik vardır. Çocuk bu talep ve teşvikleri içselleştirme yoluyla tedrici olarak öğrenir. Bu talep ve beklentilerin bir kısmı çocuğun vicdanî içeriğini oluşturur. Zihinsel gelişime paralel olarak, çeşitli değişim ve gelişime maruz kalabilen değerler ve normlar bir iç-kontrol mekanizması olarak işlev görmektedir. Böylece ahlâki gelişim ile sosyal gelişim ve sosyalleşme arasında kesin bir ayırım yapılamayacağı anlaşılmaktadır.⁵²

Fındıkoğlu'na göre eğitimin birinci fonksiyonu, kültür birikiminin ve devamının sağlanması, ikinci fonksiyonu ise fertlere içinde yaşadıkları toplumun değer ve normlarını öğretmektir. Fert cihetinden bakıldığında sosyalleşme, toplum açısından sosyalleştirme.⁵³

Bireylerin toplumda sosyalleşmeleri eğitimle mümkündür. Eğitim, toplum düzenini sağlar yani toplum içinde bireylerin benzer tutum ve davranışlara sahip olmalarını sağlar. Çocuğun kişiliği olduğu sırada gerekli şekilde müdahale edilmezse istenilen model oluşmadığında birey ve toplum arasında uyumsuzluk oluşur. Bu durum ise ferdin toplumdan dışlanmasına yol açar. Bu tarz fertlerin bulunduğu toplumlarda hoşnutsuzluk, düzensizlik had safhaya çıkar. Eğitim ferdin topluma aktif katılımını sağlayarak düzensizliğin önüne geçer.⁵⁴

Dünyanın her kesiminde sosyalleşme de önemli rol oynayan bir diğer etmen dindir. Özellikle çocukta iyi-kötü, doğru-yanlış gibi kavramların gelişmesinde, ahlâki yapısının oluşumunda etkilidir. Dünyanın hemen her toplumunda insanlar ibadethanelere gitmese de ailesinden ya da çevresindeki insanlardan bazı dini kalıpları öğrenirler. Bu dini kalıplar

⁵¹ Ayhan Aydın, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 53-54.

⁵² Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, s. 13 .

⁵³ Nevin Güngör, *Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri İle Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu*, KültürBakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.57.

⁵⁴ Dodurgalı, *a.g.e.*, s. 17.

toplumun her alanında insanı etkiler. Bu dini ritüeller insanların yeme-içme, giyinme, birbirleri ile olan iletişimleri gibi birçok alanda insanı etkisi altına alır.⁵⁵

Sosyalleşmenin ahlâki gelişime katkısı büyüktür. Sosyalleşme beraberinde bireyin farkındalığını ortaya çıkararak anlamlı kişilik oluşturmaya yardımcı olur. Bu da ahlâk gelişimi ve eğitimi için temel oluşturur.

1.2.3. Model Alma ve Özdeşleşme

Ahlâk gelişimi açısından önemli olan etkenler model alma (taklit etme) ve özdeşleşme de yer alır. Bir ahlâki davranışın çocuk tarafından içselleştirilmesi bir modelle özdeşleşmesi ile gerçekleşir. Özdeşleşme, bir kimsenin kendisini başkasıyla bir tutma ve ona uygun bir şekilde davranma eğilimidir. Çocuklar karşılarında örnek görmedikleri zaman öğrenmeleri eksik, kusurlu kalır.⁵⁶ Özdeşleşmenin, taklit etme yönteminden farkı örnek olarak bir kişinin tercih edilmesidir. Birey, tercihini çok çeşitli sebeplerden ötürü yapabilir. Sevdiği kişinin sevgisini kaybetmemek için, korktuğu için ya da hayranlık duyduğu için o kişi ile özdeşleşir.⁵⁷

Çocuk ana-babası ile özdeşim kurmaya daha yatkındır.⁵⁸ Özdeşleşmenin ahlâk gelişimindeki başarısı, çocuğun anne-baba yada başkasının rolünü yüklenmedeki başarısına bağlıdır. Çocuğun herhangi bir kuralı çiğnemesinden sonra, kendini cezalandırabilmesi veya eleştirebilmesi için başkasının rolünü üstlenmesi gerekir. Çocuk, modellerin ahlâk standartlarına uygun davranmak için şahsî ihtiyaçlarını tatmin etmekten vazgeçtikleri durumları benimseyemezken, modellerin norma aykırı davranışını görünce kolayca kanar.⁵⁹

Çocuğun rolleri öğrenmesinin temelinde taklit ve özdeşleşme olduğu bilinmektedir. “Taklit, öğrenen çocuğun yakın çevresinde algıladığı davranışları benzeterek yapmaya çalışması; özdeşim ise, taklit ettiği davranışları daha taklit anından itibaren kendi davranışı haline getirmesidir. Başka bir ifade ile çocuğun taklit ettiği şeyi özdeşleştirmesi, kendi davranışını taklit ettiği kişinin davranışına benzetmesi değil, aksine onu kendi davranışı haline getirmesidir.”⁶⁰

---

⁵⁵ Özkalp, *a.g.e.*, s. 80.

⁵⁶ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 44.

⁵⁷ Aydın, *a.g.e.*, s. 29.

⁵⁸ Hökelekli, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, s. 188.

⁵⁹ Güngör, *a.g.e.*, s. 45.

⁶⁰ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegema Yayıncılık, Ankara 2002, s. 148.

Bireyin, bir başkasını taklit ederek bazı davranışlar elde etmesine model olarak öğrenme denir. Model olarak öğrenmede, seçilen modelin bireyle olan benzerliği en önemli öğelerden biridir. Erkek çocuk babasını, kız çocuk annesini seçer ve onun davranışlarını gözlemleyerek öğrenir. Model olarak öğrenmede her zaman istenen davranışlar kazanılmayabilir. Model olarak öğrenmenin negatif sonucu da öğrenilen zararlı alışkanlıklardır. Model olarak öğrenmede pekiştirme vardır. Örneğin; annesinin diğer insanlarla nazik konuştuğunu gören çocuk, annesini model alır. Bu modeli davranışlarında tekrarladığında takdir edilir ve problemlerini daha kolay çözümlendiğini görürse, öğrenme pekiştirilmiş olur ve davranış benimsenir.

Bireyin toplumsal davranışlara uyumunda taklit etmenin önemi büyüktür. Çocuklar genellikle çevresindeki büyükleri taklit ederek, model olarak öğrenirler. Birey kişiliğini, davranışlarını çevreyi gözlemleyerek şekillendirir. Çoğu zaman farkında olmadan bu davranışlar yapılır. Örneğin, öğretmenimiz gibi ders anlatırız, beğendiğimiz bir sanatçı gibi konuşabiliriz. Gözlemleyerek öğrenmede, örnek alınan kişilerin davranışları önemlidir. Eğitim için bu çok önemlidir. Model alınan kişilerin kötü davranışları ödüllendirilmişse, biz de aynı şekilde davranırız. Örneğin, ticarete ün yapmış birini örnek alabiliriz. O kişinin yaptığı, yanlış olan davranışları cezalandırılmıyorsa hatta ödüllendiriliyorsa biz de aynı şekilde davranmış oluruz.⁶¹

Bireyler hayatlarını yönlendirirken her zaman rol-model arayışı içindedirler. Bu modelleri genelde otorite kabul edilen figürlerden belirlenir. Eğitim sürecinde bireyin kendine rol model alabileceği birtakım otoritelerin mevcut olması gerekir.⁶²

İnsanların eğitimi üzerinde kişinin çevresinde bulunan insanların davranışları çok etkilidir. İnsanlar sözlerden ziyade davranışlardan etkilenir ve kendileri de benzer davranışlarda bulunurlar. Çocuk okul öncesi yıllarda genellikle ebeveynlerini taklit ederken, okul çağı ile birlikte ebeveyn bir dereceye kadar ikinci plana düşerek öğretmen daha çok ön plana gelir.⁶³

Ahlâki davranışların öğrenilmesinde de model olarak öğrenme ve özdeşleşerek öğrenme ön plandadır. Model olarak öğrenmede birey, başkasının davranışlarını örnek alır ve

---

⁶¹ Komisyon, *Sosyoloji-1*, Açıköğretim Lisesi Yayınları, Ankara 2004, s.40.

⁶² M. Bahaddin Acat, "Öğrenme Sürecinde Değerler ve Öğretmenin Ahlâki Liderliği", *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı*, MEB Yayınları, İstanbul 2012, s. 144.

⁶³ Peker, *a.g.e.*, s. 118.

kendi de bu davranışlarda bulunur. Bireyi, modelin davranışlarını benimsemeye götüren iki neden vardır:

- Birey, başka birisinin bazı davranışları sonucu iyi şeyler elde ettiğini, bazı davranışları sonucu kötü şeyler elde ettiğini görür. Bu model kendisinin küçüğü, yaşıtı ya da büyüğü de olabilir. Böylece birey iyi sonuç elde edilen davranışları tekrarlar, kötü sonuç elde edilen davranıştan da uzak durur.
- Birey başkasından gördüğü davranışın sonucuna bakmaz fakat aynı davranışı kendisi yaptığında ödül alabilir. Büyükler gibi hareket eden çocuk, büyüklerin beğenisini kazanıp ödüllendirilebilir. Böylece büyükleri taklit eder. Burada çocuğu taklit etmeye iten güç, büyükler tarafından hoş karşılanıp takdir edilmesidir. Taklit ederek öğrenme küçük çocuklarla sınırlı değil, herkes için geçerlidir.⁶⁴

Çocuğun ilk muhatap olduğu yetişkinler anne ve babasıdır. Doğal olarak kişilik gelişiminde, büyüklerini model alan çocuk için, ilk sosyal ilişkileri de anne ve babasıyla olur. Özellikle ebeveynlerin iletişim anlayışları, beklentilerini seslendirme biçimleri çocuğun sosyal gelişiminde etkili olmaktadır. Örneğin sıcak ve sevecen anne tutumlarının, sert ve buyurgan tutumlara oranla çocuğun gelişimine pozitif yönde katkı sağladığı görülmektedir. Ancak son dönemde çocuk eğitimi yaklaşımında radikal değişiklikler sonucu çocuklara sınırsız hoşgörölü bir tutum sergilenmektedir. Bu tutum her konuda geçerli değildir. Çocukların, kendini yönetme ve sosyal uyum gösterme konusunda yeterli olması için davranışları konusunda yeterli dönüt alması gerekir. Diğer taraftan bakıldığında da sert ebeveyn tutumları çocuğun sağlıklı bir özgüven duygusu geliştirmesine engel olur. Günümüzün popüler çocuk eğitimi anlayışında yeterli ödül, ceza ve denetim vardır. Cezadan maksat sözel aşağılamalar olarak algılanmamalıdır. Ebeveyn ve öğretmenlerin çocuğu insanlık onurunu zedeleyici yöntemlerle cezalandırmaları asla bağışlanamaz. İstenmeyen davranışların fiziksel zor kullanılarak engellemeye çalışılması, toplumda şiddetin geçerli bir eğitim yöntemi olduğunu kabul eden görüşten gücünü alır ve bu görüşün yaygınlaşmasına neden olur. Çocukların yetişkinlerin davranışlarını taklit yoluyla öğrendiği düşünülürse, olumlu ya da olumsuz davranışlarında kuşaktan kuşağa aktarıldığı öngörüsü söz konusudur.⁶⁵

---

⁶⁴ Aydın, *a.g.e.*, s. 28.

⁶⁵ Hökeleki, *a.g.e.*, s. 187.

1.2.4. Zihinsel Olgunluk ve Ahlâki Yargı

Duygusal ve sosyal faktörlerin yanında, ahlâki gelişimin zihinsel süreçlerle de ilişkili olduğu görüyoruz. Ahlâki davranış, iyi-kötü, doğru-yanlış ekseninde bir yargıya bağlıdır ve aklın karar verdiği bir tercihi dile getirmektedir. Olgun bir ahlâki gelişimin temelinde zihinsel süreçlerin önemli bir rolü vardır. Ahlâki davranışın membaası akıldır. Ancak bu sayede özerk bir kimliğe kavuşmaktadır. Zekâ, ahlâki gelişme için gerekli olmasına rağmen tek başına yeterli olmayan bir şarttır. Çünkü ahlâki olan her çocuk zeki olmakla birlikte, her zeki çocuk ahlâki vasfa sahip olmayabilir.⁶⁶

Çocuklar ahlâki kuralları, manasına ulaşmadan çok önce öğrenirler. Kuralların manasına ulaşılması, Kohlberg'in ifadesiyle "rol alma yeteneği", 6 yaşından itibaren gelişmeye başlayan bir süreçtir. "Rol alma yeteneği, bir başkasına kendisi gibi tepki göstermek, kendi davranışına da bir başkası gibi tepki verebilmek."⁶⁷ becerisi olarak anlaşılmaktadır. Ahlâki yargı, kişinin kendisi için istediğini başkaları için de isteyebilme; başkalarının haklarını, kendi haklarına karşı değerlendirerek empati yapmasıdır ki bu da rol alma yeteneğini gerekli kılmaktadır.⁶⁸

Buna göre ahlâki davranışın yargısal yönü, kişinin empati kurarak davranışının başkalarını nasıl etkilediği düşüncesine dayanmaktadır. Bu, "Başkalarının sana nasıl davranmasını istiyorsan, sen de onlara öyle davran." sözüyle ifade edilebilir. Etkili bir zihin faaliyeti içerisinde bulunan çocuk, kademeli bir gelişime bağlı olarak her dönemde kendine özgü bir yargılama ve düşünce yapısı oluşturur. Bunlar da ahlâki yargıları belirler, ahlâki davranışı yönlendirir.⁶⁹

1.3. Ahlâki Gelişim Üzerindeki Etkili Faktörler

1.3.1. Çevre ve Kalıtım

Çevre, kalıtımsal olmayan bireyin kişiliğini ve davranışlarını etkileyen bütün faktörleri içine alan geniş bir kavramdır.⁷⁰ Bireyin çevresi, fiziksel ve sosyal olmak üzere ikiye ayrılır. Hayvanlar, bitkiler, sıcaklık, hava, ışık vb. unsurlar bireyin fiziksel çevresini oluştururken;

⁶⁶ Hökelekli, *Çocukta Ahlâki Gelişim ve Eğitimi*, s. 14.

⁶⁷ Çileli, *a.g.e.*, s. 44-45.

⁶⁸ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 14.

⁶⁹ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 15.

⁷⁰ Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yay., Samsun, 1998, s. 17.

bireyin etrafındaki insanlar, onların ananeleri, gelenek ve görenekleri gibi unsurlar da bireyin sosyal çevresini meydana getirir.⁷¹

Embriyonun döllenenmesi sırasında anne ve babada bulunan birtakım fiziksel ve ruhsal özelliklerin, genler yoluyla çocuğa geçmesine kalıtım denir.⁷² Psiko-genetik bilimine göre, saç, cinsiyet, boy, göz rengi, kemik yapısı, vb. fizyolojik özelliklerin yanı sıra, duygusal denge, zihinsel yetenekler, mizaç vb. psikolojik özellikler de ebeveynlerden çocuklara geçmektedir.

Aynı muhitte yetişen çocukların birbirlerinden farklı gelişim göstermesi ve farklı davranışlar sergilemesi kalıtımın etkisiyledir. Kardeşler de çevre ve aile aynı olmasına rağmen birbirlerinden farklı kişilik özelliklerine sahiptirler. Öğrenciler aynı öğretmenden ders aldıkları halde farklı başarılar elde ederler. Çevre aynı olduğu halde bireylerin ilgilerinin, başarılarının ve davranışlarının farklı olması, farklı kalımsal özelliklere sahip olduklarını gösterir.⁷³

“Bireyin kişilik gelişimi ve davranışları üzerinde kalıtım mı yoksa çevre mi daha etkilidir?” sorusuna cevap arayan araştırmalar göstermiştir ki, insanın tabiatı ve davranışları üzerinde hem kalıtımın hem de çevrenin etkisi söz konusudur.⁷⁴

Psikolojik veya fizyolojik bir özelliğin hangi ölçüde gelişebileceğini belirleyen faktör kalıtımdır. İnsan gelişiminin üst ve alt sınırlarını çizen kalıtım, çevre ile sürekli bir alışveriş içerisinde. Kalıtım ile çevrenin sürekli etkileşimi sonucu gelişim meydana gelir.⁷⁵

Kalıtım yoluyla belirlenen cinsiyet, zekâ⁷⁶ ve yetenek⁷⁷ farklılıklarının, bireyler arasında farklı kişilik özellikleri geliştirmelerinde etken olduğu, bu konuda yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur. Nitekim cinsiyete göre; erkek çocukları kızlara oranla daha baskın, duygularını daha az ifade eden, az sorumlu, atılgan ve saldırgan oldukları, kız çocuklarının erkeklerden daha duyarlı, uysal, empatik, pasif, başkalarına yardımcı olan, bağımlı, yakın ilişki kurabilen bireyler oldukları belirtilmiştir. Sosyal zekâyâ sahip bireylerin, kişilerarası ilişkileri görebildikleri, insanları anlayabildikleri ve bunlara göre insanlara

⁷¹ İ. Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, 10. b., Gül Yayınları, Ankara, 1990, s. 27.

⁷² O.A. Gürün, *Psikoloji Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 82.

⁷³ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, 11.b., İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 210.

⁷⁴ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 7.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 94.

⁷⁵ Başaran, *a.g.e.*, s. 35.

⁷⁶ Erol Güngör, *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998, s.14.

⁷⁷ Baymur, *a.g.e.*, s. 246.

yaklaşabildikleri belirtilmektedir. Yeteneğe göre ise; farklı bazı gizilgüç sahibi bireylerde sanat, bilimsel icat, kurgu vb. yaratıcı davranışlar sergiledikleri görülmektedir. Ancak zekâ, cinsiyet ve yetenek farklılıklarına bağlı farklı kalıtımsal kişilik özellikleri olmasına rağmen, belirli kalıtımsal ahlâki özellikler söz konusu değildir.

Ahlâki değerlere karşı ilgili ve istekli olmak küçük yaşlardan itibaren bireylerde gözlemlenen bir olgudur. Davranış ve tutumlar doğru-yanlış, iyi-kötü gibi ahlâki yargılarla değerlendirilir. Bu yargılar bireylere diğer insanlar tarafından aktarılır. Ebeveynler küçük yaşlardan itibaren çocukların davranışlarına yön verirler. Ahlâki yargı, kalıtımsal olarak doğuştan getirilmiş olsaydı, çocukların fiillerine karışmaya ve onları yönlendirmeye gereksinim duyulmazdı. Ayrıca bütün toplumlarda da ahlâki kurallar farklılık göstermezdi.⁷⁸

1.3.2. Aile ve Kültür

İnsan ilk sosyal deneyimini, içinde doğup büyüdüğü, korunup barındığı aile ortamında gerçekleştirir. Aile ilk sosyal yapı olarak çocukları topluma hazırlayan, toplumun ahlâki ve kültürel değerlerini, gelenek ve göreneklerini kuşaktan kuşağa aktaran en temel kurumdur. Dünyaya yeni gelmiş bebeklerin bedenlerinin güçsüzlüğü, çevreleriyle sürekli ilişki içinde olmasını gerektirir. Bebeğin annesiyle olan ilişkisi, sosyalleşme yolunda atılmış ilk tohumdur. Bebeğin doğuştan getirdiği özellik ve yetenekleri annesi ile olan iletişimiyle gelişmeye başlamıştır. Anne bu gelişim sürecinde özel bir yere sahiptir. Çünkü çocuk annenin bakış açısıyla olaylara bakmaya, anlamaya çalışır ve konuşmaya başlar. Annenin ilk görevlerinden biri budur. Anneler, toplumsallık duygusunun odağında yer alan en önemli varlıktır.⁷⁹

İnsan sosyal bir varlık olması gerekçesiyle topluluk içerisinde yaşar. Gelişip büyüebilmesi için anne-babaya ya da en azından yetişkinlere ihtiyaç duyan çocuk açısından aile, çocukların bakıldığı, yetiştirildiği ve eğitildiği bir kurumdur. Aile içerisinde çocuk sadece bedenen değil sosyo-kültürel etkilerle beraber dinî ve ahlâki olarak da gelişim gösterir.⁸⁰

⁷⁸ İbrahim Alaettin Gövsa, *Çocukta Duygusal Gelişim*, Hayat Yayınları, İstanbul, 1998, s. 137.

⁷⁹ Alfred Adler, *Sorunlu Okul Çocuğu*, çev: Kâmuran Şipal, Cem Yayınları, İstanbul, 1996, s.15.

⁸⁰ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2010, s.76.

Ahlâki gelişim sürecinde aile, ilk ve en önemli ahlâki otoritedir. Özellikle ilk çocukluk yıllarında aile, ahlâki değerlerini, toplum normlarını çocuğa aktarmak için onu doğru davranışa yönlendirecek gerekli olan model ve örnekleri sağlar.⁸¹

Çocukların öğreticileri ve ilk örnekleri de genellikle ebeveynleridir. Ebeveynlerin tepkileri bazı davranışları pekiştirir, bazı davranışlar için de cesaret kırıcı özellik taşıyarak, hedef ve değerlerin, çeşitli alışkanlıkların benimsenmesinde yardımcı olur. Çocuk hem özel bazı davranışları, hem de genel birtakım tutumları, ebeveynlerini model alarak öğrenirler. Model alma sürecinde çocuklar, ebeveynlerinin birçok şahsi özelliğini taklit ederken, kültürel ve ahlâki değer ve standartlarını da benimserler.⁸²

Aile, davranışların kazanıldığı ilk ortamdır. Davranışların kazanımında önemli rolü olan ödül ve ceza yöntemlerinin kullanıldığı ilk ortam da ailedir. Babanın, aile içinde karar veren, çocukları disipline eden, onlara sınırlamalar getiren bir rolü olduğu aşikârdır. Aile bireylerinin ihtiyaçlarını karşılayan anne, onlar arasındaki duygusal davranışlarda uzlaştırıcı ve bütünleştirici rolü üstlenmektedir. Böylece ebeveynlere ait değerler özdeşim yoluyla çocuğa aktarılır. Ebeveynlerin tutumları ailede, çocukların ahlâki gelişimini etkileyen en önemli etkidir. Tutum ve yaklaşımlarına göre ebeveynleri şu şekilde kategorileştirmek mümkündür.⁸³

“Demokratik anne-babalar; çocuklarını benimseyen, seven, ilişkileri sevgi ve saygıya dayanan, sorunları konuşup danışarak çözüme kavuşturan, çocuklarına söz hakkı veren anne-babalardır.

Otoriter anne-babalar; çocuğunu sürekli kontrol altında tutan, kurallara sıkı sıkıya uymasını bekleyen, çocuk adına her türlü kararı kendisi alan ve çocuğun da bu kararlara uymasını bekleyen anne-babaların oluşturduğu gruptur.

Aşırı koruyucu anne-babalar; çocuğa büyük bir sevgiyle bağlanmış ve tüm yaşamlarını çocuğa göre düzenlemiş, onun davranışlarını büyük bir hoşgörü ile karşılayan anne-babalardır.

---

⁸¹M. Zeki Aydın, *a.g.e.*, s.54.

⁸² Aydın, *a.g.e.*, s.54.

⁸³ Aydın, *a.g.e.*, s.54.

İlgisizanne-babalar; çocuğa karşı ilgisiz, maddi ve manevi ihtiyaçlarına karşı duyarsız kalan, sevgi ve şefkati yetersiz, kontrolü gevşek olan anne-babalardır.”⁸⁴

Çeşitli nedenlerle ailenin bütünlüğünün bozulması sonucu çocuklar aile ortamından ve ebeveynlerinden yoksun kalabilirler. Aile ortamından uzakta yetişen çocuklar, gelecekte yetişkin bir birey olduğunda, kendilerinden beklenen davranış kalıpları ve rollerini benimsemekte güçlük çekerler. Çocuklar karşılaştıkları problemlerini çözmeye çalışırken ebeveyn desteğini ve yol gösterici telkinlerini yanlarında bulamazlar ve kendi sorunlarıyla baş başa kalabilirler. Bu şartlarda yetişmiş çocuklarda saldırgan davranışlar, suça eğilim, yalan söyleme, hırsızlık, duygusal sorunlar vb. davranış problemlerinin görülme oranı yüksektir.⁸⁵

Ahlâki duyguların ortaya çıkarılıp uygulanması ve ahlâki bilgilerin kazandırılması yoluyla ahlâk eğitimi görevini yerine getiren bir kurum ailedir. Aile, bu görevlerini informal bir ortamda yerine getirmektedir. Eğitim ailede başlayan ve her yerde ve koşulda gerçekleştirilebilecek sosyal bir olgudur. Aile, toplumun mihenk taşı olarak insanoğlunun devamı için çocuk meydana getirerek onu farklı özelliklerde yetiştirme görevini üstlenendir. Çocuk, doğduktan sonra uzun zaman bakıma ve eğitime muhtaçtır. Birtakım psikologlar, insan hüviyetinin, doğumdan sonra beş yıl içinde oluştuğunu dile getirerek, insanın yetişmesinde ailenin rolünün zannettiğimizden daha da büyük olduğunu göstermektedir.⁸⁶

Aile, bireyin kişilik tekâmülünden birinci derecede sorumludur. Dolayısıyla bu maksatla öncelikle aile ilişkileri gözlemlenmelidir.⁸⁷

Ailenin değer anlayışı ve yaşayışı, değerlere sahip çıkışı şüphesiz çocuklar üzerinde etkili olacaktır. Çocuklar ailedeki her şeyi uygulamaya, öğrenmeye yatkın vaziyettedirler ve orada olup-biten her şeyi, ailedeki değişimleri de onlar sürekli olarak fark ederler. Bütün bunlar eğitim sürecinin yalnızca okulda olmadığını, ailenin son derece önemli bir eğitici ve öğretici özelliğe sahip olduğunu kanıtlar.⁸⁸

Çocuk, "otorite" karşısında nasıl davranacağını ilk defa ailede görmektedir. Ailenin, çocuğun ahlâki yapısı üzerindeki etkinliği, okulun etkinliğinden daha öndedir. Ahlâk duygusu ve hareket unsurlarına dayanan bilgiler bütünüdür. Ahlâki davranışın kontrolü her yönüyle

---

⁸⁴ Aydın, *a.g.e.*, s.54.

⁸⁵ Aydın, *a.g.e.*, s.54.

⁸⁶ Aydın, *a.g.e.*, s.54.

⁸⁷ Ayhan Aydın, *a.g.e.*, s.61.

⁸⁸ Yavuz, *a.g.e.*, s.291.

ailededir. Bireyin davranışının aile bireyelerine karşı olan duygusal bağlarla sıkı sıkıya ilişkili olması, ailenin ahlâki davranışın duygu yönünü geliştiren unsurların başında geldiğini gösterir. Aile, çocuğun davranışların kazandırılmasında en önemli kurumdur.⁸⁹

Yetişkinlerin davranışlarının temelini oluşturan en önemli unsurlardan biri; bireyin çocukluktan getirdiği duygu, algılayış ve davranış alışkanlıklarıdır. Cemiyetleri oluşturan bireylerin davranışlarını anlayabilmek için çocukluk yıllarını hangi ortamda geçirdiklerini, aile ortamının nasıl olduğunu bilmemiz gerekir. Bu aile bireyleri eğitim görmüş, öğretmen, avukat, doktor vs. gibi meslek sahibi bireyler ya da eğitimsiz bireyler de olabilir. Bireyin davranışlarını açıklayabilmek için geçirmiş olduğu çocukluk dönemini bilmek gereklidir.⁹⁰

Çocuğun yetiştirilmesi her şeyden önce sevgi, disiplin ve özgürlük gibi temel ruhsal gereksinimlerinin karşılanması ile ilişkilendirilir.⁹¹

Birçok ebeveyn çocuklarını ne denli sevdiklerini sık sık dile getirirlerken,⁹²sağlıklı kişilik oluşturma'nın önemiyetinin farkında değillerdir.⁹³ Her ebeveynin gösterdiği sevgi aynı ölçüde değildir. Bu nedenle kimi çocuklar sevgiden yoksun kaldığı için sevgiden faydalanma konusunda da eksik kalır ve çocuğun gelişiminde güçlükler yaşanabilir. Böyle yetişen çocuklar hiçbir zaman sevmenin ne olduğunu farkına varamazlar.⁹⁴ İnsanı sevmeyi tanımlarsak; onun gelişimine uygun gereksinimlerini yerli yerince karşılamak, onun gerçeklerini anlamaya çalışmak, neleri yapıp yapamayacağı konusunda eğitilmesini sağlamaktır.⁹⁵

Aile hayatının temelinde; sevgi, şefkat, anlayış ve hoşgörü vardır. Bir çocuğun gelişmesi ve büyümesi için sağlıklı ortam; sevgi, şefkat, anlayış ve hoşgörünün bulunduğu aile ortamıdır. Çocuk kendi fitratına uygun böylesi doğal bir ortamda insan doğasına uygun ilişkileri tatbik ederek sağlam bir kişilik ve temiz bir ruh geliştirir. Çocuğun karakteri üzerinde derin izler bırakacak olan ebeveynlerin tutum ve davranışları annenin duygusal ilgisi ile babanın iradesi ve otoritesi yer edinecektir.⁹⁶

---

⁸⁹ M. Zeki Aydın, *a.g.e.*, s.54.

⁹⁰ Cüceloğlu, *a.g.e.*, s.371.

⁹¹ Yörükoğlu, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayınları, İstanbul, 1998, s.172.

⁹² Geçtan, Engin, *İnsan Olmak*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997, s.39.

⁹³ Yörükoğlu, *a.g.e.*, s.169.

⁹⁴ Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, s.141.

⁹⁵ Geçtan, *a.g.e.*, s.39.

⁹⁶ Yıldırım, Bilal, "*Çocuğun Şahsiyet Gelişiminde Ailenin Yeri ve Önemi Üzerinde Bir İnceleme*", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:2, Elazığ, 1997, s. 131.

Çocuğun güven hissi, kazanması gereken önemli duygulardan biridir ve bu hissin kazanılacağı yer ailedir. Çocuk kendisine ve çevresine güvenmeyi aile ortamında öğrenir. Çocuğun kendine olan güveni, anne babasına olan güveninden kaynaklanmaktadır.⁹⁷

Çocukluğun ilk yıllarındaki güven ve sevgi gereksinimi, dinlenme, gıda ve oyun ihtiyacı gibi ihtiyaçların engellenmesi veya doyumu esnasındaki zorluklar sonucu çocukta güvensizlik hissi oluşur. Çocuğun bu ihtiyaçları az karşılandığı takdirde çocuk ömür boyu bu ihtiyaçlarının bağımlısı olur ve kendini gerçekleştirme gibi üst düzey gereksinimlerin ortaya çıkmasına engel olur. Meselâ devamlı korku hali yaşayan çocuğun, güven ihtiyacı karşılanmamıştır. Çocuğun savunma mekanizması bu korku hâli çocuğun dayanamadığı boyutta devreye girerek şuurlu, yarı şuurlu ve gayr-i şuuri şekilde çalışır ve bazen fert bu mekanizmaları kısmen hissederse de çoğu zaman bu mekanizmalardan habersiz yaşamını sürdürür. Saldırgan bireyler genelde güvensizlik ve korku içindeki insanlardır. Bazen de bireyler, bu korkuyu yenmek için geri çekilirler. Korku karşısında verilen saldırganlık ya da geri çekilme gibi tepkiler kişiden kişiye göre değişir. Genellikle dışa dönük kişiler, korku halinde saldırganlığa yönelim gösterirler.⁹⁸

Çocuğun ahlâki gelişim ve eğitiminde anne birinci derecede etkindir. Anne en önemli ahlâki özdeşleşme objesi-rol modelidir. En kuvvetli vicdana sahip olan çocukların genelde annesinden iyi davranışlar yapınca sevgi gören ve sıcak karşılanan çocuklarda gözlemlenmiştir. Annenin temel bağımlılık objesi olmasından ötürü bu durum ortaya çıkar. Fiziksel ihtiyaçları yanında çocuğun ilgi, sevgi ve şefkat gibi ruhsal ihtiyaçlarının karşılanmasında en etkin rolü anne üstlenir. Çocuğun vicdanının şekillenmesinde derin izler bırakan annenin disiplin anlayışıdır. Bunun yanında, elbetteki babanın disiplin ve otoritesinin, güç ve aktivitesinin çocuğun vicdan ve ahlâk gelişiminde, annenin rolünü bütünleyici bir etkisi söz konusudur.⁹⁹

Çocuğun adalet gelişimini etkileyen unsur annenin uyguladığı tutumdur. Demokratik tutuma sahip anneler, çocuklarının ileri düzeyde adalet gelişimini sağlarlar. Annelerin demokratik tutumu benimsemeleri, uygulamaları için onları yönlendirmek ve bu yönde eğitmek etkili olacaktır.¹⁰⁰ Çocukların vicdan ve ahlâk gelişimini ve içedönük-dışadönük,

---

⁹⁷ Geçtan, *a.g.e.*, s.39.

⁹⁸ H. Mahmut Çamdibi, "Ailede Çocuğun Ahlâki Terbiyesi", *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi 2*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 111-112.

⁹⁹Hökeleli, "Çocukta Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi", s.196.

¹⁰⁰Özeri, *a.g.e.*, s.228-229.

uyumlu-uyumsuz, bağımlı-özerk, etken-edilgen, vb. bir kimlik oluşturmalarında büyük ölçüde etkili olan ebeveyn tutumlarıdır.

“Çocuğun ahlâk ve adalet anlayışının gelişmesinde yardımcı olan üç önemli unsur şu şekilde ele alınabilir:

- 1) Çocuğun, anne-babasının davranışını, tutumunu ve adaletini özümsemesi,
- 2) Çocuğun zekâsının, ahlâk ve adalet kurallarını kavrayacak ölçüde gelişmiş olması,
- 3) Anne-babanın çocuk terbiyesi yani disiplin konusundaki tutumları çocuğun ahlâk ve adalet anlayışının gelişmesinde yardımcıdır.”¹⁰¹

Ebeveyn çocuğun temayüllerini geliştirmesine izin vermelidir. Çocuğun doğuştan getirdiği tüm eğilimlerini ve yeteneklerini hiçbir zaman yasaklamamalı ve engellememeli aksine yeteneklerini daha iyi geliştirebilmesi için ona yardımcı olmalıdır. ¹⁰²

Ahlâk gelişimi üzerinde aile tutumlarının etkisi kadar kültürün etkisi de mevcuttur. Kültür, birey veya toplumun yaşam tarzını biçimlendiren örf, adet, gelenek ve görenekler ile alışkanlıklar, davranışlar ve inançlar bütünüdür.¹⁰³ Nesilden nesile aktarılan toplumsal bir miras olan kültür, bir toplumun tüm yaşam biçimidir. Tylor’a göre kültür, bir toplumun üyesi olan insanoğlunun öğrendiği/kazandığı sanat, bilgi, gelenek-görenek vb. alışkanlıkları, yetenek ve becerileri içine alan karmaşık bir yapıdır.¹⁰⁴

Kültürel bir yapının içine doğan insan, o kültürle büyür, gelişir ve özdeşleşir. İçerisinde yaşadığı toplumun davranış biçimlerini, örflerini özelliklerini özümsemesi ailesi kanalıyla gerçekleşir. Dışarıdan bir müdahale olmadıkça kişinin yaşadığı toplumla adapte olması yani sosyalleşme sürecinin ilk olarak başladığı yer ailedir. Çocuğun dinî inancının şekillenmesinde ailenin sosyo-kültürel ve dinî yapısı etkili olur. Çocuğun dünya görüşünü, hangi dine inanacağını belirleyen ailedir. Çocuğun dine karşı sevgi, nefret ya da korku duygularıyla ilgisizliğin temelinde de ailenin çocuğa yansıttığı tecrübeler vardır.¹⁰⁵

İnsanı sadece biyolojik bir varlık olarak ele almak onun aynı zamanda kültürel ve ruhsal bakımdan da şekillenen bir varlık olduğunu kavrayamamaktan ötürüdür. Hayatının ilk

¹⁰¹ Özeri, *a.g.e.*, s.222.

¹⁰² Lois Corman, *Psikanaliz Açısından Çocuk Eğitimi*, çev: Hüseyin Portakal, Cem Yayınları, 1996, s.158.

¹⁰³ Ömer Demir ve Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, 1997, s. 133.

¹⁰⁴ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 101.

¹⁰⁵ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 123-132.

dönemini aile yuvasında geçiren insan burada sosyal, zihinsel, kültürel ve biyolojik bakımdan şekillenir. Bunlar arasında genel eğitim ve öğretim görevleri, beslenme, dinî ve ahlâki eğitim-öğretim hizmetlerinin üstlenme yeri yine aile ortamıdır. Belli bir düzen ve kaliteye sahip aile, çocuklarının gelişim düzeylerini dikkate alarak dünyevi ve uhrevi ihtiyaçlarını onlara teklif ve takdim edecektir. Çocuğun gereksinimlerinin karşılanması şuurlu olabileceği gibi şuur dışı bir akış içerisinde de gerçekleşebilir. Ebeveynlerin kendilerinden önce gelen yetişkinlerden edindikleri bilgileri, hayat tecrübelerini, gelenek ve görenekleri kendilerinden sonra gelenlere aktarmasına kültürlenme denir. Nesiller arası bilgi aktarımı-transfere aile ortamında gerçekleşir ve bu sayede aile bireyleri dini inançlarını, ahlâki değerlerini bir sonraki nesle ulaştırır.¹⁰⁶

İnsan ilişkilerini belirleyen kültürel özelliklerin birer kalıp olarak sosyal hayata aktarılması toplum olmanın bir getirisidir. Toplumun her bir üyesi, bu kültürel özellikleri nesilden nesile aktararak toplumun ruhunu meydana getirir. Bu nedenle her bir topluluk, öteki topluluktan sahip olduğu kültürel özellikleri ile farklılık gösterir.¹⁰⁷

Kültürün var olabilmesi için gereken toplumsal değerlerin başında dil, din ve ahlâk değerleri gelir. Dil, düşünmeyi ve düşünceleri ifade etmeyi sağlayan, insanlar arasında ortak bir anlaşma aracıdır. Din ve ahlâk değerleri de insanlar arası ilişkileri düzenleyen unsurlardır. Bu toplumsal değerleri, birey çevresinde hâlihazır da bulur, doğuştan getirmez.¹⁰⁸

Birey toplum yararına olan sorumluluk ve alışkanlıkların faziletler olduğunu, toplum zararına olan vasıfları ise kötülükler olduğunu öğrenir ve iyiye yönelip kötüden uzaklaşır. Böylece fert, belirli bir ölçü içinde sosyalleşerek toplumun bir üyesi olur.¹⁰⁹

Birey ahlâki düşünce ve davranışlarını yaşadığı toplumun inanç, kültür ve değerleri ile harmanlar. Birey ve toplumun arasında kültür, inanç ve değerlerin sürekli transferi mevcuttur. Bu zorunlu bilgi aktarımı sonucu toplumun kendine özgü özellikleri ortaya çıkar ve böylece birbirinden farklı toplum türleri ve bunların yargılarıyla koşullandırılmış bireyler tüer.¹¹⁰

---

¹⁰⁶ Kerim Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Adana, 1998, s. 290.

¹⁰⁷ Betül Çotuksöken, "Felsefe Açısından Küreselleşme ve Kültür", *Cumhuriyet ve Küreselleşme*, ed: Suna Kili, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s.169-170.

¹⁰⁸ Çotuksöken, *a.g.m.*, s. 167.

¹⁰⁹ Will Durant, *Medeniyetin Temelleri*, çev: Nejat Muallimoğlu, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1978, s.106.

¹¹⁰ Cahit Tanyol, *Sosyolojik Açından Din, Ahlâk, Laiklik, ve Politika Üzerin Diyaloglar*, Okat Yayınları, İstanbul, 1970, s.22 ; Güvenç, *a.g.e.*, s.298.

Toplumsal etki ve değişmeler insanların düşünme ve algılama biçimleri, ruh yapısı, tutum ve davranışları üzerinde de etkilidir.¹¹¹

Ahlâki gelişim üzerinde kültür de aile kadar etkilidir. İnsanların ahlâki değer ve yargılarını oluşturmada içinde bulunduğu toplumun kültür yapısının da etkisi mevcuttur.

1.3.3. Arkadaş Çevresi

İnsanlar, çeşitli psikolojik ve sosyal gereksinimlerini ancak herhangi bir gruba dâhil olarak giderirler. Grup üyeliği, bireye sosyal bir kimlik kazandırır ve psikolojik açıdan duygusal bir denge oluşturmaya yardımcı olur.¹¹² Arkadaş grupları da bu türdendir. Arkadaş grupları genellikle konumları ve yaşları aynı olan, sosyo-ekonomik düzeyleri, din ve etnik kökenleri benzer olan bireylerden oluşur.¹¹³ Grup üyelerinin; beklentileri, amaçları, ilgileri, iletişim biçimleri, değerleri ve ilkeleri genellikle ortaktır.¹¹⁴

Bir sosyalleşme ortamı olan arkadaş çevresi¹¹⁵ bireylere çeşitli öğrenme fırsat ve etkinlikleri hazırlar; işbirliğiyle yapılan işlerde paylaşmayı, vermeyi-almayı, başka bir insanın nasıl hissettiğini anlamayı ve birbirlerinin hareketlerinden zevk duymayı öğretir; sadakat, eşitlik, cesaret ve katılma duygularını besleyerek güçlenmesini sağlar.¹¹⁶

Çocuklar ve gençler arkadaş çevresinde, bir taraftan normlara uymayı, normlara bağlanmayı ve onları özümsemeyi öğrenirken, diğer taraftan kendi tutumlarını ve yargılarını da özgürce dile getirmeyi öğrenirler. Grup üyeliği bireylere işbirliği ve takım ruhunu öğretirken, liderlik yeteneği olanlara liderlik deneyimi kazandırır ve onların yetişkin yaşamlarında fayda sağlar.¹¹⁷

Grup üyeleri için arkadaşlar aynı zamanda taklit edilecek rol-modellerdir. Birçok araştırma, akran öğretiminin çocukların davranışları üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. Örneğin, dört ve beş yaşlarındaki çocuklar üzerinde yapılan araştırma da sınıf arkadaşlarının bazı ödülleri paylaşmalarında çok cömert olduklarını gören çocukların, paylaşma sırası kendilerine geldiğinde, daha önce cömertlik örneği görmemiş çocuklara oranla çok daha

¹¹¹ Mahmut Tezcan, *Sosyal ve Kültürel Değişme*, A.Ü.E.B.F. Yayınları, Ankara, 1984, s. 18.

¹¹² Ali Köse, *Neden İslam'ı Seçiyorlar*, İSAM Yayınları, İstanbul 1997, s.141.

¹¹³ Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi*, Feryal Matbaası, Ankara, 1996, s.181.

¹¹⁴ Yavuzer, a.g.e., s. 152.

¹¹⁵ Ümran Korkmazlar, "Son Çocukluk Dönemi", *Ana-Baba Okulu*, Kayıhan Aydoğmuş ve diğerleri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, s.81.

¹¹⁶ Frederick Elkin, *Çocuk ve Toplum*, çev: Nazife Güngör, Gündoğan Yay., Ankara, 1995, s.88-93.

¹¹⁷ Tezcan, a.g.e., s.183-185.

cömert davrandıkları gözlemlenmiştir. Çocuk nezdinde, ödüllendirilen bir davranışın taklit edilme olasılığı, cezalandırılan bir davranışın taklit edilme olasılığından daha da fazladır. Aynı zamanda ödül ya da ceza verici rolü üstlenen arkadaşlar, davranış değişikliğinde önemli bir etkidir. Örneğin, çocuğun bencilliğini ebeveyni hoş görmesine karşın akranları hoş karşılamayabilir.¹¹⁸

Ailenin çocuk üzerindeki etkisi buluş (ergenlik) çağına kadardır. Çocuk, buluş çağına girmesiyle arkadaş çevresinin etki alanına girer.¹¹⁹

Akran çevresi, dış dünya karşısında ona güven sağlarken gencin iç gerilimini azaltır, kendini ve başkalarını tanıyarak sosyalleşmesine ve hayata hazırlanmasına yardımcı olur.¹²⁰ Arkadaş çevresi olumlu ya da olumsuz yönde gençleri etkiler. Bu çevre, ahlâkı bozuk ve uyumsuz davranışlar gösteren bireylerden oluşmuşsa, onlar da ahlâk dışı davranışlara meyyleder.¹²¹ Zira gençler, arkadaşlarının rehberliğini daha çok benimserler ve onları rol-model edinirler.

Görüldüğü üzere, olumlu arkadaş çevresi ahlâki gelişimin sağlıklı olması açısından önemlidir.

1.3.4. Din

Dün de bugün de dünyayı sevk ve idare eden kuvvetlerin başında gelen din, insanla birlikte doğmuş ve onunla birlikte devam edegelen bir müessesedir.¹²² Din, insanın yaşantısını şekillendiren, davranışlarına yön veren bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda kültürel yaşantının birçok ögesinin oluşumuna katkı sağlamış ve vazgeçilmez bir unsur haline almıştır. Din ahlâki yaşantıyı destekler, öğütler nitelikte emir ve yasakları içerir ve ahlâki normları bünyesinde bulundurur. Bu nedenle ahlâki kültürün şekillenmesinde etkili bir unsurdur.

“Din, her şeyi yaratan ve kontrol eden ilahî ve aşkın bir varlığa inanarak ibadet etmekten, insanların kendilerine yönecekleri ve davranışlarını düzenleyecekleri idealler oluşturma girişiminden meydana gelen bir kavramdır.”¹²³

¹¹⁸ Atkinson ve diğerleri., a.g.e., s. 107.

¹¹⁹ Tezcan, a.g.e., s.180.

¹²⁰ B. Onur, a.g.e., s.104.

¹²¹ Mustafa Köylü, *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*, Etüt Yayınları, Samsun, 2000, s.2.

¹²² Ali Fuad Başgil, *Din ve Laiklik*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998, s.32.

¹²³ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s.240.

Ahlâk dine bağımlı değildir fakat din ahlâki yaşantıyı hedefler. Dine inanan ve bağlanan kişi, düşünce ve davranışlarında ahlâki hayatına aksettirir. Sosyal ya da daha başka sebeplerle, dinsiz-ateist kimselerin de bir tür ahlâk anlayışına sahip oldukları görülür. Dini inanç, Allah'ın varlığına inanma, ahlâki hayatta iyinin yapılması için teşvik edici bir unsur olmuştur.¹²⁴

İnançlı insan için ahlâken iyi davranışlar sevap, kötü davranışlar da aynı zamanda günah niteliği taşır. Birey Allah'ın emirlerine uymamanın cezası, uymanın ise mükâfatı getireceğini bilir. Yaratıcının kendisini her an izlediğinin bilincinde olan birey, kimsenin olmadığı yerlerde bile kötü davranışlar işlemekten kaçınır. Dinî ahlâkın zamana ve toplumlara göre değişmeyen sağlam ve kalıcı ahlâk esasları getirmesi insana güven verir.¹²⁵

Peygamberlerin gönderiliş sebebi toplumların ahlâk ve inançları bozulmasıdır. İnsanlığa barış ve huzur dolu bir hayat planı sunan bütün peygamberlerin insanlığa çağrısı, ahlâk öğretmeye yönelik olmuştur. Hepsisi de doğruluğun, adaletin, merhametin, insanlara yararlı olmanın vb. iyi; hırsızlığın, haksızlığın, adam öldürmenin, yalan söylemenin, zulmün vb. kötü olduğunu anlatarak buldukları toplumu ıslah etmeye çalışmışlardır.¹²⁶

Din temelli ahlâk sistemleri normatif ahlâk niteliği taşımaktadır. Bu sistemde, neyin iyi ya da kötü olduğu dini otorite tarafından belirlenir ve yapılması veya yapılmaması gereken hususlar belirtilip bireylerden bunlara uymaları beklenir. Dinler, insanların insanüstü bir varlıkla ilişkilerinin veya birbirleriyle ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini ilahi buyruklarla ortaya koyarlar.¹²⁷ İlahi buyruklar ise Allah tarafından belirlendiği için kesin ve mutlak olan kat'î kurallardır.¹²⁸

İnsanlığın ahlâki fazilete erişmesi için dini zaruri kılan ilahi kanundur. Bütün semavî dinlerin ana hedefi ahlâkın yüceltilmesidir. Din ile ahlâk arasında çok sıkı bir tesir ilişkisi vardır. Kaynağını dinden alan, dinde mündemiç olan ahlâkın hâkim olduğu ahlâki muhit, din kültürünü meydana getirir. Ahlâk sayesinde din, topluma feyiz saçar.¹²⁹

¹²⁴ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s.103.

¹²⁵ Recep Kılıç, *Ahlâkın Dini Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s.14.

¹²⁶ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimi Olarak Hz. Muhammed*, Esra Yayınları, Konya, 1991, s.104-105.

¹²⁷ Kılıç, *a.g.e.*, s.4.

¹²⁸ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir 2001, s.322.

¹²⁹ Mustafa Yazgan, *Semavi Dinlerde Ahlâk*, Nur Yayınları, Ankara 1976, s.29.

İnsanın doğru ve erdemli davranışta bulunma yeteneğini geliştiren ahlâki değerler, dengeli ve sağlıklı bir kişilik kazanmasını da sağlar. İslam'daki ahlâki değerler de insanın kişisel gelişimini ve ahlâki olgunluğa erişmesini amaçlamaktadır.¹³⁰

Buradan da anlaşılacağı üzere toplumların oluşturmak istediği ahlâki yapının özünde, Allah'ın insanların fitratına uyumlu emir ve yasaklarının yer aldığı görülmektedir. Bütün semavî dinlerin de sağlıklı ve fitrî yaşantının temeline ahlâki olgunluğa erişmiş bireyleri yerleştirdiğini görüyoruz. Birçok kavmin de, fitrata ters düşen ve Allah'ın koyduğu düzene, ahlâki oluşuma karşı geldikleri için helak edildiklerini görmekteyiz.

1.3.5. Eğitim ve Okul

Bireyin ahlâki yapısının üzerinde etkin görev alan unsurlardan bir diğeri de eğitimidir. Birey, okul çağına geldiği zaman aile içerisinde aldığı eğitim ve oluşturduğu ahlâki yapıyı, okul da yeni bir eğitim sürecine girerek pekiştirir ve değiştirir.

Birey bir bütün olarak ele alınarak, insanı insan yapan özelliklerin; insan ilişkilerine özen gösterme, dürüstlük, ahlâki değerlere uyma, saygılı olma, rahat iletişim kurma, nezaket kurallarına uyma, iş disiplini, üstünlük kullanma, temizlik, düzen vb. özelliklerin geliştirilmesi için çaba sarf edilmektedir. Yaratılış itibarıyla insan eğiten ve eğitilen bir varlık olarak yaşamını idame ettirmiştir. Bireyin davranışında, kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istedik değişme meydana getirme denemeleri süreci eğitimidir.¹³¹

Okulların eğitim üzerindeki önemi yadsınamaz. Okul çocuğu sosyalleştiren ve toplum hayatına hazırlayan ikinci önemli toplumsal kurumdur. Okul, düzenli ve sistemli bir eğitim uygular.¹³² Okullar örgün eğitim kurumları olarak yaygın eğitimden ayrılır. Okul yeni bir çevredir ve çocuğun yeni arkadaşlar edindiği, renkli aynı zamanda kaygı verici, farklı kişilik özelliklerine sahip öğretmenlerini tanıdığı, farklı disiplin anlayışına sahip bir arkadaş ortamıdır.¹³³

Eğitimin hedeflerinden bazıları şunlardır: Öğrencilerde tutarlı, sağlıklı ve dengeli bir hüviyet kazandırarak çocuğun yaşamın ilk yıllarından getirdiği en iyi tarafı ortaya çıkarmak; insani mükemmelliğe ulaşmasına yardımcı olmak; bireyi ve toplumu kötü ahlâktan korumak ve kurtarmak, bunun yanında iyi ahlâkla donatmak ve devamını sağlamak, kişiliğinin her

¹³⁰ Şahin Filiz, *Ahlâkın Aklî ve İnsani Temeli*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 1998, s.88-89.

¹³¹ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Yelkentepe Yayınları, Ankara, 1982, s. 12.

¹³² Komisyon, *Eğitime Giriş*, MEB. Yayınları, İstanbul, 1986, s. 20.

¹³³ Yavuz, *Günümüzde Din Eğitimi*, s.296.

yönüyle gelişmesini sağlamaktır.“Her öğrenciyi hem ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazırlamak, hem de “iyi insan”, “iyi vatandaş” olmalarını sağlamak için gerekli beceri, bilgi, davranış, tutum ve alışkanlıklar kazandırıp, onları kendi ahlâk anlayışına uygun olarak eğitebilmektir.¹³⁴

Uzmanlaşma çerçevesi içerisinde dinî eğitim ve öğretimi gerçekleştiren okul buna bağlı olarak insanın dinî ve ahlâki hayatını ve dünyasını anlaşılır ve yaşanır hale getirir. Maziye istikbale taşıyan ve onları kucaklayan yine bu kurumdur. Dini eğitim ve öğretimin programlı ve planlı bir şekilde verildiği yer olan okul, ileride hayatın bir parçası olacaktır ve onun fonksiyonunu başka bir şeyle doldurmak olası değildir.¹³⁵

“Okulda çocuk Hayat Bilgisi, Türkçe, Resim gibi derslerin yanı sıra Din dersleri ile de muhatap olacaktır. Hayatının farklı alanlarına taalluk eden farklı derslerle birlikte, din dersinde de dinî ve ahlâki eğitimi almaya başlayacaktır. Okuldaki farklı dersler birbirlerini tamamlar nitelikte olmalıdır. Okuldaki Din Bilgisi dersi çok yönlü ve çeşitli derslerden birisidir. Orada çocuk ve gençler için düzenli ve sistemli, belli bir plan ve program dâhilinde dinî ve ahlâki bir öğretim yapılmaktadır. Din eğitim ve öğretimi ile çocukların manevi ihtiyaç ve fonksiyonlarına göre yetiştirilmeleri de genel eğitimin toplumsal hedefleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda; günümüzde çocukların ve gençlerin yetişkinler tarafından belirlenen geniş bir sistem içerisinde, dinî, ahlâki, eğitim ve öğretimi, belirli zaman dilimi içinde gerçekleştirilmektedir. Bu bizim eğitim sistemimizde ilköğretimin 4 ve 5. sınıflardan itibaren başlayarak lise son sınıfa, kadar devam etmektedir. Burası aynı zamanda verilen bilgilerle şekillenme veya biçimlenme mekânıdır.”¹³⁶

Bireylerin ahlâki özellikleri aynı düzeyde olmamakla birlikte bazısı kötü, bazısı iyi, bazısı da öfkeli, bazısı uysaldır. Bu niteliklere sahip olanların arasında, sayısız mertebelerde kişiler vardır. Yaşamın ilk yıllarından getirilen öfke, hırçnılık, zevk, açgözlülük vb. kötü huyları ihmal edilip, eğitilmemiş her insan, mevcut hali üzerine büyür.¹³⁷ Çevresel faktörler ile bireylerin doğuştan getirdiği niteliklerin karşılıklı etkisi, eğitim aracılığı ile bütünleşip

---

¹³⁴ Aydın, M. Zeki, “Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi”, <http://www.mehmetzekiaydin.com>, s.5.

¹³⁵ Yavuz, a.g.e., s. 292.

¹³⁶ Yavuz, a.g.e., s. 296.

¹³⁷ İbn Miskeveyh, *Ahlâki Olgunlaştırma*, çev:Abdulkadir Şener vdğr., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s.39.

istenilen şekle bürünebilir. Doğru-yanlış, iyi-kötü gibi ahlâki özellikler, yalnızca eğitim yolu ile değiştirilip geliştirilebilirler, aksi takdirde körelebilir veya yozlaşabilir.¹³⁸

Eğitimle ahlâk mündemiçtir. Ahlâk eğitimden bir cüzdür. Eğitim, ahlâka göre daha geniş bir alana sahiptir. İnsanın düşünce, duygu ve davranışları, ahlâk ile eğitimin ortak noktasıdır.¹³⁹

Ahlâk ile eğitim, iyi ve kötü konusunda ortak noktada buluşur. Ahlâk yapılması gereken iyi davranışların ne olduğunu gösteren olgu iken eğitim hangi davranışın iyi, hangisinin kötü olduğunu öğretir. Ahlâk, doğru eylemler için temel olarak doğru değerlere yönlendirmekle ilgilenirken, eğitim fiile dökülmesini sağlar. Ahlâk eğitim ve öğretiminin temelini, ahlâk kurallarını öğreterek yaşama aktarımı oluşturur. Ahlâk öğretiminin amacı iyiliği sevdirmek, tanıtmak, istedik davranışlar haline getirmek olmalıdır. Ahlâk eğitiminin temelinde insani vasıfların anlaşılması ve yaşatılması esastır. Bireyi, iyi ahlâkla donatarak devamlılığını sağlamak, toplumu kötü ahlâktan korumak ve kurtarmak ahlâk eğitiminin amacıdır. Bu nedenle, çocuklara iyi ve kötü, ahlâki ve ahlâki olmayan özellikler hakkında doğru bilgiler verilmeli, sağlam görüşler oluşturulmalıdır. Böylece onlar da iyi eğilimlerini geliştirmeyi, kötü eğilimlerine teslim olmamayı deneyerek karakterlerini bu yönde geliştirirler.¹⁴⁰

Diğer derslerin her biri özel yetenek ve bilgileri geliştirerek bireyin zihnine hitap etmekte yani bilişsel alanla ilgili olduğu hâlde ahlâk öğretimi, insanda bizzat insanı geliştirmeğe, yani ona bir kalp, bir vicdan kazandırarak bireylerin duygularına, tutumlarına, huylarına hitap eder. Bu nedenle ahlâk öğretimi ise duyuşsal alanla ilgilidir. Bu nedenle, "ahlâk eğitiminin gayesi öğretmek değil, istetmektir; ispat etmekten fazla heyecan verir; duygulu bir varlığa etki etmek istediği zaman muhakemeden çok kalbe hitap ederek ahlâki davranışın bütün sebeplerini analiz etmeye çalışmaz; her şeyden önce bu davranışı meydana getirmeye, onu bir alışkanlık hâline getirmeye çaba sarf eder. Ahlâk eğitimi, özellikle ilköğretimde, bir bilim değil, bir sanat, özgür iradeyi iyiliğe yöneltmek sanatıdır."denilmiştir.¹⁴¹

---

¹³⁸ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara, 1998, s.31.

¹³⁹ Aydın, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁴⁰ Aydın, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁴¹ Aydın, *a.g.e.*, s. 59.

“Eğitim geniş çapta bir ahlâki faaliyet olarak kabul görür. Öğretmenler daima, ne söylenmesi, ne yapılması gerektiğine ve öğrencilerin nasıl davranacaklarına dikkat çekerler. Ahlâk değerlerini aşılmak, ferdin ve sosyal davranışın gelişmesi ile ilgilenir.”¹⁴²

Öğrenciler ğretmeni örnek alıp onunla benzeşmeye çalışırlar. Bu nedenle ğretmen, tutarlı ve dengeli davranışları, sevgisi ve adaletiyle öğrenciler üzerinde olumlu etkiler bırakacaktır. Bunun aksine hırçın ve sabırsız davranan ğretmen sınıftaki disiplini sağlamak için zora başvurduğu zaman öğrenciler üzerinde olumsuz etkiler bırakacaktır. Haksızlık yapmayan ve yapılan haksızlığı uyaran, sınıfta sevgi temelinde dayalı bir ortam oluşturan ğretmen, öğrencilerde hassas bir vicdan gelişiminin oluşumuna katkıda bulunmuş olur.¹⁴³

İyi yetişmiş ve karakter sahibi bireyler sağlıklı bir toplumun geleceğini inşa ederler. Bireylerin güzel ahlâkla mündemiç bir hüviyet kazanması kendiliğinden olabilecek bir şey değildir. ğrenim gören her bireyin uygun ahlâki davranışlar sergilemesi için gerekli olan değer ve becerileri kazanacağı eğitim ortamına ulaşması okulların vizyonu kapsamındadır.¹⁴⁴

Bireyleri ahlâki olarak kendini yargılayabilecek seviyeye ulaştırmak ahlâk eğitiminin amaçlarından biridir. Her birey, zgr irade ile kendi ahlâki yargısını verebilir hale gelmelidir.¹⁴⁵

Bireyler okullarda farklı alanlarda bilgiler edinirlerken aynı zamanda birçok gözlemler ve deneyimlerde bulunurlar. Bu deneyimlerden biri de bir gruba uyum sağlamayı, farklı kişilerle ilişkileri, sosyal yaşamın gerektirdiği fedakârlıkları, başkalarının düşüncelerine ve haklarına sayđı göstermeyi ğrenmeleridir. Okulun sosyal ortamı, sahip olduğu adalet düzeyi oranında çocuğun ahlâk gelişimi üzerinde etkin olur. Öğrencilere dl, sorumluluk ve ceza dağıtmada eşitlik ilkesine uyması okulun adalet düzeyini belirler. Bireyin ahlâk gelişiminin olumlu yönde geekleşmesi, içinde bulunduğu kurumun adil olması özelliğine bağlıdır.¹⁴⁶

Buradan ıkarılacak sonuç ise; eğitimin ve okulun, bireyin ahlâki gelişimi üzerinde etkin rol aldığıdır. Burada zerine büyük sorumluluk düşen grup ise öğretmenlerdir. Bireyler üzerinde etkin rol oynayan öğretmenler, çocuklara yaklaşımlarında adil, güler yzly, içten ve özverili olmalılar. Çünkü okulların düzenlediği eğitim sistemini hayata geçirecek olanlar

¹⁴² Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları İstanbul,1989, s.39.

¹⁴³ Hüseyin Peker, *ocuk ve Suç*, ocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s.60-61.

¹⁴⁴ Alparslan Durmuş, “EDAM Karakter Okulu Modeli”, *Değerler Eğitimi Uluslar arası Konferansı*, MEB Yayınları, İstanbul, 2012, s.148.

¹⁴⁵ Bedia Akarsu, *Ahlâk ğretileri*, 3.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982, s.18.

¹⁴⁶ çileli, *a.g.e.*, s. 114.

öğretmenlerdir. Bireyin, ahlâki yapısı ve karakteri üzerinde rol-model olacak ve etkinliğini koruyacak olanlarda yine öğretmenlerdir. Bu nedenle öğretmenler, belli bir ahlâki olgunluğa erişmiş kişiler arasından seçilmelidir ki bu sayede sağlıklı ahlâki gelişim gösteren bireyler yetişebilsin.

2. AHLÂK GELİŞİMİ İLE İLGİLİ KURAMLAR

2.1. PSİKOANALİTİK YAKLAŞIMA GÖRE AHLÂK GELİŞİMİ

Psikoanalitik teori, ahlâki gelişimle ilgili görüşlerinde sosyal öğrenme ve zihinsel gelişme teorileri arasında kalır. İnsan neslinin kendi kendine nasıl bir gelişme sonucu ahlâki olgunluğa eriştiğini konu edinen teoriler ise kognitif gelişme teorileridir. Sosyal öğrenme teorileri ise insanın sosyalleşme sürecini ve bu süreçte hangi ahlâki değer ve normları göz önünde tuttuğunu ele alır. Sosyal öğrenme teorisine göre, ahlâki davranış edinimi ile değer ve normların edinimi aynı psikolojik proseslere dayanan olaylar silsilesidir. Psikoanalitik teori ise, ardı ardına gelişim evreleri olduğunu savunurken aynı zamanda ahlâki norm ve değerlerin otoriteden taklit edilmesi yoluyla da alındığını öne sürer.¹⁴⁷

Psikoanalitik yaklaşımın kurucusu, Sigmund Freud'dur.¹⁴⁸ Ahlâkın doğuştan gelen içgüdülerle alakası olmayan sosyal öğrenme problemi olduğunu savunan Freud, öncü fikirleri sayesinde vicdan ile fiziki potansiyel ve vicdan ile ahlâklılık arasındaki ilişkiler birçok araştırmacıya ışık tutmuş ve araştırmalarına konu olmuştur. Freud'un ahlâk gelişimi alanında çıkış noktası, katı ahlâk kurallarına bağlı, akli kullanmayan hastalarını incelemesi ve bu davranışları araştırmasıdır.¹⁴⁹

Freud kişilik ve ahlâk gelişimini sırasıyla id, ego, süper ego alt birimleriyle incelemiştir. Bireyin davranışları bu üç birimin karşılıklı etkileşimiyle alakalıdır.¹⁵⁰

“İnsan davranışların tanınmasında özellikle psikopatolojik rahatsızlıkların etiyojisinde önceki psikoloji ekollerinin yetersiz kaldığını iddia eden Freud¹⁵¹”, ruhsal rahatsızlıkları incelemek ve çözüm bulmak için derinlik psikolojisini geliştirmiştir.

¹⁴⁷ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 56-57.

¹⁴⁸ Mevlüt Kaya, “*Kişilik Özelliklerinin Ahlâki Yargı Üzerindeki Etkisi*”, Marmara Üniv. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, s:4, İstanbul, 1997, s. 186.

¹⁴⁹ M. Zeki Aydın; *a.g.e.*, s. 42.

¹⁵⁰ Mevlüt Kaya, *Kişilik Özelliklerinin Ahlâki Yargı Üzerindeki Etkisi*, Marmara Üniv. Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, s:4, İstanbul, 1997, s. 186.

¹⁵¹ Bedri Katipoğlu, *Din Psikolojisi Açısından Freud Psikanalizi ve Din*, İzmir, 1991, s. 18.

Freud, topografik modeli kişiliği ve ahlâki gelişimi tanımlamada eksik gördüğü için¹⁵², ölüm, yaşam gibi içgüdülerin hangi zihin alanında yer alması gerektiğinin belirsizliği¹⁵³ gibi nedenlerle yeni bir model oluşturmaya ihtiyaç hissetmiştir.

Yapısal modelde kişilik, hazza yönelik dürtülerin bulunduğu İd(Alt benlik), toplumsal üst düzey kavramları temsil eden Süperego(Üst benlik), bunlar arasındaki ve dış dünya ile birey arasındaki ilişkiyi dengede tutan, bireyin benliğini meydana getiren özellikleri içeren Ego'dan oluşmaktadır.

İd (Alt-benlik):İnsan doğasının hayvansal yanını temsil eder.¹⁵⁴ İd, kişiliğin ana unsurudur. İd, doğuştan gelen gizilgüçleri ve içgüdüleri içinde bulunduran her şeyi kapsar.¹⁵⁵

İd'in muhtevasını; canlıda doğuştan sâdır olan, vücut olarak getirilen her şey, ruhî yapının ilk vasfını bulan itmeler (içgüdüler) oluşturur.¹⁵⁶

İd, kişiliğin psişik enerji deposu olarak adlandırabileceğimiz, bilinçaltı kısmı olup, kalıtım yoluyla gelen ve içgüdüleri içeren gizil güçlerin tümüdür. Temel olarak saldırganlık ve cinsiyet güçlerini bünyesinde barındırıp, isteklerini sürekli tatmin edecek ortam arar.¹⁵⁷

İd; yeni doğan bebeklerde acıdan kaçınma, yeme-içme, artıkları atma, gibi temel biyolojik dürtülerden meydana gelmektedir.¹⁵⁸ Bu kalıtımsal ve ilkel yapıda saldırganlık ve cinsiyet diğerlerinden daha baskındır. İd zevk ilkesine göre çalışan, davranışlarımızın altında yatan psikolojik enerjinin kaynağını oluşturan ve bütün isteklerinin geciktirilmeden yerine getirilmesini isteyen bir yapıdır. Bu kısımda düşünce etkin değildir.¹⁵⁹ İd, yalnızca kişisel tatmin sağlayacak şeylerle ilgilenir.¹⁶⁰

İd, doğumdan getirdiği özellikleri korur, çocuksu kalır, değişmez. Gerçek ile bağ kurmadığı için paleolojik düşüncesi, simgesel dili, animistik, otistik, toplumsallaşmamış mantığı yok olmaz.¹⁶¹

---

¹⁵² Burger, *a.g.e.*, s. 77-79.

¹⁵³ Özer, *a.g.e.*, s. 147.

¹⁵⁴ Cüceloğlu, *a.g.e.*, s. 407.

¹⁵⁵ Özer, *a.g.e.*, s. 147.

¹⁵⁶ Pierre Debray-Ritzen, *Freud Skolastiği*, Ankara, 1991, s.62.

¹⁵⁷ Kaya, *a.g.e.*, s. 186.

¹⁵⁸ Atkinson ve diğerleri, *a.g.e.*, s.460.

¹⁵⁹ Cüceloğlu, *a.g.e.* s.407.

¹⁶⁰ Burger, *a.g.e.*, s. 78.

¹⁶¹ Gökçe Cansever, *İçimdeki Ben Freud Görüşününün Açıklanması*, İstanbul, 1976, s.116.

Freud, idin isteklerinin doyurulmasına *birincil süreçler* adını verir. Birincil süreçlerde haz ilkesi yer alır. Birincil süreçler baskın olduğu zaman davranışı, idin eğilimleri ve istekleri şekillendirir. Bu esnada düşünce ve akıl yönü davranış üzerinde etkin değildir. Davranışlarımız sadece id ile şekillenseydi hayvandan bir farkımız olmazdı. Günlük yaşantımızı id şekillendirseydi; istediğimizi yer-içer, istediğimiz kişiye saldırır, önümüze çıkanları iterdik. İdin “libido” dediğimiz bu biyolojik enerjisini dengeleyen birim Ego’dur.¹⁶²

Ego(Benlik): Organizma gerçek nesnel dünya ile alışverişe geçme ihtiyacı hisseder. Bu ihtiyacı ego karşılar.¹⁶³ Ego içsel ve dışsal uyarıları algılayarak ihtiyaçların giderilmesinde rol oynar.¹⁶⁴ Ego idden ayrılarak benliğin oluşumunda etkin rol alıp, benliği düzenleyen kişilik alt birimidir. Susuzluğun giderilmesi için susayan insanın suyu arayıp bulup içmesi gerekir. Bunun için dış dünyada var olan suyun algısı ile suyun zihinsel imgesini birbirinden ayırmayı öğrenmelidir. Dolayısıyla, belleğindeki imgeye uygun suyun görüntüsünü duyu organları aracılığıyla araştırıp eyleme yöneltilmesine obje seçimi denir. İd objeler arasında ayırım yapamadığı için kişinin ruhsal dünyası ve dış dünya arasındaki ayırımı yapma görevi egonundur.¹⁶⁵

Kişinin çevre ile etkileşimi sonucu ortaya çıkar. İd isteklerini doyuma ulaştırmak için egoya sürekli baskı yapar. Ego bilinçli bir yapıya sahiptir. Bu yüzden idin toplumsal düzene uyan isteklerini bilinç üstüne çıkarırken, toplum düzenine aykırı isteklerini de bilinçaltına iter, bastırır.¹⁶⁶

Ego; kişiliğin karar organı olup idin isteklerini *gerçeklik ilkesine* uygun olarak karşılayan yapıdır.¹⁶⁷ İkincil süreç aracılığıyla işler. İkincil süreç gerçekçi düşüncedir. Gerçeklik ilkesinin amacı, ihtiyacın giderilmesi esnasında ortaya çıkan gerilimin boşalmasını ertelemektir.¹⁶⁸

Ego, idin güdüsel ihtiyaçlarını tatmin ederken, aynı zamanda süper-egonun emirlerini de gözetmelidir.¹⁶⁹

---

¹⁶² Cüceloğlu, *a.g.e.*, s.408.

¹⁶³ Engin Gençtan, *Psikanaliz ve Sonrası*, İstanbul, 1993, s.45.

¹⁶⁴ Cansever, *a.g.e.*, s.120.

¹⁶⁵ Gençtan, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁶⁶ Kağıtçıbaşı, *a.g.e.*, s. 247.

¹⁶⁷ Özer, *a.g.e.*, s. 148.

¹⁶⁸ Gençtan, *a.g.e.*, s.45.

¹⁶⁹ Ali Köse, *Freud ve Din*, İst. 2011, s.35.

“Alt-benlikle olan ilişkisinde, benliğin rolü at sırtındaki bir adam gibidir. Atın daha üstün gücünü sürekli denetlemek ama bir yandan da gitmek istediği yöne doğru atı sürmek zorundadır”¹⁷⁰

Freud’a göre ahlâk gelişimi; çocuğun süper egosunun gelişmesiyle alakalıdır.¹⁷¹

Süperego (Üst-Benlik): Kişiliğin en son gelişen sistemidir. Kişiliğin vicdanî ve ahlâki yönü olup,¹⁷² doğru ve yanlış kararların kaynağını teşkil eden kısımdır.¹⁷³ Süper ego, toplumun değerlerini içselleştirmiş bir yapıdır. Süper ego çocukluğun ilk yıllarında gelişmeye başlar.

Anne ve babanın ödüllendirme ve cezalandırmasına karşı bir tepki olarak süper ego ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁴ Davranışın şekillenmesinde verilen ödül ve cezalar önemli iken anne-baba tutumları da kişiliğin oluşumunda etkilidir.

Süper egonun başlıca işlevleri; idden gelen dürtüleri bastırmak, egoyu gerçekçi amaçlardan ahlâki amaçlara yönlendirip, kusursuz olmayı başarmaktır.¹⁷⁵

Süper ego kişinin ahlâki yönünü oluşturur. Süper ego, çocuğun sosyal çevresi ile etkileşimi ve toplumsal kurallarını içselleştirmesi ile 3-5 yaşları arasında egodan ayrılan, 6-11 yaşları arasında gelişmeye devam eden bölümdür.¹⁷⁶

Süper egonun diğer bir elemanı olan ideal ego ise; toplumun değer yargılarına uyması sonucu bireyi gurur ve kıvanç duygularıyla ödüllendirir. Freud’a göre süper ego, beş yaş dolayında oluşur. Süper egonun oluşumundan önce çocuk oral ve anal aşamalarda sosyalleşme sürecinde tuvalet eğitimi, yeme alışkanlıkları, saldırganlık durumlarının engellenmesi süreci içinde iyi ve kötü çocuk oluşumu gerçekleşir. Bunun devamında süper egonun gelişimiyle birlikte anne ve babanın ödül ve ceza yöntemi ile oluşan özelliklerin de içselleşmesiyle özdeşleşme gerçekleşir. Özdeşleşme ilk başlarda kız ve erkek çocukları içinde tüm ihtiyaçlarını karşılayan anne ile olur ve her ikisi de anne ile sevgilerini paylaşırlar ve babadan hoşlanmazlar. Zamanla, erkek çocuklar biraz zor olsa da baba ile de özdeşleşirler. Freud özel bir ahlâk gelişimi kuramı oluşturmamıştır. Fakat kişilik gelişim süreci içinde

¹⁷⁰ Sigmund Freud, *Psikanaliz Üzerine*, İst. 1991, s.97.

¹⁷¹ Çileli, *a.g.e.*, s. 16.

¹⁷² Gençtan, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁷³ Cüceloğlu, *a.g.e.*, s. 408.

¹⁷⁴ Atkinson ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 461.

¹⁷⁵ Gençtan, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁷⁶ Kaya, *a.g.e.*, s. 186.

bebeklik ve çocukluk dönemi özelliklerinin kalıcılığına dikkat çekmiştir. Bu da çocuk yetiştirme ile ilgili birçok çalışmanın yapılmasını sağlamıştır.¹⁷⁷

Freud'a göre çocuk, ahlâkı kendisine örnek aldığı bireyler aracılığıyla öğrenir. Kız çocuk için ise anneyi örnek alırken, erkek çocuk için asıl örneği baba teşkil eder. Her çocuk kendi hemcinsiyle özdeşleşir. Bu özdeşleşme sonucunda çocuk hemcinsinin ahlâkını kendine model edinir. Çocuk böylece anne ve babasının hayatını idare eden kurallarını öğrenir ve bu kurallara uymadığı süreçte kendi kendini cezalandırır. Öncesinde bu kurallara uymadığı zaman anne ve baba tarafından cezalandırılırdı. Dışarıdan müdahale olmadan kişinin kendi kendini cezalandırması vicdanın göstergesidir.¹⁷⁸

Freud'a göre ahlâki gelişim döneminin en önemli otorite kaynağı anne babadır. Süper egonun biçimlenmesinde anne babanın tasarrufları, verdiği cezalar önemli yer tutarken, sevgiye dayanan tutum ve davranışlar dikkate alınmamaktadır.¹⁷⁹

Freud ahlâki gelişimi, duyuşal-içgüdüşel olarak incelemiştir.¹⁸⁰

İçerisinde vicdan ve ideal egonun yer aldığı süper ego, çocuğun ebeveyni tarafından verilen iyi-kötü ve ödül-ceza gibi değerlerin içsel bir temsilcisi durumundadır. Birey vicdanına ebeveyn ve toplumun değerlerini yerleştirir ve vicdan bireyin suçta eğilim göstermesini engeller. İdeal ego ise, içtimaî değerlere uyararak, bireyin ödüllendirilmesidir. Süper egonun aslı görevi, toplumun onaylamadığı değer ve yargıları engellemek ve egoyu kusursuz töresel kurallara yönlendirmektir. Sağlıklı ve güçlü bir ego, id ve süper ego arasında oluşturulan dengeyle mümkündür. Süper egonun ağır basması durumunda, bireyde suçluluk duygusu oluşur.¹⁸¹

Freud'un zihin şemasında vicdan, süper egonun temsilcisidir. Süper ego insanı ahlâki davranışlarda bulunmaya zorlar, toplumsal kurallara uymayı gerekli kılar, uygunsuz davranışlardan alıkoymaya çalışır. Süper egonun yargı kriterlerini ahlâk kuralları oluşturmaktadır. Bu ahlâki kriterlerin oluşmasında rol oynayan etkenler, çocuğun sosyalleşmesinde etkin rol oynayan anne-babadır. Çocuk anne-babanın şahsiyetlerinden etkilendiği kadar, onların sahip olduğu kültürel değerlerden, gelenek göreneklerinden de

---

¹⁷⁷ Çileli, a.g.e., s. 15-17.

¹⁷⁸ Güngör, a.g.e., s. 57.

¹⁷⁹ Aydın, a.g.e., s. 42.

¹⁸⁰ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 247.

¹⁸¹ Gürsen Topses, *Eğitim Sürecinde İnsan ve Psikoloji*, Varlık Yayınları, Ankara, 1990, s. 140.

etkilenmektedir. Anne ve babanın yerini tutan büyüklerin de şahsiyetleri, davranışları çocuğun süper ego gelişiminde etkilidir.¹⁸²

Freud'a göre süper egonun ortaya çıkışı, cinsi gelişimin bir safhasını meydana getirir. Vicdan bir öğrenme sonucu değil cinsiyet özdeşimi sonucu oluşmaktadır. Kız çocuklarda Electra, erkek çocuklarda Oedipus kompleksi çözüldüğü andan itibaren cinsiyet özdeşimi gerçekleşir. Başlangıçta hem kız hem erkek çocuk için anne sevgi objesidir. Erkek çocuk, annesine duyduğu sevgiden ötürü babasının kendisini cezalandırmasından korktuğu için bu sevgisini bastırır ve babasını kendisine örnek (ego-ülküsü) alır. Kız çocuklarında ise erkek vücuduna gıpta, onlarda Electra kompleksinin oluşmasına sebebiyet verir. Teori, bu kompleksin çözülmesi için, kız çocuğunun da sevgi objesi olarak babasını görmekten vazgeçmesi ve annesini kendine ego ideali seçmesi ile çözümlenebileceğini ileri sürer. Freud ilk defa, ahlâk gelişiminin doğuştan gelenlerle ilgisinin olmadığını dile getirmiş ve bunun bir sosyal öğrenme meselesi olduğunu savunmuştur.¹⁸³

Yukarıda da belirttiğimiz gibi anne baba tutumları çocukta değer yapısının oluşmasında etkili olur ve bu değerler çocuğun yapısıyla içselleştiğinde özdeşleşme gerçekleşmiş olur. İlk beş yaşın sonlarında erkek çocukta anneye bağlılık, baba ile zıt düşmesine ve çatışmasına sebep olur. Baba, çocuk için karşıt bir güç unsurudur. Bu durum bir anksiyete, çatışma kaynağıdır. Çocuk bu durumda babasına karşı toplumun öngördüğü şekilde yaklaşır ve anneye duyduğu sevgi duygularını bastırır. Freud, aşırı kuralcı anne ve babaların çocuklarının, anne babaya karşı olumsuz duygularını, onay görememe korkusu ile boşaltamama durumunda, aşırı cezalandırıcı, kuralcı bir tutumla bastırmaya çalıştıklarını ve güçlü bir süper ego oluşumunun anne-baba tutumlarına paralel olmaktan çok, onlara duydukları kızgınlığın sonucu oluştuğunu savunur.¹⁸⁴

Ahlâk gelişimine psikanalitik kuramlar doğrultusunda ışık tutan bir diğer kuramcı da Erik Erikson'dur. Erikson'a göre ahlâk gelişimi yetişkinliğin ilk yıllarına kadar sürer. Erikson'a göre sekiz evreden meydana gelen; "İnsan Evreleri (Ages of Man)"nin üçüncü evresinde süper ego oluşur. Girişime karşılık suçluluk duygusunun var olduğu üçüncü evre üç ile altı yaşları arasını kapsar. Bu evrede, Freud'un oedipal çatışmasının yerini karşılıklı düzenleme almıştır ve birey, kendi kendini aşırı titizlikle izler ve eleştirir. Bunun nedeni ise gelişen potansiyel güçlerini ebeveynlerinin onaylayacağı doğrultuda yönlendirmekle

---

¹⁸² Güngör, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁸³ Güngör, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁸⁴ Çileli, *a.g.e.*, s. 17.

yükümlüdür.¹⁸⁵ Erikson bu evredeki çocuğun süper egosunun; acımasız, ilkel, uzlaşmaz olabildiğini söylemektedir. Dördüncü evrede çatışma kavramı gelişirken ergenliği kapsayan beşinci evre, ahlâk gelişiminde etkili olan bir diğer evredir. Bu evrede, kimlik karmaşası yaşayan birey, bu durumu çözmek için çeşitli ideolojik arayışlara yönelir. Yakınlığa karşı yalnızlık çözümünün yer aldığı altıncı evrede ise, genç birey görev, toplumun gerçekleri ile uyuşma, yarışmaya ahlâki bir yorum getirerek yetişkinlik evresine ilerler.¹⁸⁶

Psikoanalitik kuram, ahlâkın vicdan gelişimine bağlı olarak ele alan ilk kuram olmuştur. Piaget, ahlâki gelişimi ele alırken ahlâki öğeleri kavramlara dayandırarak ele almıştır. Freud ahlâki ele alırken ana baba ilişkileri, suçluluk ve duygular konularına değinmiştir. Piaget ise, akran ilişkileri, adalet, biliş gibi temel konulara değinmiştir.

Freud, Psikanalitik kuramda ahlâk gelişimini süper egonun bir işlevi olarak görmüştür. Freud için vicdan, ahlâk gelişiminin bir sonucudur.¹⁸⁷

2.2. DAVRANIŞSAL/SOSYAL ÖĞRENMEYE GÖRE AHLÂK GELİŞİMİ

Bu teori de ahlâk sosyal öğrenme meselesidir. Bireyin hayatının bütününe kapsayan ahlâk, öğrenilen bir şeydir. Bu nedenden ötürü ahlâk psikolojide hep sosyal öğrenme başlığı altında incelenmiştir. İlk çocukluk çağından itibaren sosyal yaşamın gerekliliklerini öğrenmektir.¹⁸⁸

Öğrenme kuramcıları, ahlâk davranışının kazanılma sürecinde de ödül, pekiştirme, ceza, model olarak öğrenme süreçleri üzerinde dururlar. Skinner'in işlemsel öğrenme süreci doğrultusunda, davranışın istenilen şekilde gerçekleşeceğini savunurlar. Bu tür teknikler hayvanlarla yapılan deneyler sonucu ortaya çıksa da, Skinner çocuklar üzerinde de uygulanabileceği savunur. Bu kuramın önemli temsilcileri Bandura, Eysenck ve Walters'tir. Öğrenme kuramcıları genel olarak ahlâk gelişimi alanında, koşullanma kurallarının geçerli olduğu, bunun beraberinde ödül ve ceza sonucu davranışların şekilleneceği görüşündedirler.¹⁸⁹

---

¹⁸⁵ Erik Erikson, *İnsanın Sekiz Çağı*, Çev. T.B. Üstün, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1984, s. 57, Çileli, a.g.e., s. 17-18.

¹⁸⁶ Mine Mangır, & Gülen Baran, *Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeylerdeki Altı Yaş Çocuklarında Cinsel Kimliğin Kazanılması Üzerinde Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1990, s. 76, Çileli, a.g.e., s. 18.

¹⁸⁷ Zekeriya Çam ve diğerleri, *Ahlâk Gelişimine Klasik ve Yeni Kuramsal Yaklaşımlar*, (2012, Bahar), Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12, s. 1212.

¹⁸⁸ Güngör, a.g.e., s.59.

¹⁸⁹ Çileli, a.g.e., s. 19-22.

Sosyal/davranışsal öğrenme kuramı, insanın ne iyi ne de kötü olduğu konusunda insan zihninin boş bir levha (tabula rasa) olduğunu ifade eden felsefi akımdan etkilenmiş bir kuramdır.¹⁹⁰ İnsanın sosyalleşme sürecinde istenildiği yönde şekillendirilebileceğine inanırlar.

Ahlâk, uyulması ve kaçınılması gereken bir seri davranışlar bütünü olup, çevre tarafından kabul-red süzgecinden geçmiş ödül ve ceza yöntemleri sonucu ortaya çıkan davranış örüntüsüdür.¹⁹¹

Davranışçı kurama göre, insan davranışlarını şartlanma sonucu öğrenir ve çocuk hangi davranışın iyi ve kötü olduğu sonucuna ödül ve ceza yöntemi ile ulaşır. Çocuk için ödülle pekiştirilen davranış iyidir. Bunun aksine ceza aldığı davranış ise kötüdür.¹⁹²

Davranışçı kuramın öncüleri Skinner, Eysenck'tir. Sosyal öğrenme kuramcıları, ahlâki gelişim sürecini ele alırken, süper ego, vicdan, zihinsel gelişim süreci gibi mücerret yapılar inceleme ve gözleme imkânı oluşturmadığı için bunları kabul etmezler. Gözleme dayalı öğrenme ve pekiştireçleri ahlâki davranışların kavranmasında gerekli görürler.¹⁹³

Bebeklik dönemlerinde vicdan, onaylanmayan davranışın azarlama veya dövme gibi koşulsuz uyarıcı ile karşılanması sonucu, heyecan ve korku gibi koşullu bir tepki verilmesiyle ve bu tür tepki geliştirmeye yatkın başka uyarıcılardan genelleme yoluyla kaçınması ile gelişir.¹⁹⁴

Skinner, bu tür süreçlerin çocuk davranışlarını geliştirme sürecinde temel olacağını dile getirir. Eysenck'e göre vicdan, belli durum ve davranışlar sonucunda meydana gelen koşullu anksiyete tepkisidir. Töresel gelişim yoksunluğu Eysenck'e göre, yanlış ve yetersiz koşullanma sonucu ortaya çıkar.¹⁹⁵

Hakikatte sosyal öğrenme teorileri birbirine çok benzer, fakat bazı izahlarla birbirinden ayrılırlar. Bu yüzden psikoloji literatüründe de birkaç teori ayrı başlıklar altında değil tek bir başlık altında ele alınmış, sosyal öğrenme kuramı olarak günümüze gelmiştir. Sosyal öğrenme yaklaşımına göre, bireyin ahlâk norm ve değerlerini öğrenmesi, mükâfat-ceza yöntemi ile birini model alarak gerçekleşir. Mükâfat ve ceza ve tüm davranışçı psikologların

---

¹⁹⁰ Jerry Aldridge and Jean Box, "Moral and Affective Dimensions of childhood.", *Handbook of Children's Religious Education*, ed. Ronald E. Ratcliff, Religious Education Pres, Birmingham Alabama, 1992, s. 86.

¹⁹¹ Çileli, *a.g.e.*, s. 19-22.

¹⁹² Kaya, *a.g.e.*, s. 187.

¹⁹³ Aydın, M. Zeki, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁹⁴ Çileli, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁹⁵ Topses, *a.g.e.*, s. 141.

öğrenmeyi açıklarken kullandıkları ana kavramdır. Model alma kavramı ise özdeşleşme, taklit terimlerini bünyesinde taşır. Özdeşleşme, bir kimsenin kendini başkasıyla bir tutması, ayniyet kurmasıdır. Taklitte aynı manaya mukabildir, bir kimsenin özdeşleştiği kişinin davranışlarını kendi davranışı gibi özümsemesidir. Fakat özdeşleşme bütün şahsiyeti içine alırken, taklit bunu gerektirmez. Sosyal öğrenme kuramının görüşünün temelinde, ahlâki davranışın öğrenilmesi hususunda modellerle öğrenme yer alır. Sosyal öğrenme yaklaşımına göre, Freud'un tam açıklığa kavuşturamadığı cinsiyet özdeşleşmesi, seçici pekiştirme olayından ibarettir. Erkek ve kız çocuklar toplumun kendi rollerinden beklenen davranışları yapmalarına karşılık aldıkları mükâfat, yapmadıkları durumda aldıkları ceza ile erkekler erkek gibi davranmayı, kızlar da kız gibi davranmayı öğrenmiş olur.¹⁹⁶

Bandura'nın deneyleri, yeni davranış ve tepki oluşturmada belli modellerin etkili olduğunu göstermiştir. Belson, Bandura'nın deneylerinden yola çıkarak televizyonda gösterilen korku vb. filmlerin olumsuz davranışları oluşturuca etkisini göstermek için deneylerle alıştırma yapmıştır. Çocuklarda saldırgan davranışların oluşumunda cezalandırıcı anne baba tutumları etkilidir.¹⁹⁷

Öğrenme kuramcıları, ceza konusunda da birbirlerinden farklı görüşler sunmuşlardır. Eysenck, koşullanma kuramında çocukların ahlâk dışı davranışlarından kaçınması için cezanın gerekli olduğunu dile getirir. Arglye, suçlu çocuklar üzerinde yaptığı bir araştırma da bu çocukların daha fazla cezalandırıcı ortamdan geldiğini ortaya çıkarmıştır. Eysenck'e göre ceza yanlış anlamda kullanılmakta olup asıl manasının kaçınmak olduğunu, çocuk doğduktan sonra koşullandırma sonucu istenen yönde, kalıcı ahlâki davranışların oluşabileceğini ileri sürmüştür. Bandura ise, çocukların istenmeyen davranışlardan kaçınmalarının, bu tür davranışlar sergileyen modellerin cezalandırılmasıyla mümkün olacağını dile getirir.¹⁹⁸

Model ile taklit eden şahsın davranışları arasındaki benzerliğin doğuşunda modelin belirleyiciliği söz konusudur. Bu benzerliğin temelindeki proses görme yoluyla öğrenmeden ibarettir. Modele ait davranışlar gözlemlenirken, taklit eden kişi tarafından uyarıcılar ve tepkiler olarak zihinde bütünleşir ve bu durumu müşahede eden kişi aynı durumla karşılaştığında aynı uyarıcılara aynı tepkileri verir. Bu uyarıcı ve tepkiler, taklit eden şahsın zihninde bu tür davranışlar için bir rehber niteliğinde kayıt altına alınmıştır. Bu tepkilerin gerçekleşmesi için pekiştireç önemlidir. Çocuk modellerin norma aykırı davranışını görünce

---

¹⁹⁶ Güngör, *a.g.e.*, s. 59-61.

¹⁹⁷ Topses, *a.g.e.*, s. 141.

¹⁹⁸ Çileli, *a.g.e.*, s. 19.

ona çabuk kanabildiği halde, modellerin ahlâk standartlarına uydukları durumu model almakta çok istekli davranmıyorlar. Burada motivasyonda önemli hal almakta, bir davranışın müşahede edilmesi durumu gerekli motivasyon sağlanmadığında öğrenilememektedir.¹⁹⁹

2.3. BİLİŞSEL YAKLAŞIMA GÖRE AHLÂK GELİŞİMİ

Psikanalitik ve öğrenme kuramları, ahlâki gelişimin yetişkin birinin müdahalesi ile olacağına inanırlar. Bilişsel yaklaşıma göre ahlâk gelişimini, zihinsel bir süreç ile mümkün olacağını savunarak bu iki görüşten ayrılır. Psikanalitik ve öğrenme kuramı çocuğun toplum kurallarına uyumu ahlâki gelişimin zirvesi olarak görürken, bilişsel kurama göre ise prensiplere dayalı ahlâki özerklik ahlâk gelişimini zirvesini oluşturur.²⁰⁰

Ahlâki gelişime zihinsel bir süreç paralelinde bakan ilk kuramcı Dewey olmuştur. Dewey'e göre ahlâk eğitiminin temelinde zihin eğitimi önemlidir. Ahlâki eğitimin temelinde, çocuğun farklı değerler ve bu değerlere ilişkin kararında akıl yürütme ile hareket etmesinin gerekliliğine de değinmiştir. Bu görüşün gelişimsel niteliği ise ahlâk eğitimi Dewey'in evrelerden geçtiğini düşünmesidir. Dewey'e göre bu evreler üç tanedir:

1. **Ahlâk veya Gelenek Öncesi Düzey:** Sosyal ve biyolojik dürtülerle motive olan ahlâki davranışları içeren evredir.
2. **Geleneksel Düzey:** Kişinin grubuna has değerleri özümlediği evredir.
3. **Özerk Düzey:** Bireyin davranışlarının kendi akıl yürütmesi ile olan ve grubun standartlarını irdeleyerek benimsediği evredir.²⁰¹

2.3.1. Piaget'in Ahlâk Gelişimi Yaklaşımı

Kohlberg ve Piaget ahlâk gelişimini, kanun, kural ve daha yüksek ilkelerin öğrenilmesini içeren zihinsel bir yaklaşımla ele almıştır.²⁰²

Piaget, bilişsel gelişim kuramının yapıtaşlarını oluşturmuştur. Bu oluşum içinde aynı zamanda ahlâk gelişimini de ele almıştır. Ahlâki yargının çocukta gelişimini ele almıştır. Piaget'e göre kişilik ve bilişsel gelişim yetişkin ve çocuklarda farklılık gösterdiği gibi ahlâki

¹⁹⁹ Güngör, *a.g.e.*, 63-64.

²⁰⁰ John Dewey, *Okulda Ahlâk Eğitimi*, çev. Fidan Oğuzkan, A.Ü.E.F. Yayınları, Ankara, 1976, s. 119.

²⁰¹ John Dewey, *Okulda Ahlâk Eğitimi*, çev. Fidan Oğuzkan, A.Ü.E.F. Yayınları, Ankara, 1976, s. 119.

²⁰² Kağıtçıbaşı, *a.g.e.*, s. 252.

gelişiminde farklılık göstereceğine değinmiştir. Piaget'e göre ahlâk daha çok kişinin ahlâki yargı ve düşüncesinden meydana gelmektedir.²⁰³

Zihinsel gelişim alanında en kapsamlı açıklamayı yapan İsviçreli bilim adamı Jean Piaget'dir. Ahlâki yargının gelişimini de ilk sistemli şekilde “Çocuğun Ahlâki Gelişimi” eseriyle açıklığa kavuşturmuştur.²⁰⁴ Piaget, bu çalışması ile bilişsel ve hissî süreçlerin paralel bir gelişim süreci izlediklerini, ahlâki yargının ise bilişsel gelişime bağlı olduğunu dile getirmiştir. O yıllarda Piaget'in görüşü, süper ego ile ahlâki yargının kazanıldığı, bazı ilkelere bağlı kalınması gibi görüşlerin karşısında ilgi çekmemiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bazı insanların davranışları eleştiri almış ve yeniden zihinsel gelişim ile ahlâk gelişiminin mümkün olduğu düşünölmeye başlanmış, Piaget'in kuramına ilgi artmıştır.²⁰⁵

Piaget'in görüşleri zaman zaman tenkit edilse de bazı görüşlerin oluşmasında etkili olmuştur. Piaget yardımcılarıyla birlikte Cenevreli çocuklar üzerinde araştırmalar yapmış; ahlâki duygu ve düşüncelerin belli yaş evrelerine paralel ilerlediğini ileri süren bir teori ortaya sunmuştur. Piaget'in teorisine kognitif gelişme teorisi de denir. Ahlâki gelişim, genel zihinsel gelişim içinde yer alır.²⁰⁶

Piaget, ahlâk gelişimini zihinsel bir temelde ele alır. Zihinsel gelişime paralel ahlâk gelişimini savunur.²⁰⁷

Piaget'e göre zihinsel gelişim için geçerli olan ilkeler, ahlâk gelişimi için de söz konusudur. Örneğin; her bireyden zihinsel gelişimin en üst basamağına ulaşmasını bekleyemediğimiz gibi ahlâki gelişimin üst basamağına her bireyin erişmesini de beklemeyiz. Piaget, ahlâki yargıyı odak noktası yaparken, ahlâk gelişiminin bireye özgü olduğunu dile getirmiştir.²⁰⁸

Çocukların ahlâki gelişimlerini ele almak için, onlara kısa hikâyeler anlatıp, hikâyede yanlış olan davranışın hangisi olduğunu sormuştur. Bu hikâyelerden uyarlanmış olanlarından birkaçı şu şekildedir:

---

²⁰³ Çam ve diğerleri, *a.g.m.*, s. 1212, ayrıca bkz: Wright, D., & Croxen, M., *Ahlâk Yargısının Gelişimi*, Çev. Demet Öngen, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 22(1), 289-310, 1989.

²⁰⁴ Çileli, *a.g.e.*, s. 17-18.

²⁰⁵ Bekir Onur, *Ahlâk Eğitiminin Psikolojik Temelleri*, A.Ü.E.F. Yayınları, (12-1) , 72-79, Ankara, 1979, s. 75.

²⁰⁶ Güngör, *a.g.e.*, s. 44.

²⁰⁷ Kaya, *a.g.e.*, s. 187.

²⁰⁸ Selçuk, *a.g.e.*, s. 110.

“Ayşe, mutfakta annesine yardım etmek isterken yumurta sepetini düşürerek yirmi iki yumurtanın kırılmasına sebep olmuştur. Daha sonra Ali ise yumurtalarla oynarken iki yumurta kırmıştır.” “Bu çocuklardan hangisi daha suçludur?” sorusunu sorar.

Başka bir hikâyede, “Erol, aritmetikten orta aldığı halde annesine pekiyi aldığını söylemiştir. Can, okuldan eve döndüğünde, inek kadar bir köpeğin onu kovaladığını söylemiştir.” “Çocuklardan hangisi büyük yalan söylemiştir?” sorusu sorulmuştur.²⁰⁹

Burada ulaşacağımız sonuç, küçük yaşlardaki ahlâki gelişim anlayışı, kuralların mutlak değişmez olduğudur. Yetişkinlerde ise, davranışın altında yatan etkenin önemi ve kuralların görelî ve değişebilir olduğudur.²¹⁰

Piaget, çocuklara ahlâki ölçütler geliştirmek için çeşitli hikâyeler anlatarak, suçlu örnekleri vererek, onların verdikleri cevaplar ışığında ölçüt geliştirmiştir. Çocukların yaşları farklı olduğu için farklı cevaplar almıştır. Piaget bu farklılıklardan yaştan değil bilişsel gelişim farkından olduğunu ortaya koymuştur. Yedi yaş civarı çocukların nesnel sorumluluk üzerinde durmalarına karşın, on yaş ve üstü çocukların öznel sorumluluk üzerine durduklarını gözlemlemiştir. Yine yalan söyleme ile ilgili yaptığı araştırmada, yedi yaşındaki çocuklar ceza almamak için yalan söylemekten uzak durduklarını söylemelerine karşın on yaş ve üzeri çocuklar, yalan söylemenin ceza olsa da olmasa da kötü bir davranış olduğunu söylediğini gözlemlemiştir.²¹¹

Bu teoriyi Piaget, çocukların bilye oyununda olan kaideleri nasıl yorumladıkları bilgisine ulaşarak, onların oyun içindeki davranışlarını gözlemleyerek geliştirmiştir.²¹²

Piaget çocukların toplum kurallarına uyumunu incelemiş, yaklaşık beş yaşındaki çocuklar da toplum kurallarının korunmasının, uygulanmasının ve bu kurallara saygı duymanın gerekliliğinin kavrandığını gözlemlemiştir. Piaget’in araştırmalarına göre, iki ile beş yaş arası çocuklarda kurallara karşı ilgisizlik söz konusudur. Beş yaşına yaklaşan çocuklar, kendilerinden büyük çocukların davranışlarını gözlemleyip, taklit ederler. Beş yaş

---

²⁰⁹ M.Z. Aydın, *a.g.e.*, s. 43-44.

²¹⁰ Topses, *a.g.e.*, s. 143.

²¹¹ Çileli, *a.g.e.*, s. 42.

²¹² Güngör, *a.g.e.*, s. 45.

ile on yaş arasındaki çocuklar kuralları kutsal, değişmez olarak kabul ederler. Zamanla kuralların değişebileceğini fark eden çocuk, bu değişikliği nasıl yapacağını bilemez.²¹³

İradenin bağımlılığı, bağımsızlığı konusunun mimarı Kant'tan ve ahlâk konusunda sosyolog Emile Durkheim'den etkilenen Piaget, geçerli ahlâk kuralları ortaya koyabilmek için çocukların oyun kurallarını nasıl yorumladıklarını ele almıştır. Çünkü Piaget'e göre ahlâk kurallar sisteminden oluştuğu için, bu oyun kurallarına bireyin geliştirdiği saygı ile ahlâk gelişimine gösterdiği saygı aynıdır.²¹⁴

Piaget, kaydırak oyununda yaptığı gözlemleri sonucu kurallara saygıyı ölçmeye çalışmış ve bazı evreler ortaya koymuştur:

a.) Devinimsel Evre: Tek başına oyun oynar. Amacı değişik psiko-motor etkinlikte bulunmaktır. İki yaşına kadar olan dönemi içerir.

b.) Ben Merkezli Evre: Büyük çocukları kendine model alır ve onları taklit eder, bu davranışları tutarlı değildir. Arkadaş arar fakat arkadaş edinse bile her çocuk kendi oyununu oynar. Bu evrede çocuk kuralları yüzeysel gerçek olarak, anlamını kavramadan kabul eder. İki ile yedi yaşları arasını kapsar.

c.) Başlangıç Halinde İş birliği Evresi: Kurallara bağımlı olarak devam eden süreçte kuralların toplumsallaşmadaki etkisini bilir. Evrenin son aşamasında kurallara bağımlılık eski gücünü yitirmiştir. Yedi ile on yaşları arasını kapsar.

d.) İş birliği Evresi ya da İş birlikçi Ahlâki Evre: Kurallara bağımlılıktan kurtulan çocuk, akranlarıyla iş birliği yaparak yeni kurallar koymanın, var olan kurallarda değişiklikler yapmanın hazzına varır. Bu evreye on yaş civarında erişilir.²¹⁵

Piaget, "Çocuğun Törel Düşüncesi" adlı kitabında, çocuğun kuralları öğrenmesi ve algılaması üzerinde durarak yukarıdaki evreleri geliştirmiştir. Kitabın ikinci bölümünde oyun kuralları üzerine serbest görüşmelerle sorulara yanıt arar. "Bir kural oluşturmak ne demektir?", "Bu kural adil midir?" gibi soru kümelerini çocuklara yöneltmiştir. Bu soruların cevapları ışığında, küçük çocukların benmerkezci bir tutum sergilediklerini, yedi yaşından itibaren kuralların büyükler tarafından oluşturulduğunu farkına varıp kurallar üzerinde

---

²¹³ M.Z. Aydın, *a.g.e.*, s. 43.

²¹⁴ Çileli, *a.g.e.*, s. 31.

²¹⁵ Kaya, *a.g.e.*, s. 187.

düşündüklerini, on iki yaşında ise kurallarının karşılıklı anlaşmalar sonucunda oluşturulduğunu ve değiştirilemeyeceğini düşündüklerini saptar. Bu deneyler sonucunda, dış baskılarla, başkalarının öğütleriyle oluşan ahlâktan, kaynağını kendi içindeki ölçülerden alan ahlâki bir görüşe geçiş, ahlâki gelişim sürecinin temelini oluşturmaktadır.²¹⁶

Piaget, ahlâk gelişiminde görecelikle gerçeklik arasında bir ayrıma gider. Gerçekçi törellikte ödev ödevdir, sorgusuzca kabul görmelidir. Kuralın özü değil sözü önem konusudur. Göreceli törelde ise, kurallar değişik özellik ve konuma göre değişir, görelilik esastır. Piaget'e göre gerçekçi törel, ilkel ahlâki yargı olup 7-8 yaşlarına kadar geçerli olur. 9-13 yaşlarında ise, kurallar vicdana ve akla göre kıyaslanarak hareket edilir. Toplumdan topluma, kültüre göre ahlâki anlayışlarda değişiklikler söz konusudur. Horrower'in araştırmasına göre, zekâ ve gelir seviyesi düşük çocukların ahlâki yapıları da sıkıntılıdır. Bu tür bireyler yanlışlara karşı daha ağır cezalar verilmesini savunurlar.²¹⁷

Piaget, çocukların bilişsel gelişimi ile ahlâki yargıları arasında ilişki olduğuna değinmiştir. Piaget yaptığı araştırmalarda şu sonuçlara varmıştır:

1-) Farklı yaşlardaki çocukların problem çözme düşünme gibi özelliklerinde niteliksel farklılıklar gözlemlenir.

2-) Her çocuk belirli aşamalardan sırasıyla geçerek bilişsel gelişimini tamamlar.

3-) Her dönem kendi içerisinde bir önceki dönemin sentezini yaparak zihinsel gelişimini tamamlar.²¹⁸

Piaget'e göre iki yaşındaki çocukların kurala bağlı kalmadan oyun oynadıklarını gözlemlemiştir. Bu yüzden çocuklar da, altı yaşından küçükler de kural yoktur. Çocuklarda okul öncesinde kural olmadığı için ahlâktan da söz edilemez. Piaget'e göre işlem öncesi dönemden somut işlemler dönemine geçtiği altı yaş civarında ahlâk gelişimi başlar.²¹⁹ Piaget ahlâk gelişim dönemlerini ikiye ayırmıştır:

1. Heteronomi (Baskı) Ahlâkı

---

²¹⁶ Topses, *a.g.e.*, s.143.

²¹⁷ Arthur Jersild, *Çocuk Psikolojisi*, çev. Gülseren Günçe, A.Ü.E.F. Yayınları, Ankara, 1979, s. 596.

²¹⁸ Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar* s. 331.

²¹⁹ Senemoğlu, *ag.e.*, s. 68-69.

2. Otonom (Bağımsız) Ahlâk²²⁰

Şimdi de heteronomi ve otonom ahlâkın çocuklardaki etki ve gelişimine dikkat çekeceğiz.

2.3.1.1. Heteronomi (Baskı) Ahlâkı(Dışsal Kurallara Bağlılık Dönemi)

Ahlâki gelişiminin ilk basamağına, heteronomi, baskı ahlâkı, ahlâki realizm gibi isimler veren Piaget, çocukların 7-8 yaşına kadar böyle bir ahlâka sahip olduğunu söyler.²²¹ Piaget'in çalışmalarında 7 yaş altı çocukların ahlâki gerçeklik ilkesine uygun olarak düşündükleri savunulmuştur. Bu gözlemlenen özellikler bu evrenin dışa bağımlı evre olarak isimlendirilmesine sebebiyet vermiştir. Bu evrede kurallar değişmez bir nitelik taşımaktadır. Kurallara uymayanlar cezalandırılır.²²² İşlem öncesi ve somut işlemler dönemi olan on yaşına kadar olan dönemleri kapsar.²²³ Yani çocuklar, bir diğer kişinin kuralına, kanununa tabidir. Çocuk kuralların değişmezliğine inanır, kurallara kayıtsız şartsız uyum gösterir. Çocuğu çevresindeki ebeveyn ve büyükleri kontrol eder, neye uyup uymaması gerektiğini onlar belirler. Çocuk otoriteye duyduğu saygıdan ötürü yetişkinleri de kutsal olarak görür. Kurallara uymaması sonucu cezalandırılması gerektiğini düşünür. Bu dönemde çocuğa göre adalet, haksızlık edilene hakkını vermek değil, haksızlık yapanı ağır bir şekilde cezalandırmaktır.²²⁴

Heteronomi, başkalarının kurallarına, yasalarına boyun eğmek anlamındadır. Küçük çocuklar, büyüklerinin kurallarına tabidirler ve onların kuralları dışına çıkmazlar. Ahlâki kurallarda büyüklerin koyduğu kural ve sınırlar çerçevesinde hareket ederler. Çocuklara göre yanlış olan davranış, büyüklerin cezalandırdığı davranıştır. Çocuk ahlâki değerlerin kesin ve evrenselliğine inanmaktadır.²²⁵ Yetişkinine tek yanlı saygının ve tabii ahlâki geçerliliğin yer aldığı dönemdir.²²⁶

İlk evrede çocuklar yetişkinlere körü körüne bağlılık gösterirler. Bu evre Piaget'in zihinsel gelişim de duyuşsal motor ve işlem öncesi dönemlerine denk düşmektedir. Bebeklik döneminde başkalarının bakış açısını bilmek mümkün olmadığı gibi somut işlemler döneminde de benmerkezçiliğin öne çıkmasıyla bu mümkün değildir. Çocuklar kurallardan ve

---

²²⁰ Senemoğlu, *ag.e.*, s. 68-69.

²²¹ Güngör, *a.g.e.*, s. 46.

²²² Çam ve diğerleri, *agm*, s. 1212.

²²³ Kaya, *a.g.e.*, 188.

²²⁴ Recai Doğan, Cemal Tosun, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, PegemA Yayınları, Ankara, 2002, s. 107.

²²⁵ Aydın, *a.g.e.*, s. 44.

²²⁶ Çileli, *a.g.e.*, 42.

başkalarının düşüncelerinden ilk 5 yaşlarında haberdar olmaya başlar. Çünkü bu dönem de çocuk akranlarıyla iletişime geçmiştir, onlarla oyunlar oynamaktadır. Ancak buradaki ahlâk anlayışı dışa bağımlıdır.²²⁷

Çocuk bu dönemde ahlâki realizm içindedir. Bilişsel gelişmesi iki önemli özellik içermektedir: Realizm, egosantrizm. Egosantrizm, çocuğun etrafındaki herkesin kendisi gibi düşündüğünü zannetmesidir. Başkalarının düşüncesinin kendi düşüncesinden farklı olacağını ayırt edemez. Realizm ise, zihindeki fenomenleri gerçek ile ayırt edememe durumudur. Çocuk rüyalarını gerçek zanner, nesnel ile subjektif arasındaki farkı kavrayamaz. Çocuğun zihin yapısının bu özellikleri ahlâki gelişime yansımaları şu şekildedir:

1. Çocuk egosantrik bir düşünceye sahip olduğu için, ahlâki konularda insanların farklı düşünebileceğini kavrayamaz ve bu yüzden herkesin kendi gibi düşündüğü görüşündedir.
2. Çocuk realist olduğu için toplumsal kuralları ya da psikolojik inançları fiziki kurallarla bir tutmaktadır. Aralarındaki farkı kavrayamamaktadır. Ahlâki kuralların tabiatının bir parçası olduğunu kavrayamamaktadır. Zihnindeki düşünceden kurtulamadığı için fiziki olanı ahlâki olanla karıştırır. Yani, boşlukta duran biri fizik kurallarına aykırı davranmış olacağından düşer ve canı yanar. Aynı şekilde ahlâki kurala aykırı davranan bir çocuk da büyüklerinin cezalandırması ötürü canı acır. Çocuk bu ikinci acının otomatik değil, insanların subjektif yorumları sonucu oluştuğunu kavrayamaz. Çocuk da gelişen adalet kavramı da otoriteye yani ebeveynin tavırlarına göre şekillenir.²²⁸

Yukarıda bahsettiklerimizden de anlaşılacağı gibi, çocukta iyi ve kötü olgusu ebeveynin verdiği ceza ve mükâfata göre şekil alır.

2.3.1.2. Otonom (Bağımsız) Ahlâk (Ahlâki Özerklik)

Bu dönemde arkadaş sayısı artan çocuğun, sosyal çevresi genişlemiştir. Çocuğun değişen çevresi düşünceleri üzerinde de etki göstermiştir. Arkadaşları ile olan ilişkileri, yaşadığı farklı durumlara farklı bakış açısıyla bakmasına sebebiyet vermiş ve kurallar hakkındaki düşünceleri de değişmeye başlamıştır. Ahlâki ilkeleri değişmeye başlar. Otoriter ve değişmez ahlâk olgusu yavaş yavaş yerini ahlâki kuralların değişebileceği düşüncesine

²²⁷ Ahmet Öztürk, Ahmet Akbaba, “Ahlâk Gelişimi”, *Eğitim Psikolojisi*, ed. İbrahim Yıldırım Anı Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 126.

²²⁸ Güngör, *a.g.e.*, s. 46-47, Ayrıca bakınız; Senemoğlu, *a.g.e.*, s. 68-69.

bırakır.²²⁹ 11-12 yaşlarda çocuklar ahlâk kurallarının gerçek anlamını kavrar.²³⁰ Akranlarla olan eşit etkileşim ve zihinsel yapının gelişimine bağlı olarak gelişen ve bağımsızlık kavramı ile öne çıkan dönemdir.²³¹

Çocuk kaidelerin insanlar tarafından oluşturulduğunu ve gerektiğinde değişebileceğini kavrar. Ceza kaidelerin ihlali sonucunda uygulanması gereken bir durum değildir. Yargılama da bulunurken bu ihlalin neden olduğu ve içinde bulunan durumda önemlidir. Çocuk, otonom dönemde somut düşünceden zihinsel gelişimle paralel olarak ilerlemesi sonucu soyut düşünce sistemine geçmiştir. Piaget'e göre ahlâki gelişim sürekli olarak müşahhasan mücerrete doğru bir geçişle ilerler. Zihinsel gelişimi sayesinde yeni yaşantılarla öncesinde sergilediği düşüncelerde karşılaştırmaya giden çocuk, yeni ve daha üst bir ahlâki gelişime ulaşır. Herhangi bir dışsal faktör (akran grubu, çevre, ebeveynler vb.) tarafından engellenmediği sürece otonom ahlâk her çocukta ilerleme gösterir.²³²

Çocuk bu dönemde heteronom ahlâktan, kaynağını kendi içindeki ölçütlerden alan otonom ahlâka geçiş yapar.²³³

11 yaş ve üzeri yaşlardaki çocuklar da ahlâki kurallar görelilik kazanmaya başlar. Çocuk bir olay karşısında otoriter ahlâk kurallarını uygulamak yerine, kendi iç ölçütleriyle karar verdiği şekilde bir tavır takınır.²³⁴

Piaget'e göre ikinci ahlâki dönem sekiz yaşından sonra gelişmeye başlar ve bu dönem otonom adını alır. Otonom ahlâk, kendi kurallarına uymak demektir. Bu dönem akarana duyulan saygıyı da beraberinde getirmiştir. Kurallara işbirliğinin bir bütünü olarak saygı çerçevesinde bakılır. Bu dönemde davranışların sonuçları değil, niyet önem kazanır. Bu dönemde çocuklar, başkasının görüşlerine saygı duymaktadır ve kendisinin, görüşlerinin de başkası tarafından saygı ile karşılanmakta olduğunu fark eder. Bu dönem de, kurallardan sapmanın her zaman dürüstlükten ödün verme olmadığını da fark eder. Ayrıca grup içinde dürüstlüğün ne olduğuna dair fikir birliği oluştuğunda kuralların değişme gösterebileceğinin de farkına varır.²³⁵

---

²²⁹ Senemoğlu, *a.g.e.*, s. 69.

²³⁰ Kaya, *a.g.e.*, s. 188.

²³¹ Çileli, *a.g.e.*, s.42.

²³² Doğan ve Tosun, *a.g.e.*, s. 109.

²³³ Kaya, *a.g.e.*, s. 188.

²³⁴ Erden ve Akman, *a.g.e.*, 167.

²³⁵ Aydın, *a.g.e.*, s. 45.

Bu dönemde çocuğun, ebeveyni ile olan tek taraflı otoriter ilişkilerinden çok arkadaşları ile olan işbirliği önem kazanmaktadır. Çocuk yedi-sekiz yaşlarına geldiğinde büyüklerinden ayrı, akranlarıyla daha yakın hale gelir. Çocuk böylece, otorite yerine karşılıklı ilişki, emir yerine işbirliği ile ilgili yeni bir münasebet içine girmiştir. Artık kaideler, insanlar arasında belli bir hedefe ulaşmak için karşılıklı oluşturulmuş sistemler olarak çocuğun hayatında yerini alır.²³⁶

Çocuk yaşlılarıyla bir araya gelir ve onlarla çeşitli oyunlar oynar. Bu esnada arkadaşlarını yakından tanır, onların durumlar karşısında takındığı tavrı fark eder, farklı durumlara farklı tavır ve kurallar sergilenebileceğinin farkına varır. Arkadaşlarının farklı birer kimlik taşıdıklarını fark eder. Arkadaşları ile münasebetleri eşitliğe dayanmalıdır. Ebeveynler de eşitliğe dayalı münasebet geliştirdikleri takdirde çocuklarını realizmden kurtarırlar. Piaget'in anne-babalara tavsiyesi, çocuğa kusurlarını, görev ve güçlüklerini göstererek çocuğun kendini tanımada yardımcı olmalarıdır. İşte bu çağda yeni ahlâki duygular ortaya çıkar ve irade teşekkül eder, bireyler görüşlerinde işbirliği ve karşılıklı ilkesini savunur. Bunun sonucu olarak da karşılıklı saygıyı beraberinde getirir. Bir kimse başkasının kimi konularda kendisinden üstün, kimi konularda da kendisine eşit olduğunu fark ederse karşılıklı saygı meydana gelir ve bunun sonucu olarak spesifik bir değerlendirme ortaya çıkmış olur. Birçok ahlâki duygu- dostluk, namus, arkadaşlık, dürüstlük gibi- bu dönemde ortaya çıkar. Çocuklar bu dönemde oyun kaidelerinin karşılıklı anlaşma sonucu oluştuğu düşüncesini savunmaya başlar. Çocuk bu evrede yalan söylemenin çok kötü bir fiil olduğunu kavrar. Adalet duygusu da bu çağda gelişme gösterir.²³⁷

Piaget, bu teorilerini Cenevreli çocuklar üzerinde yaptığı araştırmalar sonucunda elde etmiştir.²³⁸

Piaget'e göre ergenlik ahlâki açıdan görünenden çok arka planda yatan niyet ile alakadardır. Gillian'a göre ise başkalarının daha etkili olduğu ve başkalarının isteklerinin önem kazandığı dönemdir.²³⁹

Yukarıda Piaget'in anne-babalara verdiği tavsiye eğitim çerçevesinde ele alındığında, ahlâk öğretiminde ön plana çıkacak bir görüşü ortaya çıkarmaktadır: Öğretmenlerde bu

---

²³⁶ Güngör, *a.g.e.*, s. 47.

²³⁷ Güngör, *a.g.e.*, s. 49.

²³⁸ Güngör, *a.g.e.*, s. 50.

²³⁹ Sırrı Akbaba, "Eğitimin Psikolojik Temelleri", *Eğitim Bilimine Giriş*, Ed. Remzi Y. Kılcal, Grafiker Yayınları, Ankara, 2011, s.94.

kapsamda öğrencinin yaptığı yanlışları görmesini sağlayarak, sorumluluklarının farkına varmaları için onlara birer rehber olmalıdır. Çatışmaya girmek yerine rehber olabilmek daha önemli ve geliştirici olacaktır.

2.3.2. Kohlberg'in Ahlâk Gelişimi Yaklaşımı

Lawrence Kohlberg, Piaget'in geleneğinde yetişmiş, onun temel görüşlerini geliştirmeye çalışmıştır.²⁴⁰ Göreceli ahlâk sorununa çözüm getirebilmek için Piaget'in çalışmalarına eğilen, ahlâki gelişimin kavramlarını geliştiren ilk psikolog Kohlberg olmuştur.²⁴¹ Hâlâ kognitif gelişmeyi ele alanlarda ahlâki gelişimi incelerken ilk dayanak noktasını teşkil eden Kohlberg, bu durumu çağdaş psikolojideki gelişmelere paralel bir metot geliştirmesine borçludur.²⁴² Kohlberg, anti-davranışçı yaklaşımıyla ahlâk gelişimi alanına büyük katkı sağlamış, geliştirdiği bireysel ahlâki gelişim evrelerini izlemeyi önererek ahlâki gelişim kuramlarına katkıda bulunmuştur.²⁴³

Kohlberg, ahlâki yargının gelişimini ortaya koymadan önce ahlâk kavramını irdelemiş, ahlâkın değerler doğrultusunda tahlilini yapmıştır. Bu doğrultuda hareket eden insanı ise ahlâklı insan olarak dile getirmiştir.²⁴⁴

Kohlberg'in ahlâk gelişimine katkısı, ahlâk gelişim evrelerini Piaget'in zihinsel gelişimde ele aldığı evreler üzerinden açıklaması olmuştur. Piaget, çocukların kuralları nasıl kazandıklarını incelerken, Kohlberg daha çok ergenler ve yetişkinler üzerinde ahlâki değerlerin ölçümünde faydalı olacak hikâyelerle çalışmalar yapmış ve bireylerin bu değerlere karşı tepkilerini incelemiştir.²⁴⁵

Bu hikâyelerde, önemli olan bireyin sorunu nasıl çözdüğü değil, çözüm sürecinde yürüttüğü zihinsel çıkarımlar ve bu çıkarımlara getirdiği mantıksal dayanaklardır.²⁴⁶

Kohlberg yaptığı çalışmalarda ahlâki davranışı ele almış ve ahlâki yargının gelişimiyle ilgili olarak çocukluk, ergenlik, yetişkinlik dönemlerini içeren üç düzeyde altı ahlâki yargı evresini ele alan bir çalışma yapmıştır.²⁴⁷

²⁴⁰ Güngör, *a.g.e.*, s. 52.

²⁴¹ Çileli, *a.g.e.*, s. 42.

²⁴² Güngör, *a.g.e.*, s. 52-53.

²⁴³ Çam ve diğerleri, *a.g.m.*, s. 1213, Ayrıca bkz: Stroud, S., Moral Judgement and Communicative Action: Connections Between Moral Development and Formal-Pragmatic Presupposition Awareness, *Communications Reports*, 14(2), 2001, 131-142.

²⁴⁴ Çileli, *a.g.e.*, s. 44.

²⁴⁵ M. Zeki Aydın, *a.g.e.*, s. 45.

²⁴⁶ Aydın, *a.g.e.*, s. 46.

Kohlberg, ahlâki yargının insan yaşamındaki işlevinin ele alınmasının gerekliliğini savunmuştur. Kohlberg, insanların ahlâki sorunları çözmek için kullandıkları zihinsel sürece özgü dilemmalar geliştirdi.²⁴⁸

Kohlberg, Piaget'in on iki yaşındaki çocuklarla yaptığı çalışmaları on altı yaşındaki bireylere doğru genişletmiştir. Bir kişinin ergenliğe ulaşmasıyla, uyuşturucu ve alkol kullanımı, cinsel davranış, bir dükkândan küçük şeyler aşırma vb. gibi bir takım dilemmalarla yüz yüze geldiğini kabul etmektedir. Bu ve buna benzer durumları ele almak için birtakım hikâyeler geliştirmiştir. Her hikâye, bireyin gereksinimleri ile toplumun kuralları arasında bir çatışmayı içermektedir.²⁴⁹

Kohlberg, on-on altı yaşındaki erkek çocuklarla ikişer saatlik görüşmeler yapmış, bu görüşmelerde çocuklarla on tane hipotetik ahlâki ikilem durumu vermiş ve bu durumlardan nasıl çıkacaklarını sormuştur. Bireyler bu seçimlerini ve neden bunu seçtiklerinin arkasında yatan zihinsel süreci açıklamaya çalışmışlardır. Kohlberg buradan aldığı neticeler sonucu altı ahlâki evresini geliştirmiştir. Her çocuk otuz tane çeşitli ahlâki vasıflardan aldığı sonuca göre bu altı gelişim evresinden birine girmektedir.²⁵⁰

Kohlberg'e göre ahlâk, doğru-yanlış, iyi-kötü, hak-haksızlık konularında şuurlu muhakeme ve karar vermeyi, bu karar istikametinde davranışta bulunmayı içine alan zihinsel bir yapıdır.²⁵¹

Kohlberg, ahlâki yargının, dikkatin; birey ve sosyal yaşamın üzerindeki etkisini incelemiştir. Kohlberg, İngiltere, Meksika, Türkiye, Malezya ve Tayvan'da kent ve kırsal kesimde yaptığı araştırmalar ile çeşitli kültür ve cemiyetlerdeki ahlâki yargının biçimlenmesini gözlemlemiştir. Buralardan elde ettiği verileri kullanarak toplam üç düzey altı aşamadan oluşan ahlâki gelişimi ifade etmiştir. Kohlberg, bireylerin ikilem karşısında nasıl davrandıklarından çok bu davranışa onları iten süreci ele almıştır. Piaget ve Kohlberg arasındaki kuramsal ayırım da bu noktadadır. Piaget'e göre ahlâki yapılanma zihinsel süreçle paralellik gösterir. Zihinsel gelişim olarak somut işlemler döneminde çocuğun ahlâki yargı ve

---

²⁴⁷ Kaya, *a.g.e.*, s. 188.

²⁴⁸ Çileli, *a.g.e.*, s. 44.

²⁴⁹ Mary J. Gander, Harry W. Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Çev. Ali Dönmez, Nermin Çelen, Bekir Onur, İmge Yayınları, Ankara, 2004, s. 472.

²⁵⁰ Güngör, *a.g.e.*, s. 53.

²⁵¹ Nermin Çiftçi, "Kohlberg'in Bilişsel Ahlâk Gelişimi Teorisi: Ahlâk ve Demokrasi Eğitimi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2003, S.1, s.50.

uygulamaları ile soyut işlemler dönemindeki kişilikte özerkliğinde gelişmesiyle, ahlâki yargı ve uygulamaları doğal olarak farklıdır.²⁵²

Kohlberg'e göre birey karşılaştığı bir durum karşısında ahlâki yargıda bulunurken ikilemle karşı karşıya gelir ve bu ikilemde vereceği ahlâki tepkiler sonucu kendi ahlâki yapısını oluşturur.²⁵³

Kohlberg'e göre, ahlâki gelişim evreleri değişmez bir sırayı takip eder. Gelişim ileriye dönük gerçekleşir ve bu proste evreden evreye atlamak mümkün değildir. Bireysel farklılıktan ötürü evreler arası geçiş değişiklik gösterebilir.²⁵⁴

Şimdi Kohlberg'in üç düzeyde ele aldığı altı aşamadan oluşan ahlâki evrelerini tanımlamaya geçmeden önce bir ikilemi ele aldığı öykülerinden birine yer vereceğiz. Zira Kohlberg, bu hikâyeler karşısında gelişen durumlara göre bu evreleri dile getirmiştir.

Hans'ın İkilemi Örneği

Avrupa'da bir kadın ender görülen bir hastalıktan ölmek üzeredir. Doktorlar hastanın ümit edeceği tek bir ilacın olduğunu ve bu ilaç, şehirde sadece bir eczanede eczacının ürettiği özel bir ilaçtır. İlacın üretildiği radyum çok pahalıdır. İlaç için gerekli olan radyuma 400 dolar verip, ilacın küçük bir dozajı için 4000 dolar istemektedir. Eczacı ilaç için maliyetinin on katı olan ücret istemektedir.

Hasta kadının kocası Hans, tanıdığı herkesten para istemiş, bütün üst mevkilere başvurmuş fakat ilaç parasının yarısını bulabilmiştir. Hans eczacıya gidip, eşinin ölmek üzere olduğunu, ilacı mümkünse ucuza verip veremeyeceğini, eğer veremezse, paranın geri kalanını daha sonra ödeyip ödeyemeyeceğini sorar. Ancak eczacı, "Hayır, bu ilacı ben buldum ve bundan bir servet kazanmaya niyetliyim." der ve Hans'i reddeder. Bütün resmi mercilere zaten başvurmuş olan Hans çaresizlik içinde, eczaneye gece yarısı grip, ilacı karısı için çalmayı düşünmektedir.

1) Hans ilacı çalmalı mı yoksa çalmamalı mı?

²⁵² Ahmet Öztürk, Ahmet Akbaba, "Ahlâk Gelişimi" *Eğitim Psikolojisi*, Ed: İbrahim Yıldırım, Anı Yayıncılık, Ankara 2011, s. 126.

²⁵³ Gürhan Can, "Kişilik Gelişimi", *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Pegema Yayıncılık, Ankara 2004, s. 130 .

²⁵⁴ Mercin, Levent, "*Piaget ve Kohlberg'in Ahlâk Gelişim Kuramlarının Özelliklerinin Karşılaştırılması*", Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(2005): 73-86.

- 2) Eğer başka bir yolu yoksa karısı için ilacı çalmak Hans'ın bir görevi midir?
- 3) Eczacının bu kadar çok para istemesi doğru mudur, niçin?
- 4) Hans karısına kendisini yakın hissetmiyorsa yine de ilacı çalmalı mıdır?
- 5) Yakınınızın hayatını kurtarmak için siz olsaydınız ilacı çalar mıydınız?
- 6) Ölümcül bir hastalığa yakalanan siz olsaydınız, ilacı kendiniz için çalar mıydınız?
- 8) Hans karısı için ilacı çalarken yakalandı ve yargıç önüne çıkarıldı. Yargıç, Hans'ı hapse mi yollamalı yoksa serbest mi bırakmalı?²⁵⁵

Bu soruya getirilen bazı açıklamalar şu şekildedir:

- 1) Hans suçludur. Polisler onu yakalar ve cezalandırırlar.
- 2) Hans suçsuzdur. Karısı için bu şekilde davranmıştır.
- 3) Hans suçludur. Toplumdaki insanlar onu ayıplar.
- 4) Hans suçludur. Kanunlara aykırı davranarak sosyal düzeni bozmuştur.
- 5) Hans suçludur. İnsanlar toplum içerisinde birbirlerinin özel eşyalarına saygı duymalıdır.
- 6) Hans suçsuzdur. İnsan hayatı her şeyden önemlidir. İnsan hayatı söz konusuysa hırsızlık kabul görebilir.

Kohlberg'e göre, ahlâki bir problemle karşılaşan bir bireyin çözüm önerileri dört grupta ele alınabilir:

- 1) Konulan kaidelere göre savunma yapma.
- 2) Kararın maddi sonuçlarına göre savunma geliştirmek.
- 3) Uyum sağlamak açısından savunma yapmak.
- 4) Adalet, eşitlik, yaşamın değeri açısından haklı çıkarmak, savunma geliştirmektir.

---

²⁵⁵ Aydın, *a.g.e.*, s. 46.

Kohlberg, insanların ahlâki açıdan kademeli bir gelişme içinde olduğunu belirtmektedir.²⁵⁶

Kohlberg evre kavramı ile erinlikten yetişkinliğe kadar üç düzey altı evreden oluşan ahlâki gelişimi savunmuştur. Kohlberg'in ahlâki gelişim evreleri özümleme, uyum sağlama ile gelişip, bilişsel gelişimle aynı özellikleri gösterirler. Bu bağlamda evreler, düşünce yargılarında vasıflı değişikliklerdir. Örneğin, aynı ahlâki evredeki insanlar aynı değere bağlı olabilirler. Fakat bu değere bağlılıkları farklı sebeplerdendir. Bir ergenin arkadaşlarına verdiği değer, arkadaşlarının kendine verecekleri değere ve sorunlarına karşı empati ile yaklaşımları varsayımına bağlı olabilir. Bu farklı düşünce yapıları bireyin gelişim düzeyinde değişmez bir sırayla gerçekleşir. Bu sırayı kültürel faktörler yavaşlatabilir, geciktirebilir, hızlandırabilir fakat değiştiremez. Yaşamın maddi varlıklardan daha önce geldiğini çocuğun kavraması için, ahlâk alanında da insan yaşamının değerini anlaması gerekir.

Her evre yapısal bütünlük içerisindedir. Bilişsel gelişim evrelerinde olduğu gibi, ahlâki evrelerde de insanın nasıl düşündüğünün yeniden inşasıdır. Evreler hiyerarşik bir bütünden meydana gelir. Birey alt düşünce sisteminden bir üst düşünce sistemine geçtiğinde, üst düşünce evresi alt düşünce evresini de kapsar.²⁵⁷

Kohlberg'e göre bütün insanlar eşitlik, saygı, otorite, adalet, barış, sevgi gibi aynı ahlâki kavramları kullanırlar. Ayrıca bütün bireyler, kültürel farklılıklara bakmaksızın, bu aynı düşünce evrelerinden geçerler. Bireyler arası farklılık, bu evreleri ne kadar hızla geçtikleri ve nereye geldikleriyle ortaya çıkar.²⁵⁸

Kohlberg, orta-sosyal sınıfından 10-16 yaş arası elli Chicagolu çocuğu üçer yıllık aralarla yirmi yıl izlemiş, Türkiye'de Manisa'nın Sancaklı kazası Boz Köyü ile Ankara ve İzmir'de yaşayan aynı yaş grubu üzerinde altı yıl süren çalışmalar yapmış, Honduras Kanada, İsrail, Tayvan, İngiltere, Tucatan da araştırmalar yapmıştır. Bulgularını bu araştırmalar üzerinden yaptığını açıklayarak, ahlâki gelişim düzeyi ve evrelerinin evrenselleştiği vurgusunda bulunmuştur.²⁵⁹

---

²⁵⁶ Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 101.

²⁵⁷ Çileli, *a.g.e.*, s. 57.

²⁵⁸ Onur, *a.g.e.*, s. 174.

²⁵⁹ Ahmet Öztürk, Ahmet Akbaba, "Ahlâk Gelişimi" *Eğitim Psikolojisi*, Ed: İbrahim Yıldırım, Anı Yayıncılık, Ankara 2011, s. 126, Fatma Özgüleç, *7-11 Yaşlarındaki Çocukların Ahlâki Yargılarının Gelişimi*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001, s. 9.

2.3.2.1. Gelenek Öncesi Düzey

Gelenek öncesi düzey, dokuz yaşın altındaki çocukların, bazı suçluların bazı ve ergenlerin yer aldığı düzeydir. Bu düzeyde kaideler, beklentiler dışarıdan yöneltilme ile benlikte işlev görür.²⁶⁰

Ebeveynin fiziksel üstünlük otoritesine bağımlı olunan bir düzeydir. Çünkü çocuk henüz doğru ve yanlış ayırt edebilecek düzeyde değildir. Olayların niceliksel ve fiziksel sonuçlarına dayanarak yargıda bulunurken gerçekleşen olayın nedenlerini göz ardı eder. Kaideler önceden başkası tarafından belirlendiğinden dolayı, çocuk için ahlâki olan bu kurallara uymaktır.²⁶¹

Bu düzeyin temel özelliği, kurallara körü körüne bağlılıktır. Asıl amaç ceza ve maddi zarardan kurtulmaktır.²⁶²

Okul öncesi ve ilkokul öğrencilerinin ahlâki yargı düzeyleri genellikle gelenek öncesi düzeydedir.²⁶³ Bu düzeyde benmerkezci bakış açısı hâkim olmakla birlikte, kural ve beklentiler benliğe dışarıdan yöneltilir.²⁶⁴ Bu dönemde çocuk da bencil yapı hâkimdir. Çocuğun bu dönemdeki davranışlarında güdü ve doyurulması esastır. Çevresindeki tüm insanlar çocuk için bir nesneyi teşkil eder. Her şey kendileri için var olmuştur. Örneğin güneşin varlık sebebi sorulduğunda verdikleri cevap beni ısıtmak içindir.²⁶⁵

Bu düzey, Kohlberg'in ahlâki gelişim kuramının en düşük olanıdır. Bu düzeydeki çocuklar ahlâki kavramları somut olay ve yerlere bağlarlar. Bu düzeyin diğer düzeylerden farkı, kurallara, otoriteye bağlılık ve bireyin çıkarlarının ön planda tutulmasıdır. İlk iki evre bu düzeyde yer almaktadır.²⁶⁶

2.3.2.1.1. Bağımlı Evre

Bireyin otoriteye boyun eğdiği ve ceza almaktan korktuğu bu evre, bireyin kendi benliğine bakışını ele alır. Ceza ile sonuçlanmayan davranış doğru davranıştır. Otoritenin isteğini yerine getirerek, ona boyun eğen birey cezadan kaçarak doğruya ulaşır. Bu evrenin en

---

²⁶⁰ Onur, *a.g.e.*, s. 174.

²⁶¹ Senemoğlu, *a.g.e.*, s. 66.

²⁶² Çileli, *a.g.e.*, s. 24.

²⁶³ Kaya, *a.g.e.*, s. 189.

²⁶⁴ Çileli, *a.g.e.*, s. 49.

²⁶⁵ Ayhan Aydın, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 55.

²⁶⁶ M. Zeki Aydın, *a.g.e.*, s. 47.

belirgin özelliği otorite ve kurala körü körüne bağlılıktır. Bireyin kendini hayatın merkezinde gördüğü bu evrede güzel olan davranış bireyin hoşuna giden ve istediği davranıştır.²⁶⁷

Başkalarının ilgi ve ihtiyaçlarının olabileceğini idrak edemez. Bu evredeki bireyin iyi ya da kötü olduğunu davranışının sonuçları belirler. Az zararı olan davranış çok zararı olandan evladır. İki bardak kıran bir çocuk, bir bardak kıran bir çocuğa göre daha kötü bir fiil yapmıştır. Çocuk için önemli olan başına dert açacak fiillerden uzak durmaktır.²⁶⁸

Hoş olan şey yetişkinlerin onayladığı ve maddi olarak ödüllendirdiği fiillerdir, kötü ise iyi olan şeylerin aksine davranış ve cezalandırılmayı gerektiren fiillerdir. Bu maddi kuvvet evresi karakteristik olarak cezaya yönelmiştir. Üstün kuvvete kayıtsız şartsız boyun eğilir, kötü denilen, yapılmaması gereken davranışlardan kaçınılır, iyiliği ve kötülüğü davranışın sonundaki müeyyide belirler.²⁶⁹

Bu evrede ahlâki yargı, fiillerin ceza ya da ödül ile sonuçlanmasıdır. Bu evredeki otoriteye mutlak surette boyun eğler ve ceza almaktan sakınırlar. Doğru, otorite ve kaidelere kayıtsız şartsız bağlılıktır. Kurallara uymadığı takdirde yanlış fiilde bulunmuş olur ve sonucu cezadır. Özellikle insan ve eşyalara maddi zarar vermekten çekinilir.²⁷⁰

2.3.2.1.2. Bireycilik ve Çıkara Dayalı Alışveriş Evresi

Birey etrafındaki diğer insanlarla tek yönlü ilişki içindedir. Bu evrede birey için önemli olan kendi isteklerinin giderilmesidir. Doğru davranış, ihtiyaçları giderildiği takdirde kurallarla uyum içinde olmaktır. Bireyler arasında gereksinimleri doğrultusunda ihtiyaca dayalı alışveriş söz konusudur. Herkes için asıl olan kendi çıkarlarını korumaktır. Her şey karşılıklı ilişki içerisindedir. Bu ahlâki tutumlar dokuz yaşındaki çocuklarda ve bazı yetişkinlerde gözlemlenir.²⁷¹

Ahlâki yargıda, bireyin kazandığı yararlı sonuçlar temel dayanak noktasıdır. Bu evrede yer alan bireyler için başkalarının gereksinimleri de önemlidir fakat burada da kendi çıkarları ön plandadır. Yapılması gereken doğru şey, başkalarının da ihtiyaçlarının ön planda tutulduğu

---

²⁶⁷ M. Zeki Aydın, *a.g.e.*, s. 47.

²⁶⁸ Kulaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 101.

²⁶⁹ Güngör, *a.g.e.*, s. 53.

²⁷⁰ M. Zeki Aydın, *a.g.e.*, s. 47.

²⁷¹ Kulaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 101-102.

adil, karşılıklı alışveriş olmalıdır. Bu evredeki bireyde “Ne verirsem onun kadarını da alırım.” düşüncesi hâkimdir.²⁷²

Birey, ahlâki değerlerin bireysel ihtiyaçlara göre değişkenlik göstereceğini fark eder. Ahlâki davranışta hâkim olan unsurlar; dürüstlük, karşılıklı ilişki, eşitliktir. Birey bu unsurları gerçekleştirirken sadakat, adalet ya da minnettarlık duyguları içinde değil de pratik faydaları açısından tercih eder.²⁷³

Ahlâki gelişim döneminin ikinci aşamasında doğrular, çocuklar için fayda sağlayan, ihtiyacının karşılandığı, sonucunda ödül getiren davranışlardan ibarettir. Bu dönem çocuklarında çıkar ön plandadır. Çocuk da “Sen bana yardım ettiğin sürece ben de sana yardım ederim.” düşüncesi hâkimdir.²⁷⁴

Biz bu evreyi iki aşama olarak da ele alabiliriz:

Ceza ve İtaat Eğilimi Aşaması: Çocuklar bu aşamada sadece ceza almamak için otoritenin kurallarına uyarlar. Genel de meydana gelen zararın büyüklüğüne ve olayların dış görünüşüne bağlı hareket ederler. Olayın altında yatan etken önemli değildir. Olayın fiziksel sonuçlarına göre iyi ve ya kötü olduğuna karar verilir. Mesela, çocuklara iki örnek sunulmuş ve bunun sonucunda hangi davranışın kötü olduğu sorulmuştur. Bu örneklerden birincisinde bir çocuk bulaşık yıkarken annesine yardım ediyor ve bu esnada kazara on tabağı düşürüp kırıyor. İkinci örnekte ise, çocuk annesinden izinsiz şeker alırken şekerliği düşürüp kırıyor. Çocukların çoğu bu soruya cevap olarak birinci örnekte on tabak kıran çocuğun kötü bir fiil yaptığının ve bu çocuğun suçlu olduğunu savunuyor.²⁷⁵ Bu örnekten de anlaşılacağı üzere çocuklar iyi ve kötü fiili ayırt etmede olayın fiziksel etkisinin büyüklüğünü ele almaktadır.

Araçsal İlişkiler Eğilimi Aşaması: Bu aşamada çocukların ihtiyaçlarının karşılanması ön plandadır. Diğer insanların da alakalarının farkındadırlar. Ahlâki yargıda buldukları zaman başkalarının gereksinimlerinin somut bir şekilde farkında olurlar ama kendi çıkarları ön plandadır. Ne kadar alırlarsa o kadar verirler.²⁷⁶ Buradan da anlaşılacağı üzere bu aşamada çocuklarda hâkim olan davranış çıkar ilişkisi üzerinden karşılıklı alışveriştir.

---

²⁷² M. Zeki Aydın, *a.g.e.*, s. 47.

²⁷³ Güngör, *a.g.e.*, s. 53-54.

²⁷⁴ Özden, *a.g.e.*, s. 32.

²⁷⁵ Senemoğlu, *a.g.e.*, s. 66.

²⁷⁶ Senemoğlu, *a.g.e.*, s. 66.

2.3.2.2. Geleneksel Düzey

Bu aşamada yavaş yavaş özgecilik ön planda tutulurken, grubun ihtiyaçları, bireyin ihtiyaçlarının önüne geçebilmektedir. Bu aşamanın en belirgin özellikleri, grubun ilkelerine uymak, aile, grup, ülke çıkarlarını ön planda tutmaktır. Toplumsal düzeni sağlamak ve desteklemek önemlidir. Bireyin gereksinimleri bazen grubun ihtiyaçlarına göre ikinci planda yer alır.²⁷⁷

Geleneksel düzey, birçok yetişkinin ve ergenlerin tipik düzeyidir. Bu düzeyde benlik toplumun kurallarını içselleştirmiştir.²⁷⁸

Bu düzeyde diğer insanların kabul ettiği davranışlar doğrudur. Birey yalnızca kişisel beklentilere, kurallarla uymakla kalmaz, aynı zamanda kuralları destekler, korur ve bağlı kalır. Bu evrede birey kuralları benimsemiş olan birey ya da grupta özdeşim kurar.²⁷⁹

Bu düzeyde, asıl olan bir toplumdaki kural ve kaidelere uymaktır. Değerli olan şey, aile, grup, millet ve topluma ait kural ve beklentilere uyum göstermektir.²⁸⁰

9-15 yaş aralığındaki çocukların sosyal baskıyı en yoğun hissettikleri dönem bu evreyi kapsar. Bu evrede çocuklar genele uyar, basmakalıp davranışlar sergilerler. Beklentilere karşılık vermeye çabalarlar. Çocuklara bu evrede eğitimin rehberlik etmesi önemli olup bu evrede ahlâki gelişimin üçüncü ve dördüncü evreleri yer alır:²⁸¹

2.3.2.2.1. Karşılıklı Kişiler Arası Beklentiler, Bağlılık ve Uyum Evresi

Bu evredeki birey grupta ilgilenir ve onun kurallarına uyum aşamasındadır. Doğrunun içeriği, sadık, güvenilir ve iyi olmak, başkaları ile ilgilenmekten ibarettir. Grubun kural ve beklentilerine uyumlu davranan kişi, iyi olmak için başkalarının memnun eden, onlara yardımcı olan davranışlar sergiler. Bu evrede birey davranışlarının sonucuna göre değil, niyetine göre değerlendirilir. Başkaları tarafından sevilmemek ve onaylanmamak kişinin kaçınması gereken bir durumdur.²⁸²

---

²⁷⁷ Senemoğlu, *a.g.e.*, s. 66.

²⁷⁸ Onur, *a.g.e.*, s.174.

²⁷⁹ M. Zeki Aydın, *a.g.e.*, s. 47-48.

²⁸⁰ Güngör, *a.g.e.*, s. 54.

²⁸¹ Özden, *a.g.e.*, 32.

²⁸² Kulaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 102.

Otorite tarafından kabul görme ya da görmeme ahlâki yargıyı oluşturur. Grubun beklentilerine uygun davranmak birey için çok önemlidir. Her şey de iyi olan doğru davranıştır. Doğru, iyi insan olabilmektir. Doğru iyi olan her şeyi bünyende barındırmaktır.²⁸³

2.3.2.2.2. Vicdan ve Sosyal Sistem Evresi

Birey bu evrede, toplumdan gelen kural ve beklentileri kabullenmiş ve toplumun kurallarını koruma güdüsü içindedir. Doğru olan davranış, toplumun refahı doğrultusunda yapılan davranıştır. Doğru davranmanın ölçütü, başkalarının beklentilerine saygı duymak, içinde bulunduğu toplum, kurum ya da gruba katkıda bulunmaktır. Bu evrede, sosyal düzeni, toplum düzenini korumak önemlidir. Otoriteye saygı gösterip vereceği cezadan sakınmak gerekir. İkinci düzeyin üçüncü ve dördüncü evreleri 9-15 yaş arası ve bazı yetişkinlerin ahlâki özelliğini yansıtır.²⁸⁴

Ahlâki yargının temeli, toplumun korunması için yasalara uygun davranmaktır. Doğru olan davranış, sosyal düzeni korumak, grubun refahı doğrultusunda davranmaktır. Kuralları benimseyip uymanın nedeni, toplumsal düzeni korumaktır. Bu sebepten ötürü bazı durumlar vicdani değerlerle çatışsa bile, toplumsal sistemi korumak gerekir.

Bu evrede Hans ikilemini ele alacak olursak; “Hans’ın karısı değerlidir. Hans ilacı çalarak da olsa bir şekilde elde etmelidir.” Yargısı vicdani değerlerle örtüşür. Fakat “Herkes çalarsa toplumun düzeni bozulur, sistem çöker. Bu yüzden Hans ilacı kesinlikle çalmamalıdır.” Buradan da anlaşılacağı üzere toplumsal düzenin korunması vicdanî değerlerden daha evladır.²⁸⁵

Yerleşmiş kuralları ve toplum düzenini korumak bu evrede önemli bir yer teşkil eder. Doğru olan davranış görevini yerine getirmektir. Kurulu olan sosyal düzen kendi başına değer arzeder. “Yapmamalıyım çünkü kuralları çiğneyebilirim.” düsturuna göre hareket edilir.

Bu dönemde çocuk kendi üzerine düşen sorumluluğu yerine getirme çabası içindedir. Gençler onurlarını korumak, saygınlık kazanma mücadelesi içindedirler. Kohlberg’e göre bu

---

²⁸³Aydın, *a.g.e.*, s. 48.

²⁸⁴Kulaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 102.

²⁸⁵Aydın, *a.g.e.*, s. 48.

dönemin temel güdüsü toplum düzenini korumaktır. Yaşamları boyunca bu dönemi yaşamayan bireylerde, kural ve düzen sendromu gözlemlenir.²⁸⁶

Bu evrede akran gruplarının kuralları yerini, toplum kuralları, kanunları almıştır. Kanunlar şartsız kabullenilir, kanunlara uymayanlar onaylanmaz.²⁸⁷

2.3.2.3. Gelenek Ötesi Düzey

Bireyler, bu evrede sosyal düzen ve kanunları sorgular, bu otoritelerden hür irade ile değer ve unsurlar üretirler. Ergenlikte başlayarak yetişkinlikte görülen bu evreye çok az sayıda yetişkin ulaşır.²⁸⁸

İnsanların çok azının ulaştığı bu evrede kişiler, kendileri ile başkalarının beklentileri, kaideleri arasında ayırım yaparlar. Kendi ahlâki değer ve yargılarını kendi seçtikleri ilkeler doğrultusunda akılcı yollardan belirlerler.²⁸⁹

Bu evrede birey, evrensel değerler doğrultusunda kendi ahlâki değerlerini oluşturarak, toplumun dayattığı ahlâki değerlerden uzaklaşır.²⁹⁰

2.3.2.3.1. Uzlaşma ve Toplumsal Faydacılık Evresi

Bu evrede meşruluk ve faydacılık ön plana çıkar, birey temel hak ve hürriyetler şuuruna varmıştır. Şahsi değerler kişiye özel olmakla birlikte, şahıslar arasında anlaşmaya varabilmek için yonteme ait kaidelere de önem verilir. Kanun ve nizamlar bireylere göre önemli olsa da sosyal faydacılık adına akla yatacak şekilde değiştirilmesi de mümkündür.²⁹¹

Genel olan doğrular, standarda uyan, kabul edilebilir doğrulardır. Birey bu evrede kurallarda değişiklik yapabileceğinin farkındadır. Bu dönemde sosyalleşme ve toplum önem kazandığı için toplumsal kuralların herkes tarafından korunma altına alınması düşüncesi bireyde hâkimdir. Doğru ve yanlışlar bireyden bireye farklılık gösterebilir.²⁹²

Bireyler değer yargılarının kişiye göre farklılık göstereceğinin bilincindedir. Bu yüzden bir konu üzerinde görüş birliğine gider ve uzlaşmacı bir tavır sergiler. Bireyin doğru

---

²⁸⁶ Özden, *a.g.e.*, s. 32.

²⁸⁷ Senemoğlu, *a.g.e.*, s. 66.

²⁸⁸ Ahmet Öztürk, *a.g.e.*, s. 131.

²⁸⁹ Onur, *a.g.e.*, s. 174.

²⁹⁰ Özden, *a.g.e.*, s. 33.

²⁹¹ Güngör, *a.g.e.*, s. 54.

²⁹² Özden, *a.g.e.*, s. 33.

kabul ettiği şeyler, toplum yararı göz önünde bulundurularak insan haklarına riayet edilerek toplum tarafından kabul gören kurallardır. Yasalar birey tarafından kabul görülmekle beraber yasaların toplum yararına değiştirilebileceği de düşünülmekte ve buna uygun davranılmaktadır. Birey bir şeyi yapmak için zorunlu olmadığına farkındadır. Ahlâki yargı toplum yararı gözetilerek hazırlanmış toplumsal anlaşmalardır. Bu evrede bulunan bireyler, toplumsal ve bireysel haklara eleştirel bir gözle bakar. Yasa ve düzenin korunması insanın özlük haklarının korunması ve özgürlüğü için önemlidir. Doğru olarak kabul gören şey, bireyler arası farklı değer yargılarının kabulü ve bu göreceli değer sisteminin korunmasıdır. Yasalara uymak gerekir fakat yasalar fayda sağlaması açısından değişkenlik gösterebilir. Hans örneğini gündeme getirecek olursak; hiç bir yasa insanın hayati önemini göz ardı edemez fakat hiçbir insanda da çalma hakkını kendinde göremez. Hans'ın ilacı çalması yasalara aykırı olsa da eşinin hayati olduğu için çalma fiilinin önüne geçer ve Hans burada suçlu durumunda değildir. Bu nedenden ötürü Hans ilacı çalmalıdır, eşinin hayati önemi yasaların değiştirilmesine imkân sağlamıştır.²⁹³

Kanunlar çoğunun hak ve özgürlüğünü koruması açısından önemlidir ve uyulması gerekir. Grubun veya bireyin faydası için kural ve yasalar değiştirilebilir. Bu evredeki ahlâki yargılara yirmi yaşlarında çok az yetişkinin erişebildiği görülmektedir.²⁹⁴

Bu evre gelenek sonrası düzey içinde yer alıp kuralların demokratik bir şekilde değiştirilebileceği görüşünün hâkim olduğu evredir. Toplumsal kurallar, bireyin temel hak ve özgürlüklerinin de göz önünde bulundurularak koruyan, toplumsal uzlaşma sonucu kabul görmüş kurallardır. Toplumun menfaati ön plandadır.²⁹⁵

2.3.2.3.2. Evrensel Ahlâki İlkeler Evresi

Bu evrede bireyler evrensel ahlâki prensiplere göre hareket etmeye yönelirler. İnsan onuru ve insan haklarına saygı göstermek önemli ve gereklidir. Ahlâki prensipler ve kurallar farklılık gösterir. Ahlâki prensipler geneli kapsarken kurallar özeli kapsar. En önemli ahlâki prensipler başka insanların haklarının korunması, adalet, eşitlik ve özgürlüktür. Bu prensipler yasalardan önce gelir.²⁹⁶

---

²⁹³ Aydın, *a.g.e.*, s. 49.

²⁹⁴ Kulaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 103.

²⁹⁵ Senemoğlu, *a.g.e.*, s. 67.

²⁹⁶ Güngör, *a.g.e.*, s. 54.

Ahlâk gelişiminin en üst düzeyi olan bu evrede, ahlâki yargı, evrensel ahlâki prensiplere dayanır. Birey, evrensel prensipleri göz önünde bulundurarak kendi ahlâki ilkelerini oluşturur. Bu düzey genel de peygamberler de görülür. Çok az insan bu evreye ulaşmıştır.²⁹⁷

Birey bu evrede evrensel prensiplere paralel doğru ve yanlışlarını oluşturur. Bunun yanı sıra bireyin diğer görevi de başka insanların hak ve özgürlüklerine, ahlâki değer yargılarına saygılı davranmaktır. İnsana insan olduğu için değer verilir.²⁹⁸

Evrensel ilkeler, soyut kavramlar üzerine kuruludur. Adalet yargı ve yasanın üzerindedir. Bireyin hak ve özgürlüklerine saygı esastır.²⁹⁹

Yazılanlardan bahsederek ahlâki gelişim evrelerini özetleyecek olursak; küçük yaştaki çocukların zihinsel yapıları ahlâki prensipleri anlayabilecek düzeyde olmadığı için soyut örnekler somutlaştırılarak anlatılmalıdır. Bir kural benimsetilmek istendiğinde o kural çocuğa uygulama yöntemiyle aktarılmalıdır. Yani çocuk yaparak ve yaşayarak öğrenmelidir. Ahlâki prensipler neden sonuç ilişkisi içerisinde somut örneklerle çocuğa aktarılmalıdır.

Öğretmenler gerek ilköğretim yıllarında gerek ergenlik dönemlerinde yaşanmış olaylardan, haberlerden, gazete ve dergilerden örnek kesitler sunarak çocuğun, kuralların nedenlerini anlamalarına yardımcı olmalıdırlar.³⁰⁰ Küçük yaşta olan bir çocuğa yemekten önce el yıkamanın nedenleri büyükleri tarafından açıklanabilir, yıkamadığı takdirde çeşitli mikropların bulaşabileceği ve bunun sonucunda hastalanacağı dile getirilip çocuk ikna edilebilir. Burada büyükler çocuklar için rol-model konumundadır.

2.4. AHLÂKİ GELİŞİM EVRELERİ İÇERİSİNDE ÇOCUK

Birey, farklı özellikleri bulunan ve farklı gelişim dönemlerinden geçer. Bireyin duyu, beden, zihin vs. gelişimleri bu dönemlerde belirginleşir. Biz çocukluk döneminde ahlâki gelişim evrelerini ele alacağız.

İnsanın doğuştan itibaren bazı dönemler içinde gelişimi devam eder. Bu dönemler; çocukluk, ergenlik, erişkinlik ve yaşlılıktır. Bu evreleri, kesin yaş çizgileriyle birbirinden

---

²⁹⁷ Aydın, *a.g.e.*, s. 49.

²⁹⁸ Özden, *a.g.e.*, s. 33.

²⁹⁹ Senemoğlu, *a.g.e.*, s.67.

³⁰⁰ Senemoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

ayrımak mümkün değildir. Evreler arası etkileşim mevcuttur, her evre bir önceki evrenin etkisi altında oluşur.³⁰¹

Bir görüşe göre çocuklarda ahlâki gelişim, birbirini izleyen beş safhadan meydana gelir:

“1) Ahlâk öncesi dönem: Bebeklerde ahlâki davranış yoktur. Bu dönemde çocuk iyi ve kötü fikrine malik değildir. Çocuk davranışların kimisinin iyi kimisinin kötü olduğunu ancak 3 yaşına doğru öğrenmeye başlar. Fakat yaptığı davranışların neden iyi ya da kötü olduğunu anlayacak düzeye gelmemiştir. Bu dönemde çocuk ebeveynlerine bağımlıdır. Yetişkinlerin onaylamadığı davranışı yapmaz ve ödüllendirildiği davranışları iyi kabul eder. Cezadan kaçınan çocuk kötü davranışları yapmaktan kaçınırken, yetişkinler tarafından ödüllendirilen iyi davranışlara yönelir.³⁰²

2) Bencillik (veya saf çıkarıcılık) dönemi:6 yaşına kadar çocuklar hayatın merkezinde kendilerini görürler ve bencilce davranarak isteklerinin anında yapılmasını isterler. Ahlâki davranışa kendi açısından bakan çocuk, diğerlerinin düşüncelerini göz ardı eder, umursamaz. Ahlâki kaideleri sosyal baskı olarak anlar fakat bu kaidelere uymaz. Bencilliğin hâkim olduğu bu evrede tek yönlü saygı anlayışı ahlâki davranışı sınırlandır.³⁰³

3-4 yaşlarında çocuk üzerinde inatçılık hâkimdir ve bu dönem içerisinde en sıkıntılı evredir. Gayri ahlâki davranışla inatçılık arasında yakın ilişki vardır. Çocuk istenmeyen davranışları sırf inat olsun diye yapabilir. Çocuğun zihin dünyasında doğru davranış, onun gereksinimlerini gideren ve isteklerine cevap veren davranıştır. Faydacı alış-veriş kavramı, bağlılık, adalet ve sevgi kavramı yerine geçerlidir. Ahlâki duygu, bu yaşlardaki çocukta oluşmaya başlar. Örneğin, 3 yaşlarındaki bir çocuk, diğer çocuğun oyuncağını, gizlice aldığı anda bunun yanlış bir davranış olduğunu anlayabilmektedir.³⁰⁴

3) Başkalarına uygunluk (sociocentrique) dönemi: 6-9 yaşlarını kapsayan bu dönemde çocuk, kendi akranlarının veya kendinden büyüklerin davranışlarını benimser. Ahlâki davranış bu dönemde genellikle otoriteye bağlıdır. Çocuğun yetişkinlerin kaidelerini kutsal ve değişmez olarak algılaması otoriteye saygının sonucudur. Ahlâka aykırı davranışlar büyüklerin tepkilerine göre şekillenir. Yani yetişkinlerin cezalandırdığı davranışlar gayr-i

³⁰¹ Mualla Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, T.D.V.Yayımları, Ankara, 1991, s. 24.

³⁰² Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, s. 15-16.

³⁰³ Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, s. 15-16.

³⁰⁴ Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, s. 15-16.

ahlâkidir. Vazife, otoriteye itaat etmektir. Yetişkinler çocuğun zihninde daima kusursuz, kutsal, yaptıkları her davranış doğru olan kişilerdir. Ahlâki kaideler ise harici zorunluluklardır. Bu dönemde iyi davranış diğerlerine yardımcı olan, onları tarafından beğenilen veya onların takdirini kazanan davranıştır. Yaygın davranış normlarına uyma ön plandadır. Ameller niyete göre değer kazanır. İyi niyet her zaman önemlidir. İyi olmak, karşılıklı ilişkileri sürdürmek, bağlılığı, minnettarlığı, güveni korumayı gerektirir.”³⁰⁵

4) “Duygusal vicdan dönemi: On yaşlarına tekâmül eden bu dönemde çocuk, kendisine aşılana davranışları öğrenir ve bunlara sıkıca bağlanır. Bu kaidelerin bir kısmı çocuk tarafından özümseilir. Bu özümsemelerde model alınan kişiler önemini korur, sevmeye devam edilir fakat bireyin davranışı onlardan bağımsızdır. Örneğin çocuk önceden öğrendiği fiili farkında olmadan yapar. Özümsemediği model aracılığı ile kazandığı bu davranışı bağımsız olarak yapar. Model unutulur fakat öğrenilen davranış baki kalır. Meselâ, sevilen bir kimsenin istediği hareketi yapmak, zamanla o hareketin bağımsız olarak yapılması ile sonuçlanır. Çocuk henüz, davranışın nedenlerine incek gücü bulamadığı için yargıları duygusaldır.”³⁰⁶

Bu süreçte ahlâki değer otoriteden bağımsız ve tek yanlı olma özelliğini kaybetmeye başlar. Bireylerin karşılıklı ilişkisini temele alan ahlâki yapı şekillenmeye başlar. Çocuk sosyal değerleri göz önünde bulundurarak buna uygun davranışlar geliştirir. Ahlâki değer ve yargıların bireylere göre farklılık ve değişiklik gösterebileceğinin farkına varmıştır. Anlaşma yoluyla bunların değişime açık, mutlak olmayan ve göreceli şeyler olduğunu kabul eder. Bu nedenle çocuklar, aralarında işbirliği kurarlar. Dıştan alınan sosyal ve ahlâki kaideler çocuk tarafından özümseilir, değiştirilir.”³⁰⁷

Bu dönemde çocukların bencilliği artar, aynı zamanda genelleme yapar soyut düşünür, fiziki yeterlilik gösterir, araştırma ve bilgiye düşkün sosyalleşme gibi belirgin özellikleri de bünyesinde barındırır. İlköğretim ikinci kademesindeki öğrenci ilkokuldaki masal âleminden sıyrılarak gençliğin başlangıcına adımını atar ve olayları gerçekçi bir şekilde görmeye başlar. Fiziki ve bilişsel yapısı hızla gelişen on iki yaşındaki çocukta dini uyanmanın başladığı, büyüklerin yaşadığı gibi bir dini yaşantı başlar. Bu yaştan itibaren somut düşünmenin yerini soyut düşünme almaya başlar. Fakat bunun tam olarak gerçekleşmesi zaman alır. İlköğretim ikinci kademesindeki öğrenci ahlâki gelişimin, bencil davranışlar ve başkalarına uygun davranışlar basamaklarından geçerek duygusal vicdan aşamasına gelir. Bu dönemde çocuk

³⁰⁵ Hökeleli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, s. 15-16.

³⁰⁶ Hökeleli, *a.g.e.*, s. 16.

³⁰⁷ Hökeleli, *a.g.e.*, s. 16-17.

duyguları ile hareket eder. Çünkü henüz davranışların nedenini anlayacak zihinsel yetileri gelişmemiştir. Mantığın fazla etkili olmadığı bu evrede çocuk kendisine öğretilen davranış kaidelerine sıkıca bağlanır. Bu basamakta akıl ve mantık fazla etkili olmamaktadır. Fakat ilköğretim ikinci kademesinin sonlarına doğru öğrencinin duygusal edimleri coşkusu yitirmeye başlar. Yetişkinlerin ahlâka ait sözlerini eleştirerek onların yanlışlık ve doğruluk paylarını sorgulamaya başlar. Böylece akılcı ve özgeci ahlâki davranışlar basamağı başlamıştır. Duygusalıktan tamamen vazgeçilmeyen bu dönem ergenliğin başlangıcıdır ve akıl bu dönemde önemini artırır.³⁰⁸

5) “Akılcı vicdan ve evrensel ahlâk dönemi: Bu son aşamada erin doğru ve yanlış toplumsal düzenin yasa ve kaideleriyle değil, bizzat kendi geliştirdiği ahlâk unsurları ve kendi vicdanı ile tanımlar. Bu unsurlar, insan haklarının eşitliğini, evrensel adalet öğelerini ve insana saygıyı içerebilirler. Bu sayede, bencillikten sıyrılarak başkalarını da düşünen yüksek düzeyde bir ahlâki yargı gelişmeye başlar. Başkalarına yardım, zorda kalanlara acıma duygusu görülür. Vicdan ve ahlâki mesuliyet en üst düzeyine ulaşır. Kişi artık kendi kendini denetleyebilir. Davranışları ahlâk kaidelerine aykırı düştüğü veya başarısız olduğunda çok güçlü "suçluluk duygusu" yaşar, çevresindekilerin yüzüne bakamaz. Hak ve adalet fikri bu dönemde çok güçlüdür; erinler eşit davranmayan, haksızlık yapan adaletsiz kimselere karşı sert tepkiler gösterirler.³⁰⁹

Kohlberg'e göre, ahlâki gelişimin bu en üst noktasına ait düşünce özelliklerine, eğer kazanılabilirse 20 yaş civarında ulaşılabilir.”³¹⁰

2.4.1. Çocukta Bazı Ahlâki Davranış Özellikleri

2.4.1.1. Diğerkâmlık (Özgecilik)

“Çocuk 4 ile 7 yaşları arasında benmerkezcidir. Fakat bu "masum bir saflık" ihtiva eden bir bencillik çağıdır. Bu dönemde çocuğun her şeyi bilinçli olarak kendi menfaatine indirgemesi zihinsel, duygusal eğilimindedir.”³¹¹

---

³⁰⁸ Başaran, *a.g.e.*, 127.

³⁰⁹ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 17.

³¹⁰ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 17-18.

³¹¹ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 20.

Küçük çocuklar, bir başka çocuğun canının yandığını gördüklerinde, kendi canları yandığında gösterdikleri türden bir tepki göstererek empati ya da dolaylı paylaşma yaparlar. Diğerkâm davranışta bu önemlidir.³¹²

Hayırseverliğin karşılık beklemeden yapılan bir davranış olduğunu bilen 5, 7, 9, 11 yaş grubundaki çocuklarda hayırseverlik ile yardım etme davranışı arasında pozitif bir ilişki vardır. Yaş ilerledikçe yardım etme davranışında ilerleme olduğu gözlemlenmiştir.³¹³

Çocukta diğerkâmlık duygusu 5-6 yaşından sonra gelişmeye başlar. Bu yaşlardan sonra çocuk, kendisinden başka kişilerin varlığına ve onlarında kendi gibi isteklerinin olduğunu arkadaş ilişkileri sayesinde fark eder. Çocuk bencilliğinden on yaş civarında kazandığı kendini eleştirebilme yetisi ile kurtulmaya başlar. Diğerkâmlık duygusuna sahip bir çocukta, sempati, empati, cömertlik, anlayış, yardım duygusu ve işbirliği birlikte gelişir. Fakir, geniş ailede yetişen çocuklar, zengin ve küçük ailede yetişen çocuklara nazaran diğerkâm özelliklerini daha yoğun taşırlar.”³¹⁴

2.4.1.2. Dürüstlük ve Yalan

“Bazı araştırmalar, dürüstlüğün çocuklar tarafından en üstün tutulan ve en çok önem verilen erdem olduğunu gösterir. İçinde bulunulan şarta göre dürüstlük derecesi de değişim gösterir. Mesela; belli bir şart altında hırsızlık yapan, yalan söyleyen ve hile yapan bir çocuk, bir başka durumda aynı davranışları göstermeyebilir. Bir spor yarışmasında dürüst davranan çocuk fırsat bulduğunda sınavda rahatça kopya çekebilir. Aynı şekilde çocuğun davranışı dışarıdan bakıldığında dürüstlüğe aykırı gelebilir, ama kendi ölçülerine göre çocuk dürüsttür. Çocuğun dürüstlük bakımından kesin ölçülere ulaşması on dört yaşından önce mümkün olmayabilir.”³¹⁵

Piaget’e göre yalan, çocuk için egosantrik düşünmeye bağlı doğal bir eylemdir. Çocuk hayal, rüya ile gerçeği ayırt edemez, bunlar fizikî dünya kadar gerçektir ve yaklaşık 6 yaşına kadar yalanın sonuçlarına dair hiçbir düşüncesi yoktur. Çocuk yalanı yetişkinlerin aşırı tepkisinden dolayı yasaklanmış ayıp olarak yorumlar. Gerçek dışı her şey yalandır. Sekiz yaşına gelince bu yorum biraz farklılaşır ve yanlışlar yalan kapsamından ayrılır. Çocuklar yalanla ilgili kaideyi kavrayamadığı için onlara bağımlılık gösterir. Bu çocuklar henüz yalana

³¹² Hökeleli, *a.g.e.*, s. 20.

³¹³ Hökeleli, *a.g.e.*, s. 20.

³¹⁴ Hökeleli, *a.g.e.*, s. 20.

³¹⁵ Hökeleli, *a.g.e.*, s. 18.

karşı kuralı tam anlamış değildirler ve yetişkin yasaklarına, onları kavramadan bağımlılık izleri gösterirler. On yaşına gelince yalananın tanımı kasten doğru olmayan her şey olarak değişir.³¹⁶

Çocuk yalanı bilmez, yetişkinlerden öğrenir. Yetişkinlerin olaylara verdiği tepkiler çocukta korkuyu meydana getirir ve bu durum onu yalana iter ve çocuk zamanla yalan söylemeyi alışkanlık haline getirir.³¹⁷

2.4.1.3. Adalet

Ahlâk gelişimine paralel olarak gelişen ahlâki erdemlerden biri ve en önemlisi adalet duygusudur. Adalet gelişimi de ahlâk gelişiminde olduğu gibi belirli dönemleri takip eder. Herkesin hakkını gözetme, doğruyu yanlıştan ayırabilme olan adalet, ahlâk gelişimi içerisinde kazanılan bir duygudur. Çünkü ahlâk ilkeleri temelde adalet ilkelerine dayanmaktadır.

Adalet gelişimi ahlâk gelişimine paralel gelişir. Piaget'e göre adalet kavramı işbirliği sonucu gelişmektedir. Çocukların birbirleri ile işbirliği içinde bulunmaları, karşılıklı dayanışma içinde olmaları onlarda adalet duygusunu geliştirir. Piaget, adalet kavramının oluşması için geçirilen evreleri; haklılık, ceza, bireysel vetoplu sorumluluk konularına ilişkin öyküler anlatıp, aldığı cevaplara göre belirler. İşlenen bir suçla karşı hangi tür cezanın uygulanması gerektiği sorusuna verilen cevaplardan yola çıkarak Piaget, cezaları ikiye ayırır: Keyfi cezalar ve karşılıklı cezalar. Keyfi cezalar; işlenen suçla cezaların orantısız olduğu durumdur. Karşılıklı cezalar ise; cezanın işlenen suçla orantılı olduğu cezalardır.³¹⁸

“ Güçlü olan adalet duygusu beş-altı yaşları civarında çocukta görülmeye başlar. Küçük çocuklar suç işledikleri zaman cansız varlıklara bile ceza verebileceğine inanırlar. Bu tür ceza kavramına "içkin adalet", "tanrı cezası" denir Keyfi ceza anlayışında suç işleyen çocuk, başına mutlaka kötü bir şey geleceğine inanır. Sekiz-on iki yaş aralığında keyfi ceza yerini karşılıklı cezaya bırakır. Bu devrede çocuk kendisini başkasının yerine koyabilir. Yaptıklarının bir karşılığının olduğunu bilir.”³¹⁹

³¹⁶ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 18-19.

³¹⁷ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 18-19.

³¹⁸Z. Nezahat Özeri, “Anne Tutumlarının Çocuğun Ahlâk ve Adalet Gelişimine Etkisi” *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Ensar Neşriyat, İstanbul,1998 s.218.

³¹⁹ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 19.

“Eşit adalet, herkese içinde bulunduğu şartlar çerçevesinde âdil davranmadır. Eşitlik kavramının gelişimi ile birlikte çocuk kuralları eleştirmeye, irdelemeye başlar ve onlara uyma nedenlerini kendi aklî yürütme ve tecrübeleri sonucu oluşturur.”³²⁰

---

³²⁰ Hökeleli, *Çocukta Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi*, s. 194.

3. AHLÂK EĞİTİMİNİN ÖNEMİ

İnsanoğlu, geçmiş ve geleceğe hükmetme gücüne sahip bir varlık olarak kendisine sürekli amaçlar ve hedefler belirleyerek onlara ulaşmak için planlar yapar. İnsanın belirlediği bu hedeflerin altında yatan en önemli etken değer duygusudur. Zira insanın davranış ve eylemlerini yönlendiren, iradesini etkileyerek, inandığı ve beğenip benimsediği öge değerlerdir.³²¹

Toplumun ise bireyi, bireyin kendisini, kontrol etmesini sağlayan mekanizma değerlerdir. Sosyal yapı içinde bireyin statüsünü sahip olduğu değerler belirler. Toplumsal konumunu belirleyecek olan bu değerler sayesinde birey, diğer insanlar ile etkili iletişime geçer. Sosyal kültür; bireylerin değer yargılarının sosyal hayata yön vermesi veya mevcut sosyal değerlerin bireylere aktarılması ile oluşur. İnfomal olarak ailede başlayan ahlâk eğitimi, okullarda formal bir yapı içerisinde asli değerlerin öğrencilere aktarılması ile devam eder. Sadece bilişsel ve psiko-motor gelişimi destekleyen eğitim sistemi bireyin ve toplumun sağlıklı gelişimini engelleyerek sahip olması gereken değerlerin aktarımını da engellemiş olur. Bu nedenle ahlâk eğitimi önemli ve şarttır. Okullarda değerlerin kavratılması için ahlâk eğitimi desteklenmelidir. Bu ise; ahlâk eğitimi ile ilgili konu ve kavramların öğretmenler tarafından benimsenmesi ile sağlanabilir.³²²

Eğitime verilen anlamların ahlâk öğretimini de içine aldığını görülmektedir. Eğitimin iki fonksiyonu vardır; biri birey boyutunda biri toplum boyutundadır. Eğitim, ferdi olarak bireye kendi isteğine bağlı olarak belirli bilgi ve becerilerin kazandırılmasıdır. Eğitimin sosyal yönü, bütün bireylerinin toplumsal hayata katılma çabalarını içine alır ve sosyal kaidelerin öğrenilmesinde rolünü alır.³²³

Akıl-beden-ahlâk eğitim bütünlüğü önemlidir. İnsan için önemli olan yeteneklerin arasında hareket ve davranım yeteneği yerini alır. Fikrin, ahlâkın ve bedenin birlikte eğitilmesi gerekir. Beden, akıl ve ahlâk, birlikte terbiye edilmesi gereken kabiliyetlerdendir. Beden, maddi olarak davranışları belirler, akıl onu yönlendirecek bilgileri alır, fikirlere dönüştürür, ahlâk ise onları tetkik eder, bulur, son kararı verir. Beden iyi eğitilmemişse, insan sağlıklı kararlar veremez. Aklın eğitimi, aklın sağlık ve gücünü mümkün kılar. Bedenin ve

---

³²¹ Mahmut Kaya, "Değişen Toplum ve Değişmeyen Değerler", *Sosyal Değişme ve Dini Hayat*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1991, s. 2.

³²² Yazıcı, Kubilay, "Değerler eğitime genel bakış", *TÜBAR*, 2006, C.19, s. 499.

³²³ Feyzullah Eroğlu, *Davranış Bilimleri*, Beta Yayınları, İstanbul 2000, s.101.

aklın kuvvetinin, bireyin kendisine ve toplum hayatına zarar vermesine engel olacak şey ise, iyi ahlâktır. Ahlâk eğitimi, bedenın ve aklın eğitimiı kolaylaştırır.³²⁴

Ahlâk eğitiminin iki temel yönü karşılıklı davranış ve özerklıktır.³²⁵ Sağlam bir ahlâk eğitimi için, kullanılan yöntem ve teknikler önemlidir ve eğitilen kişilerin ferdi farklılıkları ve gelişim dönemleri hakkında gerekli bilgiye sahip olmak da bir o kadar ehemmiyet arz eder.³²⁶ Ahlâk eğitiminin başarısı fiziksel gelişim ile kişilik oluşumu arasındaki önemli ilişkilerin dikkate alınmasına bağlıdır. Yetişkin insanlardaki ruhî davranışları bilmenin yanında yetişmekte olan insanların ruhî davranışlarını bilmenin ahlâk eğitime katkısı olacaktır. Nitekim bedenın gelişmesi ile şahsiyet oluşumu arasındaki önemli ilişkiler dikkate alınmadan yapılan bir ahlâk eğitimi başarısız olacaktır.³²⁷

Okulun işlevi çocuğu, bilişsel, davranışsal ve duyuşsal boyutların tümünde eğitmek ve geliştirmektir. Duygusal gelişimin içinde yer alan ahlâk gelişiminin de eğitimde önemli payı vardır. Buna göre duyuşsal gelişimin önemli bir boyutu olan ahlâki gelişimin de dikkatle ele alınması gerekir. Öğretmenlerin özgün ders konularının öğretiminin yanında ahlâki konulara (okuldan kaçma, şiddet, uyuşturucu kullanımı vb.) da yer verilmeleri gerekir.³²⁸ Bu nedenle etkili ve verimli bir ahlâk eğitime gereksinim duyulmaktadır. Bir ulusun geleceğini yıkmak isteyenler, ilk önce o ulusun çocuklarını aile, vatan, millet sevgisi ve din duygusundan uzaklaştırarak emellerine ulaşırlar.³²⁹

Bireyin yeteneklerini bir proses içinde ulaşabileceği en üst noktaya ulaştırmak eksik bir eğitim olur. Bu eksikliğin giderilmesi için eğitimde ahlâki konulara da yer verilmesi gerekir. Toplumsal uyumun sağlanması için sosyal değerlerin bireye kazandırılması gerekir. Bu da ferdi özelliklerin sosyal değerlere ters düşmeyerek dengeli bir şekilde ahlâk eğitimiyle bireye kazandırılması ile mümkün olacaktır.³³⁰

Ahlâktan yoksun bir bilgi zararlı hale dönüşebilir. Ahlâki özellikleri eksik olan birey, cahil kimseden daha zararlıdır. Maddi ve manevi güçlerin doğru kullanımı, sağlam bir ahlâk eğitimi ile kazanılmış yüksek şahsiyet ile olacaktır. Çocuğa verilecek fiziksel eğitim, cinsel

³²⁴ Bilgin, Beyza-Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi*, Gün Yayınları, Ankara 1997, s.104.

³²⁵ Meral Çileli, *Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi*, V Yayınları, Ankara 1986, s.109.

³²⁶ Adem Akıncı, *Din Eğitimi Etkili Bir Yöntem: Hikaye, Zaman Cep Kitapları*, İstanbul, 2001, s. 23.

³²⁷ Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, İfav Yayınları, İstanbul, 1997, s. 31.

³²⁸ Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, s.109.

³²⁹ İnci Beşoğul, *Çocuk Bakım ve Terbiyesi*, Çile Yayınevi, İstanbul 1976, s.293.

³³⁰ Abdurrahman Dodurgalı, *Eğitim Sosyolojisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s.10.

eğitim, bilişsel eğitim eğer bir ideal ve ahlâktan yoksunsa; çocuğun, ilerde kendisine ve etrafına zarar vermesinden farklı bir işe yaramayacaktır. Güzel ahlâk sahibi kimse sahip olduğu güçleri, bilgiyi toplum ve kendi yararına kullanacaktır ve sosyal yapıya aykırı fiillerden uzak duracaktır.³³¹ İşte bütün bu nedenlerden dolayı ahlâk öğretimi, eğitimin her kademesinde; genelde diğer derslerin içerisinde, özelde müstakil bir ders konusu olarak plan ve program dâhilinde ve belirli ilkeler doğrultusunda işlenmelidir.³³²

Ahlâk öğretim ve eğitiminin amacı, okuldaki bütün öğretimleri bağlamak, yüceltmek, tamamlamak, aslîleştirmektir. Diğer derslerin her biri özel yetenek ve malumatları geliştirdikleri halde, ahlâk eğitiminin insanın bizzat kendisini geliştirmeye, bireyin vicdanını, kalbini ve karakterini ve vicdanını eğitmeye yöneliktir.³³³

İrade, hırs, alışkanlık gibi insanın davranışlarını yönlendiren bu faktörleri ahlâk eğitimi eğitir. Ahlâk eğitiminin bir diğer yönü insana mutlu olma sanatını öğretmektir. Kendini ve diğer insanları nasıl mutlu edeceğini öğretir.³³⁴ Ahlâk öğretiminin amacı bireylerin iyiliğe katkı sağlayacak davranış biçimlerini geliştirmesinde yardımcı olmaktır. Bireye kazandırılacak irade gücü ile aklın egemenliği sağlanarak yanlış davranışın önüne geçilmiş olur.³³⁵

Karakter gelişiminin en önemli ögesi ahlâk gelişimidir. Birey dışarıdan gelen tepkilere göre davranışlarına yön veriyorsa dıştan denetimli, sosyal kurallar, gelenekler çerçevesinde kendini denetleyebiliyorsa içten denetimli olur. Örneğin; öğrenciler hocanın varlığı ile sessiz kalıyorsa dıştan denetimli, kurallar gereği sessiz olması gerektiğinin bilincinde olarak bunu yapıyorsa içten denetimlidir. Ahlâk eğitiminin hedeflerinden biri de içten denetimli bireyler yetiştirmektir.³³⁶

4. AHLÂK EĞİTİMİNİN AMACI

Ahlâk eğitiminde üç hareket göze çarpmaktadır:

³³¹ R.Şükrü Apuhan, *Ahlâk ve Karakter Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2003, s.168,169.

³³² Çamdibi, H.Mahmut, *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.167.

³³³ Çamdibi, H.Mahmut, *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.167.

³³⁴ Doğan-Tosun, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, s.139-140.

³³⁵ Bolay, S.Hayri-Kavak, Kazım, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2001, s.126,127.

³³⁶ Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme*, s.110.

- Değerlerin netleşmesi, kendine saygı geliştirme gibi etkileyici yaklaşımlar,
- Ahlâki karar verme,
- Karakter eğitimidir.³³⁷ Okullarımızda verilen ahlâk eğitiminin amaçları da bu üç hareketi gerçekleştirmektir. Değerleri özümsemiş, ahlâki ve doğru kararlar verebilen karaktere sahip nesiller yetiştirmekte ahlâk eğitiminin amaçları dâhilindedir.

Yukarıda bahsi geçen yaklaşımların iki amacı vardır. Birincisi; bireyin kendi değerlerinin farkına varması için ona fırsatlar sunmak, ikincisi ise bireyin ahlâk eğitimi sayesinde kendine ve topluma faydalı bireyler olarak yetişmesini sağlamaktır.³³⁸

5. AHLÂK EĞİTİMİNDE KURAM ve YAKLAŞIMLAR

5.1. Toplumsal Öğrenme Yaklaşımı ve Ahlâk Eğitimi

Ahlâk gelişiminin belirleyiciliğini meydana çıkaracak olan çocuk yetiştirme metotları üzerinde yapılan araştırmalardır. Hoffman, bu tür araştırmaları derleyerek ceza metotlarını iki ana başlık altında toplamıştır.³³⁹

1.Fiziksel ceza yöntemleri.

2.Fiziksel olmayan ceza yöntemleri

1.Fiziksel ceza yöntemleri; fiziksel disiplin ile maddi olanaklardan yoksun bırakılmasını içermektedir. Sıkı ve sert bir disiplin yapıcı değil yıkıcı olur ve ahlâk eğitime de zarar verir. Çocuğu mutsuzlaştıran, suça eğilimli hale getiren ceza yöntemi fiziksel olandır. Fiziksel olarak dayak yiyen bir çocukta korku, öfke, düşmanlık hisleri canlanır. Bu hisler sonucu saldırganlıkla özdeşleşen çocuk, fiziksel şiddeti kendinden büyüklere uygulayamasa da, arkadaş ve kardeşine uygulamaktan çekinmez. Ayrıca olumsuz davranışının sonucunda fiziksel olarak cezalandırılan çocuk bedelini ödemediğini düşünerek yaptığı fiili düşünmez. Karşı

³³⁷http://www.mta.gov.tr/v2.0/kurumsal_yapi/AhlakiKomisyonu/ahlaki-liderlik/15.pdf, 12.08.2015; Ayrıca bkz. Johnson, D.W.& Johnson, R. (1999). The Three Cs of Classroom and School Management. H. Freiberg (Ed.), Beyond behaviorism: Changing the classroom management paradigm. Boston: Allyn & Bacon.

³³⁸ Oktay Akbaş, “Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi”, Değerler ve Eğitimi Uluslar Arası Sempozyumu 26-28 Kasım 2004 (Editör: Recep Kaymakcan ve diğerleri), DEM Yay., İstanbul 2007, s. 673-696.

³³⁹ Hökelekli, a.g.e., s. 200.

tarafa verdiği zararın farkında olmaz. Sürekli fiziksel şiddete maruz kalan çocuklar dıştan denetimli olurlar.³⁴⁰

Çocuk istemeden ve farkında olmadan bir hata yaptıysa ona göz yummak en uygundur. Aksi fiziksel bir ceza çocukta isyan ve şaşkınlık uyandırır. Israrlı ve bilinçli yapılan kötü fiillere uygulanması gereken ceza yöntemi akla yatkın olandır. Can yakan cezalar yerine yapılan davranışların karşılıklı ilişkilere zarar verdiğini duyuran cezalar verilmesi daha yapıcı olur. Mesela, babasına su vermeyen çocuğa su vermemek değil sırası geldiğinde babanın da onu yardımından yoksun bırakması uygun olur. Böylece yardımlaşmanın işbirliğinin temelini oluşturduğunu kavrayan çocuk, karşılıklı saygıyı öğrenir. Burada yetişkin, çocuğun seviyesine inerek kendi eksiklerini de dile getirerek eşitlik duygusunu çocuğa kazandırır.

Çocuğun utandırılması, aşağılanması, küçük düşürölüp alay edilmesi, azarlanması sürekli hale getirilirse, çocukta utanmazlık, ahlâki duyarsızlık ve isyankârlık ortaya çıkar. Güzel davranışların kazandırılmasında en etkili yol ödöldür. Çocuk iyi davranış sergilediğinde ona bir şeyler ikram etmek, ödüllendirmek davranışta kalıcılığı sağlar.³⁴¹

2-)Fiziksel Olmayan Ceza Yöntemleri:

- **Özgür ve İç Gözleme Yönelik Disiplin:** Yalnız başına karar verebilen, düşünebilen şuurly bir şekilde hareket eden, sorumluluk sahibi özgür çocuklar ve gençlerin rahat ve özgür bir ortamda yetiştirilmesi gerekmektedir. Özgür birey, başıboş ya da her istediğini yapabilen anlamında değil, her fiilinden sorumlu özerk hareket eden kişi anlamındadır.³⁴² Bu özelliğe sahip otonom bireyler içsel denetim yapabilen, sorumluluk sahibi kişilerdir.

- **Kendi Kendini Yönetme (Self Government):**Kendi kendini yönetme vicdanı hür bireylerin gerçekleştirdiği disiplin yöntemidir. Bu kişiler davranışlarını, özüksedikleri, kendilerine mal ettikleri ahlâki kaidelere göre yönetirler. Bu disiplin yönteminde birey ahlâki kaideleri benimserken vicdanen doğru bulduğu için kabul eder. İslam'da en değerli ahlâki tutum ve ibadetler bu şekildedir. Eğitimde asıl olan soyut konuşmalar değil, somut fiiller önemlidir. En etkili yöntem davranışların

³⁴⁰ Hökeleki, *a.g.e.*, s. 200.

³⁴¹ Hökeleki, *a.g.e.*, s. 201.

³⁴² Asaf Demirbaş, *Kur'an'da Karakter Öğretimi*, Eser Yayınları, İstanbul,1990, s. 142.

uygulanarak somutlaştırılmasıdır. Toplumsal ve bireysel yaşamın temelinde disiplin yer alır. Verilen eğitim aynı zamanda fitrata da uygun olmalıdır.³⁴³

5.2. Bilişsel yaklaşım ve Ahlâk Eğitimi

“Kohlberg'in kuramı geleneksel yapıdan farklı bir ahlâk eğitimini benimser, savunur. Kohlberg'in yeni ahlâk eğitim anlayışında esas olan temel değerleri irdelemek, toplumsal etkileşimi sağlamak, mantıksal çözümleme ve akıl yürütmeyi güdüleyerek, sorumluluğu eşit olarak paylaşmak, adil ve demokratik bir ortamda rol almayı sağlamaktır.”³⁴⁴

Kohlberg'e göre ahlâk eğitiminin amacı; dini yapıların, okulun, sabit ananelerin veya milletin bir öğretisi olması değil, gelişmenin bir sonraki basamağının uyarıcısı olmasıdır. Bu nedenle çocuğun ahlâki yargısını geliştiren bir yöntemi vardır.³⁴⁵ Ahlâk eğitiminde çocuk farklı ahlâki yargılar içerisinde akıl yürüterek durumuna uygun olanı seçer. Öğretmenin yargısı Kohlberg'e göre tek ölçüt olmamalı, öğrenci kendi çabasıyla ahlâki yargıyı belirleyebilmelidir. Ahlâki eğitimde amaç, ahlâk evrelerinde bir üst evreye geçişte basamak olmalı diyen Kohlberg, akıl yürütme süreçlerini harekete geçiren eğitim programının bütün eğitim sisteminde yer alması gerektiğini söylemektedir.³⁴⁶

---

³⁴³ Asaf Demirbaş, *a.g.e.*, s. 142-145.

³⁴⁴ Çileli, *a.g.e.*, s. 113.

³⁴⁵ Osman Kazancı, *Eğitim Psikolojisi*, Hukuk Yayınları, Ankara, 1989, s. 67.

³⁴⁶ Kazancı, *a.g.e.*, s. 113-115.

II. BÖLÜM: DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ DERSİNİN AHLÂKİ KÜLTÜRÜN OLUŞUMU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1. 2010 YILINDA HAZIRLANAN DKAB ÖĞRETİM PROGRAMINDA AHLÂK EĞİTİMİ³⁴⁷

Bu bölümde ilköğretim 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıf 2010 DKAB müfredatındaki ahlâk öğretimine yer verilmiştir. Birinci bölümde ilköğretim DKAB öğretimi ve programının ilke, amaç ve hedeflerinde öğrencilere ahlâki olarak nelerin öğretildiğini ve nelerin amaçlandığını ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise ilköğretim DKAB kitaplarındaki müfredatta programın özel amaçlarıyla karşılaştırarak ahlâki öğretime nasıl yer verildiğini değerlendireceğiz. Modern psikolojinin, bilhassa Kohlberg'in ahlâki gelişim kuramından ahlâk gelişimine dair neticelerinden programı değerlendirirken yararlanacağız.

Daha önceki bölümlerde de çokça üzerinde durduğumuz gibi aslında ahlâk öğretimi DKAB derslerinin önemli bir bölümünü oluşturur. Bu nedenle DKAB derslerinde din adına öğretilen hemen her şey dolaylı veya doğrudan ahlâk öğretimiyle ilişkilidir. Bu bölümde ilköğretim DKAB dersi öğretim programının yalnızca ahlâk ile ilgili bölümlerini dikkate alacağız.

1.1. Programın Genel İlke, Temel Yaklaşım ve Amaçlarında Ahlâk Eğitimi

1.1.1. İlköğretim DKAB Programının İlkelerinde Ahlâk Eğitimi

2010 yılı ilköğretim DKAB programında yer verilen ilkelerden bazıları şunlardır:

- İnsanî değerlerin kazandırılması,
- Dinin insanlar arası ilişkileri düzenleyen, İlahî varlıkla iletişimin kodlarını bünyesinde taşıyan, hoşgörü ortamının oluşturulmasında katkı sağlayan bir olgu olduğunun kazandırılması,
- Pozitif düşünen ve mutlu bireylerin topluma kazandırılması,

---

³⁴⁷28.12.2006 tarih ve 410 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu kararı ile açıklanan ve ilgili karara dayanarak 30.12.2010 tarihli 328 sayılı kararla değişikliğe tabi tutularak yayınlanan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (4,5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı esas alınmıştır.

- İnsana, hürriyete, düşünceye, kültüre ve ahlâki olana saygılı bireylerin varlığı,
- İnanç ve ibadetlerin davranışları güzelleştirmedeki potansiyelinin fark edilmesi,
- Birey bilincinin geliştirilerek toplumsallığa ve toplumsal duyarlılığa ulaşılması,
- Dinî ve ahlâki örf ve âdetler çerçevesinde ahlâki, ruhsal, toplumsal ve kültürel yönlerden öğrencilerin gelişmeleri,
- Dini duygunun statik değil, dinamik bir yapısının olduğunun bireye gösterilmesi vb. hususlar dikkate alınmıştır.

Hazırlanan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi programının (2010 yılı programı) uygulanmasında (öğrenme-öğretme süreçlerinde) genel amaçlara ulaşabilmek için uyulması beklenen ilkelerden bazıları şu şekildedir:

- Öğrencilerin dinî bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp kullanan ve düzenleyen, sosyal katılım becerileri gelişmiş, kendini, toplumu, doğayı ve kültürel mirasını tanıyan, geliştiren ve koruyan, iyi vatandaş olarak yetişmesi için katkı sağlanacaktır.
- Dinî bilgiler yanında millî birlik ve beraberliği kazandırıcı; sevgi, saygı, kardeşlik, arkadaşlık ve dostluk bağlarını güçlendirici, vatan, millet, bayrak, sancak, şehitlik, gazilik gibi millî değerleri kazandırıcı kavramların öğrenciler tarafından benimsenmesine özen gösterilmelidir.
- Dinin sadece bilgi düzeyinde öğretilmeyip öğrencilerin aynı zamanda ahlâki erdemleri ve değerleri özümsemeleri sağlanacaktır.
- İnsanlık tarihi boyunca birey ve toplum üzerinde etkili olan dini doğru anlayan ve yorumlayan, insani ve kültürel mirası, inanç, ibadet ile ahlâk değerlerini öğrenen bireyler yetiştirilecektir.

- Bazı konularda Hz. Muhammed'in ahlâki kişiliği ile ilgili örnekler verilecektir.
- Öğrencilerin toplumun bir parçası olduklarını anlamaları için sevgi, saygı, hoşgörü duyguları içinde iş birliği yapmalarını sağlayacak yöntemler uygulanmasına özen gösterilecektir.
- Ünite ve konuların işlenmesinde verilecek örnekler evrensel değerlere uygun seçilecektir.

Bu ilkelerin tamamı ahlâk öğretimini en üst seviyede gerçekleştirmek için ele alınan ilkelerdir. DKAB derslerinin ahlâk boyutuyla ilgili çok geniş kapsamlı ilkelerin yer alması DKAB programının hedeflerinde ahlâk eğitime verilen önemi göstermektedir. Bu ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilecek bir ahlâk eğitimi dersin özel amaçlarına ve devletin genel eğitim politikasına istenilen şekilde hizmet edecektir.

Yukarıda yer verilen ilkelerde; genel olarak İslam dininin şekillendirdiği ahlâk anlayışı ile örf ve adetlerin ele alınmasının, kültürel yabancılaşmanın önüne geçilmesinin ve ahlâki erdemlerin, değerlerin içselleştirilmesinin hedeflendiği dikkat çekmektedir. Ahlâki anlayışımız ve değer yargılarımızın temelini oluşturan dinin doğru kaynaktan öğrenilmesine önem verildiği gözlemlenmektedir. İlkelerin genelinde ahlâki değerlerin ve kazanımların vurgulanması ile ahlâki kültürün şekillenmesine ve aktarımına önem verildiği gözlemlenmektedir.

“İlköğretim okullarının 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflarında yer alan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın vizyonu; bu derse ayrılan zamanın büyük bir bölümünde öğretmenlerin öğrencilere doğrudan bilgi aktarmak yerine yol göstereceği etkinlikler aracılığıyla;

- 21. yüzyılın çağdaş, Atatürk ilke ve inkılâplarını özümsemiş, temel demokratik değerlerle donanmış, çağın gerektirdiği donanıma sahip, insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye karşı duyarlı,
- Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde öğrenmekten zevk alan, dinî kavramları doğru kullanabilen, kendini etkili bir biçimde ifade edebilen, iletişim

kurabilen, sorun çözebilen, bilimsel düşünebilen, araştıran, soran-sorgulayan, eleştirebilen,

- Dinî bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp, sosyal ve kültürel bağlam içinde üreten, kullanan ve düzenleyen, sosyal katılım becerileri gelişmiş,
- Kendini, toplumu, kültürel mirasını ve doğayı tanıyıp, koruyan ve geliştirebilen,
- Günlük yaşamda ihtiyaç duyulan temel dinî bilgiler ve yaşam becerilerine haiz,
- Haklarını ve sorumluluklarını bilen, çevresiyle uyum içerisinde olan,
- Dini doğru anlayan ve yorumlayabilen,
- İslam dininin inanç, ibadet, ahlâk değerleri ile insani ve kültürel mirasını öğrenip öğreten,
- İslam dininin kültür, dil, sanat, örf ve âdetler ile ahlâk üzerindeki etkisini dikkate alan kendi dininden ve başka dinlerden olanlara karşı anlayışlı davranan ve diğer dinleri tanıyan,
- Millî, ahlâki, insani ve kültürel değerleri benimseyen, beden, zihin, ahlâk, ruh, duygu bakımından dengeli ve sağlıklı gelişen; üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yetişmesine katkıda bulunmaktır.”³⁴⁸

1.1.2. İlköğretim DKAB Programının Temel Yaklaşımlarında Ahlâk Eğitimi

Programın giriş bölümünde yer alan ifadelerden bazıları şu şekildedir:

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi öğretim programı, program geliştirme alanındaki son gelişmeler çerçevesinde, T.C. Anayasası ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu hükümlerine uygun olarak hazırlanmıştır.

---

³⁴⁸28.12.2006 tarih ve 410 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu kararı ile açıklanan ve ilgili karara dayanarak 30.12.2010 tarihli 328 sayılı kararla değişikliğe tabi tutularak yayınlanan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (4,5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı esas alınmıştır.

İlköğretim DKAB Dersi Öğretim Programı geliştirilirken İslam dini ile ilgili bilgilerde Kur'an ve sünnet merkezli, diğer dinler hakkında bilimsel ve araştırmaya dayalı bilgilere yer verilmiştir. Herhangi bir mezhebe dayalı görüşler benimsenmeyip Kur'an ve sünnetin ortak paydasında yer alan inanç, ahlâk, ibadet alanlarıyla ilgili değerlere yer verilmiştir. Amaç, bireylerin, dinî, kültürel ve ahlâki değerler hakkında doğru bilgilenmelerini sağlamaktır. Programın doktrin (belirli bir mezhebe dayalı) merkezli bir öğretime dönüşmemesine dikkat edilerek, bu yaklaşıma uygun olan bütün dinî ve ahlâki değerler, öğretime konu edilmiştir.

Bu çerçevede, Programın hazırlanmasında;

- “Sağlıklı bir din ve ahlâk öğretimiyle öğrencilerin, Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları arasında ifadesini bulan millî, ahlâki, insani ve kültürel değerleri benimsemeleri, beden, zihin, ahlâk, ruh, duygu bakımından dengeli ve sağlıklı gelişmeleri, böylece kültürel yabancılaşmanın önlenmesi,
- Evrensel boyutta insanlar, toplumlar ve milletler arası ilişkilerde, dinin önemli bir etken olduğu, bu ilişkilerin olumlu yönde gelişebilmesi için bireylerin bilimsel yöntemle verilecek din öğretimine ihtiyaç duydukları, İslâm Dininin; kültürümüz, dilimiz, sanatımız, örf ve âdetlerimiz üzerindeki etkisi gerçeği dikkate alınarak İslâm dininin ve bundan kaynaklanan ahlâk anlayışı ile örf ve âdetlerin tanıtılmasına ve öğretilmesine ağırlık verilmesi,
- Öğrencilerin inanç ve kültür dünyalarına genişlik kazandırmak ve başka din veya farklı düşüncede olanlara karşı daha hoşgörülü ve anlayışlı davranışlarda bulunmalarını sağlamak amacıyla diğer dinler hakkında genel bilgilerin verilmesi,
- Dinin sadece bilgi olarak öğretilmesiyle yetinilmeyip öğrencilerin aynı zamanda ahlâki erdemleri ve değerleri içselleştirmeleri,
- İnsanlık tarihi boyunca birey ve toplum üzerinde etkili olan dinin, doğru anlaşılmasına ve yorumlanmasına katkıda bulunulması,

- Toplumda oluşan eksik bilgidен veya bilgisizlikten kaynaklanan yanlış dinî telakkilerin düzeltilmesi,
- Öğrencinin kendine güven duygusunun gelişmesi ve öğrenciyi araştırmaya sevk etmesi,
- Öğrencilerin manevi yönden sağlıklı bireyler olarak yetişmesi,
- Demokrasi bilincinin gelişmesi ve yerleşmesi hususları hedef alınmıştır.”³⁴⁹

Yukarıdaki ifadelerde dersin hedefleri belirlenirken Milli Eğitimin Temel Amaçlarının ölçü kabul edildiği dikkat çekmektedir. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi de diğer bütün dersler gibi esasında devletin Milli Eğitime yüklediği büyük sorumluluğa hizmet etmek için eğitim sistemi içerisinde yer almaktadır. Devlet milli eğitime tabi tutulan bütün bireyleri “iyi vatandaş” olarak hayata hazırlamayı hedeflemiştir. İyi vatandaşın sahip olması gereken en önemli özellik güzel ahlâka sahip olmaktır. İşte bu noktada Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü öğrencilerin yetişirken ahlâki yönden gelişimine aleni katkıda bulunmayı hedefleyen tek ders Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersidir. Bu noktadan hareketle diyebiliriz ki Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri görevini icra ettiği ölçüde ahlâklı insan ve neticesinde “iyi vatandaş” yetiştirmiş ve hayata hazırlamış olacaktır.

1.1.3. İlköğretim DKAB Programının Amaçlarında Ahlâk Eğitimi

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı öğrencilerin;

Bireysel açıdan;

1. Temel dinî ve ahlâki sorulara cevap verebilmelerini,
2. İnanma ve yaşama özgürlüklerinin bilincine varmalarını,
3. Dinî inanç ve ibadetlerini başkalarının istismarına kapılmaksızın gerçekleştirmelerini,

³⁴⁹28.12.2006 tarih ve 410 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu kararı ile açıklanan ve ilgili karara dayanarak 30.12.2010 tarihli 328 sayılı kararla değişikliğe tabi tutularak yayınlanan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (4,5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı esas alınmıştır.

4. Dinî kavramları doğru anlayıp kullanmalarını,
5. Doğru dinî bilgiler ile batıl inanç ve hurafeleri ayırt etmelerini,
6. Dinin içtenlik ve sevgi boyutunu fark ederek onun insan için vazgeçilmez bir öge olduğunu kavramalarını,
7. İslam dinini ve diğer dinleri ana kaynakları ile birlikte tanımlamalarını,
8. Dinin emirleriyle toplumsal beklenti ve alışkanlıklara dayalı olan davranışları ayırt etmelerini,
9. İslam'ın iman, ibadet ve ahlâk esaslarını tanımalarını,
10. İslam dininin akıl ve bilimle uyum içinde olduğunu, din ve bilimin birbirinin alternatifi olmadıklarını kavramalarını,
11. Aklın, dinî sorumluluğun temel şartı olduğunu; dinin aklın kullanılmasını istediğini ve bilimsel bilgiyi teşvik ettiğini kavramalarını,

Toplumsal açıdan;

1. Toplumsal olarak yaşanan dinî ve ahlâki davranışları tanımalarını,
2. Toplumdaki farklı dinî anlayış ve yaşayışların sosyal bir olgu olduğu bilincine varmalarını,
3. Başkalarının inanç ve yaşayışlarına hoşgörü ile yaklaşmalarını,
4. Toplum içindeki hurafelere dayalı sağlıksız dinî oluşumları ayırt etmelerini,
5. Fiziki ve toplumsal çevreyi koruma bilincine ulaşmalarını,

Ahlâki açıdan;

1. Ahlâki değerleri bilen ve bunlara saygı duyan erdemli kişiler olmalarını,
2. Öğrenilen ahlâki değerleri içselleştirmelerini,
3. İnanç ve ibadetlerin davranışları güzelleştirmedeki olumlu etkisini kavramalarını amaçlamaktadır.

Programın genel amaçları kapsamındaki bu ifadelerin bireysel, sosyal ve ahlâki açıdan dersin ahlâki boyutta neleri amaç edindiğini kısaca özetlemiştir. Amaçlar belirlenirken bilişsel, devinimsel ve duyuşsal alanlara değinilmesi faydalı olmuştur. Ahlâk eğitimi bu alanlarda en çok duyuşsal alanla ilgilendir. Ahlâki kaidelerin bilinmesi ve davranışa dökülmesi devinimsel ve bilişsel alanın önemini ortaya koymaktadır. Bu kaidelerin öğrenciler nezdinde kavranması, fiiliyata dökülmesi duyuşsal olarak içselleştirmesiyle mümkündür. Fakat öğrenilen ahlâk ilke ve kurallarının öğrenciler tarafından özümsemiş alışkanlık halinde davranışa dönüşmesi ancak duyuşsal olarak içselleştirmekle mümkündür. Ahlâk eğitiminin etkinliğinin artırılması da duyuşsal hedeflere ağırlık verilmesinden geçer.

1.2. Öğrenme Alanlarında Ahlâk Eğitimi

Öğrenme alanları; ibadet, inanç, Hz. Muhammet, Kur'an ve yorumu, ahlâk, din ve kültür olmak üzere altı basamakta konu dağılımı yapılmıştır. Biz burada ahlâk eğitimi üzerinde durduğumuz için "ahlâk" ünitesi altında ele alınan konuları amaç ve kazanımları çerçevesinde ele alacağız.

1.2.1. 4. Sınıf Ahlâk Ünitesi "Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik"

Sevmek ve sevilmenin bir ihtiyaç olduğuna ve sevginin Allah tarafından verilen bir nimet olduğuna değinilmiştir. Allah'ın yarattıklarına karşı sevgi dolu olduğu dile getirilmiştir. Temelinde sevginin yer aldığı dostluk ve kardeşliğin bir ihtiyaç olduğu ve dinin de bunu öğütlediğine ayrıca değinilmiştir. Sonrasında sevmek ve sevilmenin önemine, dostluk ve kardeşliğin birlikteliğinden barışın doğduğuna vurgu yapılmıştır. Dostluk ve kardeşlik konusunun temelinde sevgi duyguları hâkimdir. Ahlâklı bir bireyinde beslendiği duygu sevgidir. Empati kurma becerisi kazanan bu yaştaki çocuklarda arkadaşlık ilişkilerinde daha dikkatlidirler ve sağlam dostluğun temeli bu dönemlerde atılmaya başlanır. Çocuk, İslam dininin amaçladığı kardeşliğe, olumlu dini yönlendirmeye ulaşmış olacaktır. Bu ünite sonucu gerçekleşmesi beklenen kazanımlar şu şekildedir:

1. "Sevmenin ve sevilmenin bir ihtiyaç olduğunu fark eder.
2. Sevginin, yaratılmışların hayatlarını sürdürmedeki önemini açıklar.
3. Sevginin Allah tarafından insanlara verilen bir nimet olduğunu örneklerle açıklar.
4. Sevgi ifadesi olan davranışlara örnekler verir.
5. Allah'ın, yarattıklarını sevdiğine dair örnekler verir.

6. Sevginin, dostluk ve kardeşlik bakımından önemini irdeler.
7. İslam’da sevgi ve barışın önemini örnekleri ile açıklar.
8. Dostça ve kardeşçe yaşamaya özen gösterir.”

Yukarıda verilen kazanımlar incelendiğinde sevgi dilinin bireye kazandırılmasının bir ihtiyaç olduğu, dinin temelinde de sevmek fiilinin yer aldığı dile getirilmiştir. Sevgi dili kullanılarak elde edilen bilgilerin, değerlerin daha kalıcı olacağı aşikârdır. Ahlâki kültürü oluşturan değer ve yargıların bireye kazandırılmasında da etkili olan araç sevgi dilidir.

1.2.2. 5. Sınıf Ahlâk Ünitesi “ Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım”

Ünite konularında, ilk olarak paylaşmanın bir gereksinim ve erdem olduğuna değinilmiştir. Daha sonra milli ve dini bayramlarımız ile diğer önemli günlerimizin sevinçleri paylaşmadaki önemine değinilmiştir. Sonrasında ise üzüntüleri paylaşmanın önemi ile ilgili olarak geçmişleri anmanın, hastaları ziyaret etmenin ve zor durumda olanlara yardım etmenin gerekliliği dile getirilmiştir. Din, ahlâk ve kültür eğitimi faaliyeti niteliğindeki ünite konularının genelinde olumlu ve teşvik edilen erdemli davranışlar sayılmıştır. Kültürümüze yerleşmiş dini ve ahlâki öğelere de değinilmiştir. Ünite sonu kazanımlarda şu şekildedir:

- “Paylaşılmanın bir ihtiyaç ve erdem olduğunu örneklerle açıklar.
- Sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasında dinî ve millî bayramlarımızın işlevini kavrar,
- İnsanları iyilikle anmaya, zor durumda olanlara yardıma, hastaları ziyaret etmeye istekli olur.
- Toplumdaki engellilere sevgi ile bakar ve onların sorunlarına çözüm önerileri geliştirir.”

Yukarıda verilen kazanımlarda; paylaşmanın önemi, hasta ziyareti, insanları iyilikle anma, engellilere karşı sevgi ve saygı, onların sorunlarını çözme gibi ahlâki erdemler ve değerler ele alınmıştır. Kültürümüzde yer alan dini ve ahlâki öğelere yer verilmesi ve belirtilen erdemlerin, değerlerin kazanımının ön planda tutulması ahlâki kültürün şekillenmesinde etkili olacaktır.

1.2.3. 6. Sınıf Ahlâk Ünitesi “İslam’ın Sakınılmasını İstedığı Bazı Davranışlar”

Başlı başına ahlâk konusuyla ilgili olmasından ötürü DKAB öğretim programı içerisinde ahlâk öğretimi ile ilgili en önemli ve geniş kapsamlı ünitelerden biri olmuştur. Ahlâklı insan olmanın da en önemli şartlarından biri olan kötü davranışlardan uzaklaşmak insan için son derece önemli bir özelliktir. Çünkü bu tür davranışlar insanın kendisine ve topluma zarar verir. Bu ünite, bu kötü davranışlar sırayla ele alınarak bunlardan kaçınmanın gerekliliği ve önemi üzerinde durulmuştur.

Ünite, yer alan kötü davranışlar; hile yapmak ve yalan söylemek, gıybet ve iftira, hırsızlık, haset etmek, alay etmek, büyülenmek/kibir, kötü zanda bulunmak, başkalarının kusurlarını araştırmak, anne babaya ve büyüklere saygısızlık ve kötü davranışlara karşı duyarsız kalmak şeklindedir.

İslamiyet’te sakınılması istenen davranışların ne olduğu ayet ve hadisler ışığında açıklanmıştır. Bunlardan korunmanın önemi vurgulanarak, bu tarz davranışlara karşı duyarsızlaşmamanın gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Bu dönem gelişim özelliklerine baktığımızda çocukların dine karşı hassasiyetlerinin üst düzey olduğu görülmektedir. Öğrenmeye ve uygulamaya merakları vardır. Bir nebze ahlâki öğretilerin yerleşmesi için kritik dönemlerden biri diyebiliriz. Bunları göz önünde bulundurarak çalışmalarımıza yön vermeliyiz. Ünite sonu kazanımlarda şu şekildedir:

- “İslamiyet’in sakınmamızı istediği bazı kötü davranışları belirterek ayet ve hadislerden örnekler verir.
- İslamiyet’in sakınmamızı istediği bazı kötü davranışların bireysel ve toplumsal zararlarını irdeler.
- Kötü davranışlardan sakınmaya istekli olur.
- İslamiyet’in sakınmamızı istediği davranışların bireyde görülme nedenlerini araştırarak bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinde bulunur.
- Sakınılması gereken davranışlar konusunda öz değerlendirmede bulunur.” gibi ifadelerle geniş şekilde yer bulan bu konular önemli bir ahlâk eğitimi faaliyeti oluşturur.

Bu kazanımlarda; İslamiyet’in sakınmamızı istediği davranışlar yer almaktadır. Bizim örfümüzü ananelerimizi, gelenek ve kültürümüzde İslamî motifleri görmek mümkündür. Ahlâki kültürümüzü de şekillendiren en önemli unsur İslam’dır. İslam

dini bireyin güzel ahlâka sahip olmasını önemser ve onu kötü davranışlardan uzaklaştırır. Bu da ahlâki kültürümüzün olumlu yönde şekillenmesini sağlar.

1.2.4. 7. Sınıf Ahlâk Ünitesi “Din ve Güzel Ahlâk”

Ünite ahlâk öğretimine katkı sağlama konusundaki en önemli bölümlerden birini içermektedir. Ergenliğe geçiş döneminin ilk basamağında bulunan ve her geçen gün şahsiyet özellikleri daha belirgin hale gelen bu yaş çocuklarına, Hz. Peygamber’in sözünden hareketle “Din (İslam) güzel ahlâktır.”³⁵⁰ şeklinde seslenmek yerinde bir yaklaşım olacaktır. Bireyin dinin ve toplumun isteği doğrultusunda ahlâklı bir şahsiyet olarak yetiştirilmesi için gerekli olan ahlâki değerlerin öğrencilere öğretilmesi ünitenin amacı dâhilindedir. Üniteye önce dindar olmanın ahlâklı olmakla gerçekleşebileceği belirtilmiş, sonrasında dinin insanı ahlâklı insan olma konusundaki katkıları şu şekilde sıralanmıştır: Din insanın güvenilir olmasını ister. Güvenilir insan; hiçbir konuda doğruluktan ayrılmaz, verdiği sözde durur ve emanete ihanet etmez, üzerine düşen görevleri yapar, kötülüğe yaklaşmaz, başkalarını hor görmez, kimsenin arkasından konuşmaz, yalan, kıskançlıktan ve iftiradan kaçınır,

Bu üniteye bahsi geçen diğer konular şu şekildedir: Öfkesini yenebilen, kendini geliştiren bir insan olmanın önemi üzerinde durulmuş, son olarak da görgü kurallarına uymanın, davranışlarında doğru bilgiye dayanmanın, savurganlıktan kaçınmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur. Üniteye yer alan ahlâki davranışların sloganlar halinde verildiği gözlemlenmektedir. Bu özellikleri özümseyen birey toplumsal düzene uygun, dini yaşantının beklentilerine cevap veren, ahlâklı bir şahsiyet oluşturur. Dindar olmak için ahlâkı bütün bir insan olmanın şart koşulması bir güzellik katmıştır. Dinin temel unsurları, ahlâk, iman ve ibadettir. Öğrenciler bu ünite sayesinde dini unsurların sadece ibadetlerden meydana gelmediğinin farkındadır. Üniteyle ilgili özel amaçlarda yer verilen;

- “İslâm dininin güzel ahlâklı olmayı öğütlediğini bilir.
- Görev bilincinin ve doğru sözlü olmanın dinin isteği olduğuna inanır.
- Görgü kurallarına uymanın kişiliğine değer kattığının bilincinde olur.
- Savurganlığın kaçınılması gereken bir davranış olduğunun farkında olur.” ifadelerinin konularla uyumlu olmakla birlikte kısa ve öz olarak hedefleri ortaya koymuş olduğunu görebiliriz.

³⁵⁰ Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, Darü'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, 3/17, Hadis No: 5225

Kazanımlarda; güzel ahlâkın önemi, görev ve sorumluluk bilinci, görgü kurallarının önemi, savurganlığın sonuçları dile getirilmiştir. Ahlâki kültüre katkı sağlayacak, şekillendirecek bu kazanımlara yer verilmesi ile bireyin ahlâklı bir şahsiyet geliştirmesi de desteklenmiş olur.

1.2.5. 8. Sınıf Ahlâk Ünitesi “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar”

Üniteyi incelediğimizde kötü alışkanlıkların ne olduğu sıra ile ele alınarak açıklanmıştır. Devamında kötü alışkanlıklara nasıl başlandığı dile getirilmiştir. Kötü alışkanlıklardan kurtulmanın ve bunlara çözüm olabilecek yöntemler aktararak kötü alışkanlıklardan korunmanın yolları ele alınmıştır.

Kötü alışkanlıklar; uyuşturucu kullanmak, alkollü içki içmek, sigara içmek ve kumar oynamak olduğu açıklanmıştır. Sağlıklı bireyler ve sağlıklı toplum için kötü alışkanlıklardan sakınmakla mümkün olacaktır. Ahlâk öğretimi açısından ve toplum refahı için bu bilgilerin öğrencilere aktarılması önemlidir. DKAB derslerinin görevi, bu ünitedeki konuları öğrencilere aktarıp, hayatına kattığı ve içselleştirmesini sağladığı ölçüde yerine getirecektir.

Ünitenin son konusu olarak kul hakkına değinilmiştir. Kötü alışkanlıkların, çevremizde bulunan diğer kişilere zarar vermemize sebebiyet vererek onların hakkına girmemize neden olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle kul hakkının önemi ve nelerin kul hakkı olduğu gibi konuların üniteye yer alması yerinde bir karar olmuştur.

Kötü alışkanlıklara sekizinci sınıf ünitesinde yer verilmesi bireyin gelişimsel süreci göz önüne alınarak hazırlandığının bir göstergesidir. Bu dönemde yeni arayışlara giren ergenlerin bu konularda bilinçlendirilmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Bu ünite ile bu kısmen de olsa yerine getirilmiştir.

Üniteyle ilgili özel amaçlarda yer verilen;

- “İslam dininin yasakladığı kötü alışkanlıkları ayet ve hadislerden örneklerle açıklar.
- Kumar, alkollü içki ve uyuşturucunun bireysel ve toplumsal zararlarını örneklerle açıklar.
- Sigaranın birey ve toplum sağlığı açısından zararlarına örnekler verir.
- Kötü alışkanlık ve davranışların nasıl başladığını açıklar.

- Kötü alışkanlık ve davranışlardan kaçınmaya yönelik çözüm önerilerinde bulunur. Atatürk'ün çocuklara verdiği önemi kavrar.
- Başkalarına zarar vermenin kul hakkını ihlal anlamına geleceği bilinciyle kul hakkı konusunda duyarlı olur.” Konularla bağlantılı olduğunu görüyoruz.

Bu ünitenin amaç ve kazanımlarını ele aldığımızda ahlâk eğitimi için önemini kavramış oluruz. Kötü alışkanlıklar ünitesi; güzel ve etkili bir şekilde anlatıldığı zaman verimli bir ahlâk eğitimi gerçekleştirmiş olarak ahlâki kültürün oluşumuna hizmet etmiş oluruz.

2. AHLÂK EĞİTİMİNİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN ÖNEMİ

2.1. Ahlâki Kültür

Ahlâki kültür kavramını açıklayabilmemiz için ahlâk ve kültür kavramlarını ele almamız, açıklamamız yerinde olacaktır.

Ahlâk kavramına dair birçok tanım karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bazılarını yer verdikten sonra genel bir tanımlama yapacağız:

Ahlâk kelimesinin kökeni Arapça “hulk” çoğulu “huluk” kelimesidir. Arapça da huy, tabiat, karakter, din gibi anlamlara gelen ahlâk kelimesinin Türkçe de kullanımı; hareket tarzı, hal, huy, karakter manalarına gelir.³⁵¹

Batı literatüründe ahlâk; etik ve moral kavramlarıyla örtüşür. Yunancada etik; êthikos (huy, mizaç)/ êthos (sosyal örf, adet, alışkanlık ve töre gibi anlamlara gelen) kelimeleri ile ifade edilir. Latince kökeni mores (alışkanlık) sözcüğüne dayanan moralis (karakter, alışkanlık, huy) kelimesi ile ifade edilen ahlâk; insanın karakter ve davranışını yöneten tarihi ve kültürel geleneklerin yerleşik bulunduğu sosyal kurallardır.³⁵²

Terim anlamıyla ahlâk; insanın toplum içindeki davranışlarını düzenleyen, diğerleri ile ilişkilerindeki normlarını belirleyen alandır.³⁵³ Bireylerin iradi hareketleriyle de ilgilenen bir

³⁵¹ Recep Kılıç, *Ahlâkın Dinî Temeli*, TDV Yayınları, Ankara, 1996, s.1.

³⁵² Nicholas Bunnin - Jiyuan Yu, *Ethics*, The Blackwell Dictionary of Western Philosophy, Blackwell Publishing, Amerika, Oxford ve Avustralya, 2004, s. 229 akt.: Ali Çetin, *Ahlâk ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı:1, s. 65-78, 2006, s.66.

³⁵³ Hüsameddin Erdem, *Ahlâk Felsefesi*, Hü-er Yayınları, Konya, 2009, s. 15, TDK Sözlüğü, “Ahlâk”, <http://www.tdk.gov.tr>, 28.06.2018.

alan olduğu farklı tanımlarda geçmektedir. Toplumdan topluma farklılık gösteren ahlâki değerler alanıdır.³⁵⁴

“Ahlâk, bir sosyal bilim dalı olarak toplum içerisinde oluşmuş örf ve adetlerin, değer yargılarının, normların ve kuralların oluşturduğu sistem bütününcü inceler. Bu sistem bütününcü; bir bireyin, bir grubun ya da tüm toplumun doğru ve yanlış davranışlarını belirler ve yönlendirir.”³⁵⁵

Genel bir tanım yapacak olursak ahlâk; bireyin diğer bireylerle ve toplumla ilişkilerini düzenleyen, tanımlayan kuralların belirlendiği ve bireyin ahlâki değerlerle şekillendirdiği tabiatını, karakterini konu alan bilimdir.

Kültür kelimesi de farklı anlamlara gelmektedir. Kültür kelimesi tanımlanırken konu ile ilgili alanlara değinerek açıklanmıştır.

Kültür kelimesinin kökeni Latince “colere” sözcüğüne dayanmaktadır ve ekip biçmek, düzenlemek, eğitmek, işlemek gibi anlamlara gelir. Tekil anlamda kullanılan kültür kelimesi aydınlanma dönemi ile çoğul olarak bir milletin ya da farklı toplulukların değer ifade eden her türlü insani üretimini tanımlamak için kullanılan bir kavramdır.³⁵⁶ Kültür, bireysel olarak doğumdan sonra kazanılan bazı alışkanlıklardır. Kültür dendiğinde genellikle gelenek ve görenekler akla gelir. Çünkü gelenekler toplumdan topluma aktarılan, sürekliliği sağlayan, insana ait oluşumlardır. Kültür, idealleştirilmiş kurallar sistemi olarak da anlamlandırılır.³⁵⁷

“Kültür, sosyal-kültürel evrendeki açık seçik eylemlerin ve araçların ortaya koyduğu ve nesnelleştirildiği anlamlar, değerler ve kurallar, bunların etkileşim ve ilişkileri, bütünleşmiş ve bütünleşmemiş gruplarıdır.”³⁵⁸ Gökalp kültürü hars olarak nitelendirmiştir ve kültürü; “Yalnız bir milletin, dini, ahlâki, fenni, akli, hukuki, felsefi, iktisadi, lisanî hayatlarının uyumlu bir bütünü.” olarak tanımlar.³⁵⁹

Kültür; bireyselleşme ve sosyalleşme çabasının bir ürünüdür. Ahlâk ise bu çabanın önemli bir ögesidir. Kültürlerin oluşmasında, şekillenmesinde ahlâk önemli bir konuma

³⁵⁴ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 1975, s. 13.

³⁵⁵ Coşkun Can Aktan, *Ahlâk ve Ahlâk Felsefesine Giriş*, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2009 ISSN: 2146 -0817 (Online), s.39.

³⁵⁶ Braduel Fernand, *Uygurlukların Grameri*, Çev: M. Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, Ankara, 1996, s. 27, akt.: Ali Çetin, *Ahlâk ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı:1, s. 65-78, 2006, s. 72.

³⁵⁷ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 101.

³⁵⁸ Güvenç, *a.g.e.*, s.101.

³⁵⁹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1968, s.27.

sahiptir. İnsan sürekli faaldir. Bu eylemlerini belli değerler sistemine dayandırarak gerçekleştirir. Bu değerler kültürü meydana getirir ve zamanla kültür bu değerleri yeni durumlara göre değiştirerek varlığını idame ettirir. İnsanın varlığı kaim olduğu sürece bu örüntü yeni yapılanmalarla varlığını sürdürecektir.

Kültür ve ahlâk kavramlarının birleşiminden ortaya çıkan ahlâki kültürü; bireyin doğumdan sonra kazandığı alışkanlıklarını düzenleyen normların, değerlerin toplumun ahlâki değerleri ile uyumu olarak tanımlayabiliriz. Kültür ve ahlâk birbiri ile sürekli etkileşim içindedir.

2.2. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinin Ahlâk Kültürü Oluşumu Üzerindeki Etkisi

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi (DKAB) dersinin temel yaklaşımında bireylerin iyi vatandaş olarak hayata hazırlanması hedeflenmektedir. İyi vatandaş; erdemli, adaletli, güzel ahlâka sahip, olumlu davranışlarda bulunan birey olarak tanımlayabiliriz. Ahlâki kültürün şekillenmesinde büyük katkısı olan İslam dininin amacı da güzel ahlâklı bireyler yetiştirmektir. Ahlâki kültürün şekillendirdiği ahlâki karakter eğitiminin yaşamın temel ilkeleri arasında yer aldığı ve insanların bunları gerçekleştirdiğinde mutluluğu yakalayacakları bilinmelidir. Ahlâki kültür erdemli şahsiyetlerin oluşumuna katkı sağlar.

Yardımsızlık, doğruluk, cesaret vb. bir şahsiyet özelliği olarak kabul edildiği gibi bu faziletlerin bireyin ruhuna işlemiş olması bireyin karakterini oluşturur. Bu faziletlere sahip birey için de ahlâklı/karakterli nitelemesi kullanılır. Bu ifade karakter kavramına uygulamada pozitif bir mana yükler. Fakat karakter mutlak manada faziletlerle sınırlı olmayıp, bencillik, yalancılık vb. de bir karakter özelliği olarak ortaya çıkabilir. Kişi tüm irade, duyuş ve biliş değerler modelini bencillik istikametinde geliştirerek bencilliği karakteri haline getirebilir. DKAB öğretmenlerinin bireyde toplumun ahlâki kimliğiyle uygunluk gösteren erdemlerden oluşan prensiplerin karşılığı olan bir karakter kavramını oluşturmak için yöntemler elde etmeleri önemlidir. Eğitimin en duyarlı yönü bireyi ahlâki şahsiyete ulaştırma gayretidir.³⁶⁰

Yukarıda verilen ahlâki karakteri oluşturan değer ve yargılar ahlâki kültürü meydana getiren unsurlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle ahlâki karakterin şekillenmesinde ahlâki kültüründe katkısı vardır. Ahlâki kültürün nesilden nesile aktarımında

---

³⁶⁰ Hayati Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları İstanbul, 2011, s. 241.

etkisi olacak unsurlardan biri de ahlâki karaktere sahip bireylerdir. Ahlâki karakter eğitimi sağlayacak olan derslerden biri de DKAB dersidir.

Bu nedenle öğretmen, çocukların karakterlerini oluştururken olumlu yönde ilerleyebilmeleri için iyi bir rol-model olmalıdır. Dersin içeriğinde olumlu davranışları pekiştiren konulara yer verilmelidir. Öğrencilerin olumlu karakteristik özellikleri pekiştirilmelidir. DKAB dersi, bütün bu özellikleri içerisinde barındırdığı, olumlu karakter oluşumu için gerekli olan konu içeriğine sahip olduğu için ayrı bir öneme sahiptir. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni dersi iyi değerlendirmeli ve öğrencilerin karakterli, ahlâki olgunluğa erişmiş bireyler olması için etkili bir rehberlik yürütebilmelidir.

Bireyde karakter gelişimi müspet ya da menfi olabilir. Toplumun değerleriyle uyuşan bir karakter ahlâki şahsiyetin temel karakteristiğidir. Toplumda yer alan ahlâki davranışlar ve eğilimler kişinin karakter yapısının şekillenmesinde rol oynar.³⁶¹ Kişi faziletleri özümsemek suretiyle ahlâki karaktere ulaşarak değişen şartlar altında, cezalandırılma ve gözetilme olasılığının düşük olduğu durumlarda dahi ayartılmaya karşı direnç gösterebilecek hale gelir.³⁶²

Toplumsal görev ve faydacılığı esas alan dış denetimli ahlâk olarak ifade edilen anlayış yerine bireyin kendi amaçları doğrultusunda belirleyeceği edimlerini ifade eden iç denetimli ahlâk anlayışı değerlidir ve mutlak ahlâk anlayışı olarak kabul görür.³⁶³ İç denetimli ahlâk yapısına ulaşan birey, bu aşamaya gelene kadar dış denetimli ahlâk ile ilerler. Şahsiyeti oturmuş bir kişinin ahlâki yapısı iç denetimlidir.³⁶⁴

DKAB programının amaçlarında bireyin ahlâki değerleri bilen, içselleştiren ve bunlara saygı duyan erdemli kişiler olması, inanç ve ibadetlerin bu değerlere katkı sağlamasını hedeflediği bilinmektedir. Bu değerler aynı zamanda ahlâki kültürün öge ve unsurlarını da şekillendirir, katkı sağlar. Zira ahlâki kültür, ahlâki değer ve yargularla zenginleşen bir yapıdır.

---

³⁶¹ Hayati Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 11.

³⁶² Hayati Hökelekli, *a.g.e.*, İstanbul 2009, s. 21.

³⁶³ Yurdagül Mehmedoğlu, *Evenselleşebilirlik ve Ahlâk*, Mehmedoğlu A. U. Ve Mehmedoğlu Y. (Ed.), *Küreselleşme Ahlâk ve Değerler içinde*, Litera Yayınları, İstanbul, 2006, s. 161.

³⁶⁴ Hakan Poyraz, *Ahlâkın Dikotomisi İç Ahlâk/Dış Ahlâk*; Ed: Ali Ulvi Mehmedoğlu ve Yurdagül Mehmedoğlu, *Küreselleşme, Ahlâk ve Değerler*, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 187.

DKAB dersi, içsel ahlâk anlayışını bireye yerleştirmeye çalışmalıdır. Bunu gerçekleştirmek içinde ahlâki karakter eğitimi destekleyerek ders içeriği zenginleştirilmelidir. Bireyin erdemli değerlerden meydana gelen ahlâki karakter özelliklerini kazanarak içsel disipline ulaşması sürecinde yapılan rehberlik faaliyetine ahlâki karakter eğitimi denir.³⁶⁵ Bu destekleme sürecinde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenine büyük görev düşmektedir.

En güzel iletişimi ahlâki kültürün yerleştiği sağlam karakter sağlar. Emerson'un³⁶⁶ dediği gibi "Senin ne olduğun kulağımda öyle çınlıyor ki ne dediğini duyamıyorum." Sonuçta yaptıklarımız ya da söylediklerimizden ziyade şahsiyetimiz, daha güzel bir iletişim kurmamızı sağlar. Öğrencilere bilgi vermek yerine sağlam bir karakterin yerleşmesi için ahlâki kültürü vermek DKAB dersinin temel görevlerindedir.³⁶⁷

Dini derslerin özellikle de dini erdemlerin teorik olarak öğretilmesi teamülde sonuç vermemektedir. Yaşantıya dökülmeyen her davranış eksik bir şahsiyet gelişimi olarak Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin bir sorunu olarak önümüze çıkmaktadır.

Birey üzerinde, programlı eğitimden ziyade etkili olan duygusal içerikli çekim merkezleridir. Burada duygusal içerikli çekim merkezlerinin çabısından ziyade bireyin ait olma, paylaşma duygusu onu yönlendirmekte olduğu aşikârdır. Bu nedenle ahlâki kültürün ahlâk eğitiminin teorikten öte uygulamaya, yani yaşantıya aktarılmasının nasıl olması gerektiği de önemli bir rehberlik konusudur.³⁶⁸ Bu rehberlik konusunda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenlerine büyük görev düşmektedir. Öğrencilere paylaşma duygusunu, ait olma duygusunu yaşayabilecekleri ders ortamları oluşturulmalıdır. Aslında DKAB ders içeriği bu ortamın oluşturulabileceği konulara sahiptir. Bunlar yerinde desteklenir ve gerekli rehberlik sağlanırsa daha etkili bir eğitim süreci yaşanmış olur.

Ahlâki kültür toplumun değer ve yargılarını bünyesinde barındırır. DKAB dersi sayesinde birey toplumun dini ve ahlâki yaşantısı hakkında bilgi sahibi olur. Farklı dini ve sosyal yaşantılar hakkında bilgi sahibi olarak kendi dini ve ahlâki yapısını şekillendirir.

---

³⁶⁵ Akarsu, Bedia, *Ahlâk öğretileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 10.

³⁶⁶ Akt. Öznur Özdoğan, "Çocuğun Ahlâki Gelişim Düzeyini Yükseltmeye Yönelik Bir Yöntem Önerisi" Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Çalışma Toplantısı-1, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 308.

³⁶⁷ Özdoğan, *a.g.e.*, s. 308-309.

³⁶⁸ Suat Cebeci, "Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık", Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu, Değişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 224.

Ahlâki kültür bireyin yaşamının şekillenmesinde de etkilidir. DKAB dersinin amaçlarında İslam dinini, iman, ibadet, ahlâk esaslarını tanıması, temel dini ve ahlâki sorulara cevap vermesi gibi durumlar hedeflenmektedir. Bu hedefler bireyin ahlâki yaşantısını şekillendiren ve kültürel ahlâkına katkı sağlayan hedeflerdir.

Her birey mutluluğu arayan bir süreç içerisinde. Bunu sağlayacak ise erdemli, ahlâki olgunluğa erişmiş bir yaşamdır. Ahlâki kültürü meydana getiren değer ve yargıların kazanımı ile birey mutluluğa, erdemli şahsiyete bir adım daha yaklaşır. Bunu destekleyen amaç ve hedefler DKAB dersi öğretim programının kazanımında yer almaktadır.

Yukarıda bahsi geçen konuları genel olarak değerlendirdiğimizde DKAB dersinin ahlâki kültürün oluşumuna etkisinin olduğunu görüyoruz. Birey tarafından bunun içselleştirilmesi için DKAB dersinin daha özverili ve belirlenen kazanımların gerçekleşmesi için daha etkili şekilde öğrencilere aktarımının sağlanmasını gerekli buluyoruz. Bu çalışmamızın da bu yönde katkı sağlayacağını öngörüyoruz.

III. BÖLÜM: ARAŞTIRMADA ELDE EDİLEN VERİLERİN YORUMLANMASI

1. VERİLERİN YORUMLANMASI

1.1. Korelasyon Tabloları ve Yorumları

Tablo 1: DKAB derslerine olan sevgi ve ahlâki değerlerin ortalamasının korelasyonu

		DKAB dersi sevdiğin dersler arasında yer alıyor mu?	Ahlâk_Ortalama
DKAB dersi sevdiğin dersler arasında yer alıyor mu?	Pearson	1	,267
	Korelasyon Katsayısı		
	Anlamlılık değeri (2-yönlü)		,000
	N	367	367
Ahlâk_Ortalama	Pearson	,267	1
	Korelasyon Katsayısı		
	Anlamlılık değeri (2-yönlü)	,000	
	N	367	367

** Korelasyon, 0,01 düzeyinde anlamlı (2-yönlü)

Yukarıda verilen tabloda öğrencilerde ahlâki kültürün oluşması ile DKAB derslerine duyulan sevgi arasında nasıl bir korelasyon olduğu ele alınmıştır. DKAB derslerine olan ilgi ve sevgi ile ahlâki davranış geliştirme arasındaki ilişki 367 örnek için (N) Pearson Korelasyon Katsayısı ile hesaplanmış ve bu katsayı 0,267 çıkmıştır. Bunun anlamı ise DKAB derslerine olan ilgi ve sevgi ile ahlâki davranış geliştirme arasında pozitif, olumlu bir ilişkinin varlığıdır. Ayrıca bu katsayının anlamlılık değeri de hesaplanmış ve p değeri 0,000 çıkmıştır. Bu değer 0,01'den ($p < 0,01$) küçük olduğu için anlamlıdır. DKAB derslerine duyulan sevgi ile ahlâki davranış geliştirme arasında doğru orantı vardır. Yani öğrencinin derse ilgisi ne kadar artarsa ahlâki değerleri öğrenmesi ve ahlâki kültürünü geliştirmesi aynı oranda değişim gösterecektir. Anket verileri değerlendirildiğinde şu sonuca ulaşılmıştır: DKAB dersine olan sevgi ve ilginin artırılması ile öğrencinin ahlâki davranışları da olumlu yönde desteklenmiş olur.

Tablo 2: DKAB derslerinin davranışlar üzerindeki etkisi ve ahlâki değerlerin ortalamasının korelasyonu

	DKAB dersi senin davranışlarında değişikliğe neden oldu mu?	Ahlâk_Ortalama
DKAB dersi senin davranışlarında değişikliğe neden oldu mu?	Pearson Korelasyon Katsayısı Anlamlılık değeri (2-yönlü) N	1 ,307** ,000 367
Ahlâk_Ortalama	Pearson Korelasyon Katsayısı Anlamlılık değeri (2-yönlü) N	,307** 1 ,000 367

** Korelasyon, 0,01 düzeyinde anlamlı (2-yönlü)

Yukarıdaki tabloda DKAB dersinin davranış değişikliğine etkisi ile ahlâki kültürün oluşumu arasındaki korelasyona bakılmıştır. Yukarıda elde edilen verileri değerlendirdiğimizde; DKAB dersinin davranış değişikliğine etkisi ile ahlâki kültürün oluşumu arasındaki ilişki 367 örnek için (N) Pearson Korelasyon Katsayısı ile hesaplanmış ve bu katsayı 0,307’lik çıkmıştır. Bunun anlamı ise DKAB dersinin davranış değişikliğine etkisi ile ahlâki kültürün oluşumu arasında olumlu ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Ayrıca bu katsayının anlamlılık değeri de hesaplanmış ve p değeri 0,000 çıkmıştır. Bu değer 0,01’den ($p < 0,01$) küçük olduğu için anlamlıdır. DKAB dersinin davranış değişikliğine etkisi ile ahlâki kültürün oluşumu arasında doğru orantı vardır. DKAB dersinin öğrencinin davranışlarında olumlu yönde değişiklik meydana getirmesi, ahlâki kültürün oluşumunda da olumlu yönde etki gösterecektir.

Tablo 3: Ahlâki değerler ve bilgi boyutunun korelasyonu

		Ahlâk_Ortalama	Bilgi_Ortalama
Ahlâk_Ortalama	Pearson	1	,396**
	Korelasyon		
	Katsayısı		
	Anlamlılık değeri (2-yönlü)		,000
	N	367	367
Bilgi_Ortalama	Pearson	,396**	1
	Korelasyon		
	Katsayısı		
	Anlamlılık değeri (2-yönlü)	,000	
	N	367	367

** Korelasyon, 0,01 düzeyinde anlamlı (2-yönlü)

Yukarıdaki tabloda DKAB dersi ile ilgili bilgi düzeyi ve ahlâki kültürün oluşumu arasındaki korelasyon değerlendirilmiştir. DKAB dersi ile ilgili bilgi düzeyi ve ahlâki kültürün oluşumu arasındaki ilişki 367 örnek için (N) Pearson Korelasyon Katsayısı ile hesaplanmış ve bu katsayı 0,396'lık çıkmıştır. Bunun anlamı ise DKAB dersi ile ilgili bilgi düzeyi ve ahlâki kültürün oluşumu arasında olumlu ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Ayrıca bu katsayının anlamlılık değeri de hesaplanmış ve p değeri 0,000 çıkmıştır. Bu değer 0,01'den ($p < 0,01$) küçük olduğu için anlamlıdır. DKAB dersi ile ilgili bilgi düzeyi ve ahlâki kültürün oluşumu arasında doğru orantı vardır. Öğrencinin DKAB dersi ile ilgili bilgi düzeyi ne kadar yüksek olursa ahlâki kültürün oluşumu da yüksek oranda gelişecektir. Eğer ahlâki kültürün oluşumunda etkin rol alınması bekleniyorsa öğrencilerin DKAB dersi ile ilgili bilgi düzeylerini artırmak gerekir.

Tablo 4: Ahlâki değerler ve inanç boyutunun korelasyonu

		Ahlâk_Ortalama	İnanç Ortalama
Ahlâk_Ortalama	Pearson	1	,362**
	Korelasyon		
	Katsayısı		
	Anlamlılık değeri (2-yönlü)		,000
	N	367	367
İnanç_Ortalama	Pearson	,362**	1
	Korelasyon		
	Katsayısı		
	Anlamlılık değeri (2-yönlü)	,000	
	N	367	367

Yukarıdaki tabloda öğrencinin inanç düzeyi ve ahlâki kültürün oluşumu arasındaki korelasyon değerlendirilmiştir. Öğrencinin inanç düzeyi ve ahlâki kültürün oluşumu arasındaki ilişki 367 örnek için (N) Pearson Korelasyon Katsayısı ile hesaplanmış ve bu katsayı 0,362’lik çıkmıştır. Bunun anlamı ise öğrencinin inanç düzeyi ve ahlâki kültürün oluşumu arasında olumlu ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Ayrıca bu katsayının anlamlılık değeri de hesaplanmış ve p değeri 0,000 çıkmıştır. Bu değer 0,01’den ($p < 0,01$) küçük olduğu için anlamlıdır. DKAB dersi ile ilgili bilgi düzeyi ve ahlâki kültürün oluşumu arasında doğru orantı vardır. Anket verileri değerlendirildiğinde şu sonuca ulaşılmıştır: Öğrencinin inanç düzeyi ne kadar yüksek olursa ahlâki kültürün oluşumu da yüksek oranda gelişecektir. Eğer ahlâki kültürün oluşumunda etkin rol alınması bekleniyorsa öğrencilerin inanç düzeylerini sağlam temeller üzerine kurmak gerekir.

1.2. Çapraz Tablo (Crosstabulation) ve Yorumları

Tablo 5: Sınıf Düzeyleri ve “DKAB dersi sevdiğin dersler arasında yer alıyor mu?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			DKAB dersi sevdiğin dersler arasında yer alıyor mu?			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	22	33	127	182
		%	% 12,1	% 18,1	% 69,8	% 100,0
		% Toplam	% 6,0	% 9,0	% 34,6	% 49,6
Sınıf Düzeyleri	7. sınıf	Sayı	22	43	120	185
		%	% 11,9	% 23,2	% 64,9	% 100,0
		% of Total	% 6,0	% 11,7	% 32,7	% 50,4
Toplam		Sayı	44	76	247	367
		%	% 12,0	% 20,7	% 67,3	% 100,0
		% Toplam	% 12,0	% 20,7	% 67,3	% 100,0

“DKAB dersi sevdiğin dersler arasında yer alıyor mu?” sorusunu 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci cevaplandırmıştır. Bu öğrencilerden 22 kişi hayır, 33 kişi olabilir, 127 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeleri şu şekildedir: Öğrencilerin; %69,8’i evet yanıtını verirken, %18,1’i olabilir, %12,1’i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeleri dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun DKAB dersini sevdiğini göstermektedir.

“DKAB dersi sevdiğin dersler arasında yer alıyor mu?” sorusunu 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci cevaplandırmıştır. Bu öğrencilerden 22 kişi hayır, 43 kişi olabilir, 120 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeleri şu şekildedir: Öğrencilerin; %64,9’u evet cevabını verirken, %23,2’si olabilir, %11,9’u ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeleri dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun DKAB dersini sevdiğini göstermektedir.

“DKAB dersi sevdiğin dersler arasında yer alıyor mu?” sorusunu toplamda cevaplandıran öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 44 kişi hayır, 76 kişi olabilir, 247 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeleri şu şekildedir: Öğrencilerin; %67,3’u evet cevabını verirken, %20,7’si olabilir, %12,0’si ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeleri dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize öğrencilerinin çoğunluğunun DKAB dersini sevdiğini göstermektedir.

Tablo 6: Sınıf Düzeyleri ve“DKAB dersi senin ahlâki değerleri yeterli ölçüde kazanmanı sağladı mı?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			DKAB dersi senin ahlâki değerleri yeterli ölçüde kazanmanı sağladı mı?			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	10	41	131	182
		%	%5,5	%22,5	%72,0	%100,0
		% Toplam	%2,7	%11,2	%35,7	%49,6
Sınıf Düzeyleri	7. sınıf	Sayı	19	44	122	185
		%	%10,3	%23,8	%65,9	%100,0
		% Toplam	%5,2	%12,0	%33,2	%50,4
Toplam		Sayı	29	85	253	367
		%	%7,9	%23,2	%68,9	%100,0
		% Toplam	%7,9	%23,2	%68,9	%100,0

“DKAB dersi senin ahlâki değerleri yeterli ölçüde kazanmanı sağladı mı?” sorusunu 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci cevaplandırmıştır. Bu öğrencilerden 10 kişi hayır, 41 kişi olabilir, 131 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %72’si evet yanıtını verirken, %22,5’i olabilir, %5,5’i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun DKAB dersinin ahlâki değerleri yeterli ölçüde kazanmayı sağladığına kanaat getirdiklerini göstermektedir.

“DKAB dersi senin ahlâki değerleri yeterli ölçüde kazanmanı sağladı mı?” sorusunu 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci cevaplandırmıştır. Bu öğrencilerden 19 kişi hayır, 44 kişi olabilir, 122 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin: %65,9’u evet cevabını verirken, %23,8’i olabilir, %10,3’ü ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun DKAB dersinin ahlâki değerleri yeterli ölçüde kazanmayı sağladığına kanaat getirdiklerini göstermektedir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 6. sınıfların 7. sınıflara oranla DKAB dersinin ahlâki değerleri yeterli ölçüde kazanmayı sağladığına dair düşünceleri ve beklentilerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

“DKAB dersi senin ahlâki değerleri yeterli ölçüde kazanmanı sağladı mı?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 29 kişi hayır, 85 kişi olabilir, 253 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu

şekildedir: Öğrencilerin; %68,9’u evet cevabını verirken, %23,2’si olabilir, %7,9’u ise hayır cevabını vermiştir. Yüzelik dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize öğrencilerinin çoğunluğunun DKAB dersinin ahlâki değerleri yeterli ölçüde kazanmayı sağladığına kanaat getirdiklerini göstermektedir.

Tablo 7: Sınıf Düzeyleri ve“DKAB dersi sana yeni bilgiler kazandırdı mı?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			DKAB dersi sana yeni bilgiler kazandırdı mı?			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	7	13	162	182
		%	%3,8	%7,1	%89,0	%100,0
		% Toplam	%1,9	%3,5	%44,1	%49,6
Sınıf Düzeyleri	7. sınıf	Sayı	9	17	159	185
		%	%4,9	%9,2	%85,9	%100,0
		% Toplam	%2,5	%5,6	%43,3	%50,4
Toplam		Sayı	16	30	321	367
		%	%4,4	%8,2	%87,5	%100,0
		% Toplam	%4,4	%8,2	%87,5	%100,0

“DKAB dersi sana yeni bilgiler kazandırdı mı?” sorusunu 6. Sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci cevaplandırmıştır. Bu öğrencilerden 7 kişi hayır, 13 kişi olabilir, 162 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzelik dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %89’u evet yanıtını verirken, %7,1’i olabilir, %3,8’i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzelik dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun DKAB dersinin yeni bilgiler kazandırdığına kanaat getirdiklerini göstermektedir.

“DKAB dersi sana yeni bilgiler kazandırdı mı?” sorusunu 7. Sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci cevaplandırmıştır. Bu öğrencilerden 9 kişi hayır, 17 kişi olabilir, 159 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzelik dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %85,9’u evet cevabını verirken, %9,2’si olabilir, %4,9’u ise hayır cevabını vermiştir. Yüzelik dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun DKAB dersinin yeni bilgiler kazandırdığına kanaat getirdiklerini göstermektedir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 6. sınıfların 7. sınıflara oranla DKAB dersinin yeni bilgiler kazandırdığına dair düşünceleri ve beklentilerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

“DKAB dersi sana yeni bilgiler kazandırdı mı?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 16 kişi hayır, 30 kişi olabilir, 321 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdelik dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %87,5’i evet cevabını verirken, %8,2’si olabilir, %4,4’ü ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdelik dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize öğrencilerinin çoğunluğunun DKAB dersinin yeni bilgiler kazandırdığına kanaat getirdiklerini göstermektedir.

Tablo 8: Sınıf Düzeyleri ve “DKAB dersi senin davranışlarında değişikliğe neden oldu mu?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			DKAB dersi senin davranışlarında değişikliğe neden oldu mu?			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	19	64	99	182
		%	%10,5	%34,8	%54,7	%100,0
		% Toplam	%5,2	%17,4	%27,0	%49,6
7. sınıf	Sayı	29	67	89	185	
	%	%15,7	%36,2	%48,1	%100,0	
	% Toplam	%7,9	%18,3	%24,3	%50,5	
Toplam	Sayı	48	131	188	367	
	%	%13,1	%35,5	%51,4	%100,0	
	% Toplam	%13,1	%35,5	%51,4	%100,0	

“DKAB dersi senin davranışlarında değişikliğe neden oldu mu?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 19 kişi hayır, 64 kişi olabilir, 99 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdelik dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %54,7’si evet yanıtını verirken, %34,8’i olabilir, %10,5’i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdelik dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun DKAB dersinin davranışlarında değişikliğe neden olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Fakat bu yüzdelik oran genelin yarısını ifade ettiği için, DKAB dersinin davranış değişikliğinde etkisinin düşük olduğu düşüncesini aklımıza getirmiştir. Yine sonuçlardan %34,8’inin olabilir cevabını vermiş olması öğrencilerin, DKAB dersinin davranışlarında değişikliğe neden olup olmadığı konusunda kararsızlığa düştüğünü de göstermektedir.

“DKAB dersi senin davranışlarında değişikliğe neden oldu mu?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 29 kişi hayır, 67 kişi olabilir, 89 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %48,1’i evet cevabını verirken, %36,2’si olabilir, %15,7’si ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun DKAB dersinin davranışlarında değişikliğe neden olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Fakat bu yüzdeler oranı -6. sınıflarda da olduğu gibi- genelin yarısına yakın bir kesimi ifade ettiği için, DKAB dersinin davranış değişikliğinde etkisinin düşük olduğu düşüncesini aklımıza getirmiştir. Yine sonuçlardan %36,2’sinin olabilir cevabını vermiş olması öğrencilerin, DKAB dersinin davranışlarında değişikliğe neden olup olmadığı konusunda kararsızlığa düştüğünü göstermektedir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 7. sınıfların 6. sınıflara oranla DKAB dersinin davranışlarında değişikliğe neden olup olmadığı konusunda kararsızlığa düştüğünü göstermektedir.

“DKAB dersi senin davranışlarında değişikliğe neden oldu mu?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 48 kişi hayır, 131 kişi olabilir, 188 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %51,4’u evet cevabını verirken, %35,5’si olabilir, %13,1’u ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize öğrencilerinin çoğunluğunun DKAB dersinin ahlâki değerleri yeterli ölçüde kazanmayı sağladığına kanaat getirdiklerini göstermektedir.

Tablo 9: Sınıf Düzeyleri ve“Hastalara, yaşlılara toplu ulaşım araçlarında yer vermek senin için önemli midir?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			Hastalara, yaşlılara toplu ulaşım araçlarında yer vermek senin için önemli midir?			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	1	14	167	182
		%	%5	%7,7	%91,8	%100,0
		% Toplam	%3	%3,8	%45,5	%49,6
7. sınıf		Sayı	13	23	149	185
		%	%7,0	%12,4	%80,5	%100,0
		% Toplam	%3,5	%6,3	%40,6	%50,4
Toplam		Sayı	14	37	316	367
		%	%3,8	%10,1	%86,1	%100,0
		% Toplam	%3,8	%10,1	%86,1	%100,0

“Hastalara, yaşlılara toplu ulaşım araçlarında yer vermek senin için önemli midir?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 1 kişi hayır, 14 kişi olabilir, 167 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %91,8’i evet yanıtını verirken, %7,7’si olabilir, %0,5’i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin genelinde hastalara, yaşlılara toplu ulaşım araçlarında yer vermenin önemine vakıf olduğunu göstermektedir.

“Hastalara, yaşlılara toplu ulaşım araçlarında yer vermek senin için önemli midir?” sorusuna 7. Sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 13 kişi hayır, 23 kişi olabilir, 149 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %80,5’i evet cevabını verirken, %12,4’ü olabilir, %7’si ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun hastalara, yaşlılara toplu ulaşım araçlarında yer vermenin önemine vakıf olduğunu göstermektedir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 6. sınıfların 7. sınıflara oranla hastalara, yaşlılara toplu ulaşım araçlarında yer vermenin öneminin daha çok farkında olduklarını göstermektedir.

“Hastalara, yaşlılara toplu ulaşım araçlarında yer vermek senin için önemli midir?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 48 kişi hayır, 131 kişi olabilir, 188 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %51,4’u evet cevabını verirken, %35,5’si olabilir, %13,1’u ise

hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize öğrencilerinin çoğunluğunun DKAB dersinin ahlâki değerleri yeterli ölçüde kazanmayı sağladığına kanaat getirdiklerini göstermektedir.

Tablo 10: Sınıf Düzeyleri ve“Allah'a inanan Müslüman'ın kalbi her zaman huzur ve mutlulukla dolu mudur?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			Allah'a inanan Müslüman'ın kalbi her zaman huzur ve mutlulukla dolu mudur?			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. Sınıf	Sayı	12	19	151	182
		%	%6,6	%10,4	%83,0	%100,0
		% Toplam	%3,3	%5,2	%41,1	%49,6
Sınıf Düzeyleri	7. Sınıf	Sayı	10	28	147	185
		%	%5,4	%15,1	%79,5	%100,0
		% Toplam	%2,7	%7,6	%40,1	%50,4
Toplam		Sayı	22	47	298	367
		%	%6,0	%12,8	%81,2	%100,0
		% Toplam	%6,0	%12,8	%81,2	%100,0

“Allah'a inanan Müslüman'ın kalbi her zaman huzur ve mutlulukla dolu mudur?” sorusuna 6. Sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 12 kişi hayır, 19 kişi olabilir, 151 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %83'ü evet yanıtını verirken, %10,4'ü olabilir, %6,6'sı ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun Allah'a inanan Müslüman'ın kalbinin her zaman huzur ve mutlulukla dolu olduğuna inandıklarını göstermektedir.

“Allah'a inanan Müslüman'ın kalbi her zaman huzur ve mutlulukla dolu mudur?” sorusuna 7. Sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 10 kişi hayır, 28 kişi olabilir, 147 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %79,5'i evet cevabını verirken, %15,1'i olabilir, %5,4'ü ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun Allah'a inanan Müslüman'ın kalbinin her zaman huzur ve mutlulukla dolu olduğuna inandıklarını göstermektedir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 6. sınıfların 7. sınıflara oranla Allah'a inanan Müslüman'ın kalbinin her zaman huzur ve mutlulukla dolu olduğuna inançlarının daha çok olduğu gözlemlenmektedir.

“Allah'a inanan Müslüman'ın kalbi her zaman huzur ve mutlulukla dolu mudur?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367'dir. Bu öğrencilerden 22 kişi hayır, 47 kişi olabilir, 298 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdelik dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %81,2'si evet cevabını verirken, %12,8'si olabilir, %6'sı ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdelik dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize öğrencilerinin çoğunluğunun Allah'a inanan Müslüman'ın kalbinin her zaman huzur ve mutlulukla dolu olduğuna inandıklarını göstermektedir.

Tablo 11: Sınıf Düzeyleri ve "Dini kavramları öğrenirken büyüklerimi örnek aldığım oluyor.' ifadesine katılıyor musun?" Sorusunun Çapraz Tablosu

			“ ‘Dini kavramları öğrenirken büyüklerimi örnek aldığım oluyor.’ ifadesine katılıyor musun?”			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	15	47	120	182
		%	%8,2	%25,8	%65,9	%100,0
		% Toplam	%4,1	%12,8	%32,7	%49,6
7. sınıf	Sayı	19	49	117	185	
	%	%10,3	%26,5	%63,2	%100,0	
	% Toplam	%5,2	%13,4	%31,9	%50,4	
Toplam	Sayı	34	96	237	367	
	%	%9,3	%26,2	%64,6	%100,0	
	% Toplam	%9,3	%26,2	%64,6	%100,0	

“ ‘Dini kavramları öğrenirken büyüklerimi örnek aldığım oluyor.’ ifadesine katılıyor musun?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 15 kişi hayır, 47 kişi olabilir, 120 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdelik dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %65,9'u evet yanıtını verirken, %25,8'i olabilir, %8,2'si ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdelik dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun dini kavramları öğrenirken büyüklerini örnek aldıkları gösterir. 6. sınıf öğrencilerinin %25,8'i olabilir, %8,2'si ise hayır cevabını vermiş olmaları dini öğrenirken büyüklerini örnek almakta çekimser davrandıklarını gösterir.

“Dini kavramları öğrenirken büyüklerimi örnek aldığım oluyor.” ifadesine katılıyor musun?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 19 kişi hayır, 49 kişi olabilir, 117 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdelik dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %63,2’si evet cevabını verirken, %26,5’i olabilir, %10,3’ü ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdelik dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun dini kavramları öğrenirken büyüklerini örnek aldıkları gösterir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 6. sınıfların 7. sınıflarla dini kavramları öğrenirken büyüklerini örnek aldıkları konusunda hemfikir oldukları gözlemlenmektedir. Buradan yola çıkarak DKAB öğretmenlerine büyük görev düşmektedir. DKAB öğretmenleri öğrencileri nezdinde örnek bir model oldukları için dinin doğru anlaşılması konusunda daha dikkatli olmalılardır.

“Allah'a inanan Müslüman'ın kalbi her zaman huzur ve mutlulukla dolu mudur?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 34 kişi hayır, 96 kişi olabilir, 237 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdelik dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %64,6’sı evet cevabını verirken, %26,2’si olabilir, %9,3’ü ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdelik dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize öğrencilerinin çoğunluğunun dini kavramları öğrenirken büyüklerini örnek aldıkları gözlemlenmektedir.

Tablo 12: Sınıf Düzeyleri ve “Müslümanlar hayatları boyunca doğru yoldan ayrılmayan insanlardır.” ifadesine katılıyor musun?” Sorusunun Çapraz Tablosu

		“ ‘Müslümanlar hayatları boyunca doğru yoldan ayrılmayan insanlardır.’ ifadesine katılıyor musun?”			Toplam
		Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı 41	48	93	182
		% %22,5	%26,4	%51,1	%100,0
		% Toplam %11,2	%13,1	%25,3	%49,6
7. sınıf	Sayı	47	30	108	185
	%	%25,4	%16,2	%58,4	%100,0
	% Toplam	%12,8	%8,2	%29,4	%50,4
Toplam	Sayı	88	78	201	367
	%	%24,0	%21,3	%54,8	%100,0
	% Toplam	%24,0	%21,3	%54,8	%100,0

“Müslümanlar hayatları boyunca doğru yoldan ayrılmayan insanlardır.' ifadesine katılıyor musun?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 41 kişi hayır, 48 kişi olabilir, 93 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %51,1'i evet yanıtını verirken, %26,4'ü olabilir, %22,5'i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin genelinde Müslümanların hayatları boyunca doğru yoldan ayrılmayan insanlar olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Fakat bu yüzdeler oran genelin yarısını ifade ettiği için, yine sonuçlardan %26,4'ünün olabilir cevabını vermiş olması öğrencilerin, Müslümanların hayatları boyunca doğru yoldan ayrılmayan insanlar olduğu konusunda kararsızlığa düştüğünü göstermektedir.

“Müslümanlar hayatları boyunca doğru yoldan ayrılmayan insanlardır.' ifadesine katılıyor musun?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 47 kişi hayır, 30 kişi olabilir, 108 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %58,4'ü evet cevabını verirken, %16,2'si olabilir, %25,4'ü ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun Müslümanların hayatları boyunca doğru yoldan ayrılmayan insanlar olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Fakat bu yüzdeler oran genelin yarısını ifade ettiği için, yine sonuçlardan %16,2'sinin olabilir cevabını vermiş olması öğrencilerin, Müslümanların hayatları boyunca doğru yoldan ayrılmayan insanlar olduğu konusunda kararsızlığa düştüğünü göstermektedir. 7. sınıflarda verilen hayır cevabı 6. sınıflara oranla biraz fazladır. Bu da 7. sınıf öğrencilerinin Müslümanların hayatları boyunca doğru yoldan ayrılmayacağı konusunda garantilerinin olmadığını farkında olduklarını göstermektedir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 6. sınıfların 7. sınıflara oranla Müslümanların hayatları boyunca doğru yoldan ayrılmayan insanlar olduğunu konusunda kararsızlığa düştüğünü göstermektedir. Yine tablo genelinde hayır ve olabilir cevaplarının toplamının %50'ye yakın olması öğrencilerin, Müslümanlar hayatları boyunca doğru yoldan ayrılmayacağı konusunda garantilerinin olmadığını farkında olduklarını göstermektedir. Öğrenciler, her insanın hata yapabileceği kanısına sahiptirler.

“Müslümanlar hayatları boyunca doğru yoldan ayrılmayan insanlardır.' ifadesine katılıyor musun?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367'dir. Bu öğrencilerden 88 kişi hayır, 78 kişi olabilir, 201 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerinin bu soruya yanıtının

yüzdeler ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %54,8’i evet cevabını verirken, %21,3’ü olabilir, %24’ü ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize çoğunluğunun Müslümanlar hayatları boyunca doğru yoldan ayrılmayan insanlar olduğunu düşündüklerini göstermektedir.

Tablo 13: Sınıf Düzeyleri ve “Her zaman olmasa da arada bir yalan söylemekte hiçbir kötülük yoktur.” ifadesine katılıyor musun?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			“ Her zaman olmasa da arada bir yalan söylemekte hiçbir kötülük yoktur.” ifadesine katılıyor musun?”			
			Hayır	Olabilir	Evet	Toplam
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	12	27	143	182
		%	%6,6	%14,8	%78,6	%100,0
		% Toplam	%3,3	%7,4	%39,0	%49,6
7. sınıf		Sayı	21	37	127	185
		%	%11,4	%20,2	%68,6	%100,0
		% Toplam	%5,7	%10,1	%34,6	%50,4
Toplam		Sayı	33	64	270	367
		%	%9,0	%17,4	%73,6	%100,0
		% Toplam	%9,0	%17,4	%73,6	%100,0

“Her zaman olmasa da arada bir yalan söylemekte hiçbir kötülük yoktur” ifadesine katılıyor musun?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 12 kişi hayır, 27 kişi olabilir, 143 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %78,6’sı evet yanıtını verirken, %14,8’i olabilir, %6,6’sı ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun yalan söylemenin hiçbir şart altında hoş karşılanmadığı ve doğru olmayacağı konusunda ciddi bir bilgi eksikliğine sahip oldukları gözlemlenmektedir. Bu sonuçtan dolayı olarak, 6. sınıf öğrencilerinin yalan söylemenin sakıncalı olmadığı düşüncesine sahip olduklarını söyleyebiliriz.

“Her zaman olmasa da arada bir yalan söylemekte hiçbir kötülük yoktur.” ifadesine katılıyor musun?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 21 kişi hayır, 37 kişi olabilir, 127 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %68,6’sı evet cevabını verirken, %20’si olabilir, %11,4’ü ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun

yalan söylemenin hiçbir şart altında hoş karşılanmadığı ve doğru olmayacağı konusunda ciddi bir bilgi eksikliğine sahip oldukları gözlemlenmektedir. Yine 6. sınıflarda olduğu gibi 7. sınıflarda da öğrencilerinin yalan söylemenin sakıncalı olmadığı düşüncesine sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Bu sonuçlara göre, öğrencilerin yalan konusunda yeterli bilgi sahibi olmadıklarını söyleyebiliriz. Öğrencilerin arada yalan söylediklerine de bu sonuçlardan ulaşabiliriz. Bu nedenle öğretmenlerimiz, yalan konusunda öğrencilere gerekli bilgileri kazandırmalı ve yalanın getireceği sonuçlar hakkında öğrencileri bilinçlendirmelidir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 7. sınıfların 6. sınıflara oranla yalan söylememenin doğru olmadığını farkında oldukları gözlemlenmektedir.

“Her zaman olmasa da arada bir yalan söylemekte hiçbir kötülük yoktur.’ ifadesine katılıyor musun?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 33 kişi hayır, 64 kişi olabilir, 270 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %73,6’sı evet cevabını verirken, %17,4’ü olabilir, %9’u ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize öğrencilerin çoğunluğunun yalan söylemenin hiçbir şart altında hoş karşılanmadığı ve doğru olmayacağı konusunda ciddi bir bilgi eksikliğine sahip oldukları gözlemlenmektedir.

Tablo 14: Sınıf Düzeyleri ve“Arkadaşlarını kırmamaya özen gösterir misin?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			Arkadaşlarını kırmamaya özen gösterir misin?			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	22	25	135	182
		%	%12,1	%13,7	%74,2	%100,0
		% Toplam	%6,0	%6,8	%36,8	%49,6
7. sınıf		Sayı	21	36	128	185
		%	%11,4	%19,5	%69,2	%100,0
		% Toplam	%5,7	%9,8	%34,9	%50,4
Toplam		Sayı	43	61	263	367
		%	%11,7	%16,6	%71,7	%100,0
		% Toplam	%11,7	%16,6	%71,7	%100,0

“Arkadaşlarını kırmamaya özen gösterir misin?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 22 kişi hayır, 25 kişi olabilir, 135 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeleri şu şekildedir: Öğrencilerin %74,2’si evet yanıtını verirken, %13,7’si olabilir, %12,1’i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeleri dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun arkadaşlarını kırmamaya özen gösterdikleri gözlemlenmektedir. Burada 6. sınıf öğrencilerinin arkadaşlık kavramını özümstedikleri fark edilmektedir. Arkadaşlarını kırmamanın kötü bir davranış olduğunun da farkında oldukları gözlemlenmiştir.

“Arkadaşlarını kırmamaya özen gösterir misin?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 21 kişi hayır, 36 kişi olabilir, 128 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeleri şu şekildedir: Öğrencilerin %69,2’si evet cevabını verirken, %19,5’i olabilir, %11,4’ü ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeleri dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin geneli arkadaşlarını kırmamaya özen gösterir. Burada 7. sınıf öğrencilerinin arkadaşlık kavramını özümstedikleri fark edilmektedir. Arkadaşlarını kırmamanın kötü bir davranış olduğunun da farkında oldukları gözlemlenmiştir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 6. sınıfların 7. sınıflara oranla arkadaşlık kavramını daha çok özümstedikleri gözlemlenmektedir.

“Arkadaşlarını kırmamaya özen gösterir misin?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367.”dir. Bu öğrencilerden 43 kişi hayır, 61 kişi olabilir, 263 kişi evet cevabını

vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %71,7'i evet cevabını verirken, %16,6'ü olabilir, %11,7'si ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize öğrencilerin çoğunluğunun arkadaşlarını kırmanın kötü bir davranış olduğunun da farkında oldukları gözlemlenmiştir.

Tablo 15: Sınıf Düzeyleri ve“'Allah'ın sevgisini kazanmak için yapılan her fiil ibadettir' ifadesine katılıyor musun?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			“ 'Allah'ın sevgisini kazanmak için yapılan her fiil ibadettir.' ifadesine katılıyor musun?”			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	11	27	144	182
		%	%6,0	%14,8	%79,1	%100,0
		% Toplam	%3,0	%7,4	%39,2	%49,6
7. sınıf		Sayı	10	33	142	185
		%	%5,4	%17,8	%76,8	%100,0
		% Toplam	%2,7	%9,0	%38,7	%50,4
Toplam		Sayı	21	60	286	367
		%	%5,7	%16,3	%77,9	%100,0
		% Toplam	%5,7	%16,3	%77,9	%100,0

“'Allah'ın sevgisini kazanmak için yapılan her fiil ibadettir.' ifadesine katılıyor musun?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 11 kişi hayır, 27 kişi olabilir, 144 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %79,1'i evet yanıtını verirken, %14,8'i olabilir, %6'sı ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun Allah'ın sevgisini kazanmak için yapılan her fiilin ibadet olduğunu düşündükleri gözlemlenmektedir.

“'Allah'ın sevgisini kazanmak için yapılan her fiil ibadettir.' ifadesine katılıyor musun?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 10 kişi hayır, 33 kişi olabilir, 142 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %76,8'i evet cevabını verirken, %17,8'i olabilir, %5,4'ü ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler dilimde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun Allah'ın sevgisini kazanmak için yapılan her fiilin ibadet olduğunu düşündükleri gözlemlenmektedir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 6. sınıfların 7. sınıflara oranla çoğunluğunun Allah'ın sevgisini kazanmak için yapılan her fiilin ibadet olduğunu düşündükleri gözlemlenmektedir.

“Allah'ın sevgisini kazanmak için yapılan her fiil ibadettir.' ifadesine katılıyor musun?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367'dir. Bu öğrencilerden 21 kişi hayır, 60 kişi olabilir, 286 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %77,9'i evet cevabını verirken, %16,3'ü olabilir, %5,7'si ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize öğrencilerin çoğunluğunun Allah'ın sevgisini kazanmak için yapılan her fiilin ibadet olduğunu düşündükleri gözlemlenmiştir.

Tablo 16: Sınıf Düzeyleri ve“‘Kardeşimi kıskanmam kötü bir davranıştır. Ama arkadaşlarımı kıskanmam da bir sakınca yoktur.’ ifadesine katılıyor musun?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			“ ‘Kardeşimi kıskanmam kötü bir davranıştır. Ama arkadaşlarımı kıskanmam da bir sakınca yoktur.’ ifadesine katılıyor musun?”			
			Hayır	Olabilir	Evet	Toplam
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	157	9	16	182
		%	%86,3	%4,9	%8,8	%100,0
		% Toplam	%42,8	%2,5	%4,4	%49,6
7. sınıf	Sayı	155	9	21	185	
	%	%83,8	%4,9	%11,4	%100,0	
	% Toplam	%42,2	%2,5	%5,7	%50,4	
Toplam	Sayı	312	18	37	367	
	%	%85,0	%4,9	%10,1	%100,0	
	% Toplam	%85,0	%4,9	%10,1	%100,0	

“ ‘Kardeşimi kıskanmam kötü bir davranıştır. Ama arkadaşlarımı kıskanmam da bir sakınca yoktur.' ifadesine katılıyor musun?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 157 kişi hayır, 9 kişi olabilir, 16 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %8,8'i evet yanıtını verirken, %4,9'u olabilir, %86,3'ü ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya hayır cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun kardeşini kıskanmanın da arkadaşlarını kıskanmanın da kötü bir davranış olduğunu kavradığını göstermektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere öğrenciler kıskançlığın her şekilde kötü olduğunu kavramış bulunmaktadır.

“ ‘Kardeşimi kıskanmam kötü bir davranıştır. Ama arkadaşlarımı kıskanmam da bir sakınca yoktur.' ifadesine katılıyor musun?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci

ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 155 kişi hayır, 9 kişi olabilir, 21 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %11,4'ü evet cevabını verirken, %4,9'u olabilir, %83,8'i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya hayır cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun kardeşini kıskanmanın da arkadaşlarını kıskanmanın da kötü bir davranış olduğunu kavradığını göstermektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere 6. sınıflar gibi 7. sınıf öğrencileri de kıskançlığın her şekilde kötü olduğunu kavramış bulunmaktadır.

Tablo genelini ele aldığımızda, 6. sınıfların 7. sınıflara oranla kardeşini kıskanmanın da arkadaşlarını kıskanmanın da kötü bir davranış olduğunu daha çok farkındadırlar.

“ ‘Kardeşimi kıskanmam kötü bir davranıştır. Ama arkadaşlarımı kıskanmam da bir sakınca yoktur.’ ifadesine katılıyor musun?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 312 kişi hayır, 18 kişi olabilir, 37 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %10,1’i evet cevabını verirken, %4,9’u olabilir, %85’i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya hayır cevabının sahip olması, bize öğrencilerin çoğunluğunun kardeşini kıskanmanın da arkadaşlarını kıskanmanın da kötü bir davranış olduğunu kavradığını görülmektedir.

Tablo 17: Sınıf Düzeyleri ve “Arkadaşlarınızın derse katılmasını engellemiz sonucu onun hakkına girmiş olur musunuz?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			Arkadaşlarınızın derse katılmasını engellemiz sonucu onun hakkına girmiş olur musunuz?			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	4	9	169	182
		%	%2,2	%4,9	%92,9	%100,0
		% Toplam	%1,1	%2,5	%46,0	%49,6
7. sınıf	Sayı	14	9	162	185	
	%	%7,6	%4,9	%87,6	%100,0	
	% Toplam	%3,8	%2,5	%44,1	%50,4	
Toplam	Sayı	18	18	331	367	
	%	%4,9	%4,9	%90,2	%100,0	
	% Toplam	%4,9	%4,9	%90,2	%100,0	

“Arkadaşlarınızın derse katılmasını engellemiz sonucu onun hakkına girmiş olur musunuz?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 4 kişi hayır, 9 kişi olabilir, 169 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %92,9’u evet yanıtını verirken, %4,9’u

olabilir, %2,2'si ise evet cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde hemen hemen %100'e yakın bir paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun arkadaşlarının derse katılmasını engellenmesi sonucu onların hakkına girmiş olduğunu düşündükleri gözlemlenmektedir.

“Arkadaşlarınızın derse katılmasını engelleme sonucu onun hakkına girmiş olurlar musunuz?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 14 kişi hayır, 9 kişi olabilir, 162 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin %87,6'sı evet cevabını verirken, %4,9'u olabilir, %4,9'u ise hayır cevabını vermiştir. Burada kararsız olanların ve arkadaşlarının derse katılmasını engellenmesi sonucu onların hakkına girmediklerini düşünenlerin sayısı eşittir. Ama yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun arkadaşlarının derse katılmasını engellenmesi sonucu onların hakkına girmiş olduğunu düşündükleri gözlemlenmektedir.

Buradan da anlaşılacağı üzere öğrenciler hak kavramının bilincindedir. Hak kavramının daha net anlaşılması için farklı örnekler, yaşanmış hikâyeler gündeme getirilerek ders içerisinde değinilebilir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 6. sınıfların 7. sınıflara oranla çoğunluğunun arkadaşlarının derse katılmasını engellenmesi sonucu onların hakkına girmiş olduğunu düşündükleri gözlemlenmektedir. Burada 6. sınıfların hakka girme konusunda 7. sınıflara oranla daha hassas olduklarını söyleyebiliriz.

“Arkadaşlarınızın derse katılmasını engelleme sonucu onun hakkına girmiş olurlar musunuz?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367'dir. Bu öğrencilerden 18 kişi hayır, 18 kişi olabilir, 331 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %4,9'u evet cevabını verirken, %4,9'u olabilir, %90,2'si ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize öğrencilerin çoğunluğunun arkadaşlarının derse katılmasını engellenmesi sonucu onların hakkına girmiş olduğunu düşündükleri gözlemlenmektedir.

Tablo 18: Sınıf Düzeyleri ve “Meleklerin seni gördüğünü düşünerek iyi davranışlarını yapmaya devam eder misin?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			Meleklerin seni gördüğünü düşünerek iyi davranışlarını yapmaya devam eder misin?			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	7	27	148	182
		%	%3,8	%14,8	%81,3	%100,0
		% Toplam	%1,9	%7,4	%40,3	%49,6
Sınıf Düzeyleri	7. sınıf	Sayı	12	31	142	185
		%	%6,5	%16,8	%76,8	%100,0
		% Toplam	%3,3	%8,4	%38,7	%50,4
Toplam		Sayı	19	58	290	367
		%	%5,2	%15,8	%79,0	%100,0
		% Toplam	%5,2	%15,8	%79,0	%100,0

“Meleklerin seni gördüğünü düşünerek iyi davranışlarını yapmaya devam eder misin?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 7 kişi hayır, 27 kişi olabilir, 148 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %81,3’ü evet yanıtını verirken, %14,8’i olabilir, %3,8’i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun meleklerle iman konusunu kavradığını ve daha soyut düşünmeye başladıklarını gösterir. Bu da öğrencilerin zihinsel gelişim özellikleriyle örtüşen paralel bir gelişim içinde olduklarını gösterir. Buradan da anlaşılacağı üzere meleklerle iman etmenin ve davranışlarından haberdar olduğunun farkına vararak iyi davranışlara yönelimin de artacağı konusunda bir yorumda bulunabiliriz.

“Meleklerin seni gördüğünü düşünerek iyi davranışlarını yapmaya devam eder misin?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 12 kişi hayır, 31 kişi olabilir, 142 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %76,8’i evet cevabını verirken, %16,8’i olabilir, %6,5’i ise hayır cevabını vermiştir. Burada kararsız olan kesim 6. sınıflara oranla fazladır. Burada kararsız olan yüzdelerin fazla olması 7. sınıflarda bazı öğrencilerin meleklerle dair bilgilerinde eksik öğrenme olduğunu bize gösterir. Bireysel farklılıklarda bu sonuçlar üzerinde etkili olmuştur. Yine bu kararsız kalan bireylerden yola çıkarak; somuttan soyuta geçiş sürecini geriden takip eden öğrenciler olabileceği kanısı üzerinde durulabilir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun meleklerle iman konusunu kavradığını görmekteyiz.

Tablo genelini ele aldığımızda, 6. sınıfların çoğunluğunun 7. sınıflara oranla meleklerle iman konusunu daha iyi kavradığını görmekteyiz.

“Meleklerin seni gördüğünü düşünerek iyi davranışlarını yapmaya devam eder misin?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 19 kişi hayır, 58 kişi olabilir, 290 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %79’u evet cevabını verirken, %15,8’i olabilir, %5,2’si ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize öğrencilerin çoğunluğunun meleklerle iman konusunu kavradığını ve daha soyut düşünmeye başladıklarını gösterir.

Tablo 19: Sınıf Düzeyleri ve“Emek sarf edilmeden kazanılan para helal midir?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			Emek sarf edilmeden kazanılan para helal midir?			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	11	4	167	182
		%	%6,0	%2,2	%91,8	%100,0
		% Toplam	%3,0	%1,1	%45,5	%49,6
7. sınıf		Sayı	7	5	173	185
		%	%3,8	%2,7	%93,5	%100,0
		% Toplam	%1,9	%1,4	%47,1	%50,4
Toplam		Sayı	18	9	340	367
		%	%4,9	%2,5	%92,6	%100,0
		% Toplam	%4,9	%2,5	%92,6	%100,0

“Emek sarf edilmeden kazanılan para helal midir?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 11 kişi hayır, 4 kişi olabilir, 167 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %91,8’i evet yanıtını verirken, %2,2’si olabilir, %6’sı ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun soruyu yanlış anladıklarını düşündürmektedir. Çünkü Tablo 13’te yer alan hak konusunda hassas davranmış olmaları bu düşüncüyü akla getirmektedir. Anlayarak yaptıklarını varsayılırsa yüzdeler kısmının %100’e yakın bir kısmının evet cevabını vermiş olması helal ve haram ayırımını bilmediklerini göstermektedir.

“Emek sarf edilmeden kazanılan para helal midir?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 7 kişi hayır, 5 kişi olabilir, 173 kişi evet

cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %93,5'i evet cevabını verirken, %2,7'si olabilir, %3,8'i ise hayır cevabını vermiştir. Burada evet cevabını veren kesim 6. sınıflara oranla fazladır. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin de çoğunluğunun soruyu yanlış anladıklarını düşündürmektedir. Anlayarak yaptıklarını varsayılırsa 7. sınıfların çoğunluğunun da helal ve haram ayırımını bilmedikleri sonucu ortaya çıkar.

Tablo genelini ele aldığımızda, 7. sınıfların çoğunluğunun 6. sınıflara oranla helal ve haram ayırımını bilmediklerini görmekteyiz. Burada DKAB öğretmenlerine düşen görev hak konusunu, helal ve haram konularını daha detaylı örneklerle anlatmasıdır.

“Emek sarf edilmeden kazanılan para helal midir?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367'dir. Bu öğrencilerden 18 kişi hayır, 9 kişi olabilir, 340 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %92,6'sı evet cevabını verirken, %2,5'i olabilir, %4,9'u ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize öğrencilerin çoğunluğunun soruyu yanlış anladıklarını düşündürmektedir. Öğrencilerin soruyu anlayarak yaptıklarını varsayacak olursak öğrencilerin çoğunluğunun helal ve haram ayırımını bilmediklerini göstermektedir.

Tablo 20: Sınıf Düzeyleri ve“ ‘Kur'an-ı Kerim okunduğunda onu büyük bir saygı ile dinlerim' ifadesine katılıyor musunuz?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			“ ‘Kur'an-ı Kerim okunduğunda onu büyük bir saygı ile dinlerim' ifadesine katılıyor musunuz?”			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	1	3	178	182
		%	%0,5	%1,6	%97,8	%100,0
		% Toplam	%0,3	%0,8	%48,5	%49,6
7. sınıf	Sayı	0	7	178	185	
	%	%0,0	%3,8	%96,2	%100,0	
	% Toplam	%0,0	%1,9	%48,5	%50,4	
Toplam	Sayı	1	10	356	367	
	%	%0,3	%2,7	%97,0	%100,0	
	% Toplam	%0,3	%2,7	%97,0	%100,0	

“ ‘Kur'an-ı Kerim okunduğunda onu büyük bir saygı ile dinlerim' ifadesine katılıyor musunuz?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 1 kişi hayır, 3 kişi olabilir, 178 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %97,8'i evet yanıtını verirken,

%1,6'sı olabilir, %0,5'i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun Kur'an-ı Kerim'in kutsal kitapları olduğunun bilincinde olup, Kur'an-ı Kerim okunduğunda onu büyük bir saygı ile dinlemesi gerektiğinin farkında olduğunu görmekteyiz. Yüzdeler kısmının %100' e yakın bir kısmının evet cevabını vermiş olması Kur'an-ı Kerim'e büyük bir saygı duyduklarını göstermektedir.

“ ‘Kur'an-ı Kerim okunduğunda onu büyük bir saygı ile dinlerim.' ifadesine katılıyor musunuz?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 0 kişi hayır, 7 kişi olabilir, 178 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %96,2'si evet cevabını verirken, %3,8'i olabilir cevabını vermiştir. Burada evet cevabını veren kesim 6. sınıflara oranla fazladır. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması ve hayır cevabının olmaması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun Kur'an-ı Kerim'e büyük bir saygı duyduklarını göstermektedir. Yüzdeler kısmının %100' e yakın bir kısmının evet cevabını vermiş olması Kur'an-ı Kerim'in kutsal kitapları olduğunun bilincinde olup, Kur'an-ı Kerim okunduğunda onu büyük bir saygı ile dinlemesi gerektiğinin farkında olduğunu göstermektedir.

“ ‘Kur'an-ı Kerim okunduğunda onu büyük bir saygı ile dinlerim.' ifadesine katılıyor musunuz?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367'dir. Bu öğrencilerden 1 kişi hayır, 10 kişi olabilir, 356 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %97'si evet cevabını verirken, %2,7'si olabilir, %0,3'ü ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler kısmının %100' e yakın bir kısmının evet cevabını vermiş olması Kur'an-ı Kerim'in kutsal kitapları olduğunun bilincinde olup, Kur'an-ı Kerim okunduğunda onu büyük bir saygı ile dinlemesi gerektiğinin farkında olduğunu göstermektedir.

Tablo 21: Sınıf Düzeyleri ve“Hz. Muhammed bütün Müslümanlar için örnek bir kişilik midir?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			Hz. Muhammed bütün Müslümanlar için örnek bir kişilik midir?			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	2	3	177	182
		%	%1,1	%1,6	%97,3	%100,0
		% Toplam	%0,5	%0,8	%48,2	%49,6
Sınıf Düzeyleri	7. sınıf	Sayı	0	3	182	185
		%	%0,0	%1,6	%98,4	%100,0
		% Toplam	%0,0	%0,8	%49,6	%50,4
Toplam		Sayı	2	6	359	367
		%	%0,5	%1,6	%97,8	%100,0
		% Toplam	%0,5	%1,6	%97,8	%100,0

“Hz. Muhammed (s.a.v) bütün Müslümanlar için örnek bir kişilik midir?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 2 kişi hayır, 3 kişi olabilir, 177 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %97,3’ü evet yanıtını verirken, %1,6’sı olabilir, %1,1’i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun Hz. Muhammed’in (s.a.v) bütün Müslümanlar için örnek bir kişilik olduğunun bilincinde olduğunu göstermektedir. Yüzdeler kısmının %100’ e yakın bir kısmının evet cevabını vermiş olması Hz. Muhammed’in (s.a.v) öğrenciler tarafından tanındığını göstermektedir. O’nun örnek bir şahsiyet olduğunun farkındadırlar.

“Hz. Muhammed (s.a.v) bütün Müslümanlar için örnek bir kişilik midir?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 0 kişi hayır, 3 kişi olabilir, 182 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %98,4’ü evet cevabını verirken, %1,6’sı olabilir cevabını vermiştir. Burada evet cevabını veren kesim 6. sınıflara oranla fazladır. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması ve hayır cevabının olmaması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun Hz. Muhammed’in (s.a.v) örnek bir şahsiyet olduğunun farkında olduklarını göstermektedir. Yüzdeler kısmının %100’ e yakın bir kısmının evet cevabını vermiş olması Hz. Muhammed’in (s.a.v) öğrenciler tarafından tanındığını göstermektedir.

“Hz. Muhammed (s.a.v) bütün Müslümanlar için örnek bir kişilik midir?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 2 kişi hayır, 6 kişi olabilir, 359 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir:

Öğrencilerin; %97,8'i evet cevabını verirken, %1,6'sı olabilir, %0,5'i ise hayır cevabını vermiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun Hz. Muhammed'in (s.a.v) örnek bir şahsiyet olduğunun farkında olduklarını göstermektedir. Yüzdeler kısmının %100' e yakın bir kısmının evet cevabını vermiş olması Hz. Muhammed'in (s.a.v) öğrenciler tarafından tanındığını göstermektedir

Tablo 22: Sınıf Düzeyleri ve“Paylaşmak insan için bir ihtiyaç mıdır?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			Paylaşmak insan için bir ihtiyaç mıdır?			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	6	30	146	182
		%	%3,3	%16,5	%80,2	%100,0
		% Toplam	%1,6	%8,2	%39,8	%49,6
Sınıf Düzeyleri	7. sınıf	Sayı	8	33	144	185
		%	%4,3	%17,8	%77,8	%100,0
		% Toplam	%2,2	%9,0	%39,2	%50,4
Toplam		Sayı	14	63	290	367
		%	%3,8	%17,2	%79,0	%100,0
		% Toplam	%3,8	%17,2	%79,0	%100,0

“Paylaşmak insan için bir ihtiyaç mıdır?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 6 kişi hayır, 30 kişi olabilir, 146 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %80,2'si evet yanıtını verirken, %16,5'i olabilir, %3,3'ü ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun paylaşmanın bir ihtiyaç olduğu bilincine vardıklarını gösterir.

“Paylaşmak insan için bir ihtiyaç mıdır?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 8 kişi hayır, 33 kişi olabilir, 144 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %77,8'i evet cevabını verirken, %17,8'i olabilir, %4,3'ü ise hayır cevabını vermiştir. Burada evet cevabını veren kesim 6. sınıflara oranla fazladır. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun paylaşmanın bir ihtiyaç olduğu bilincine vardıklarını gösterir.

Tablo genelini ele aldığımızda, her iki sınıf düzeyi de paylaşmanın önemini farkındadır.

“Hz. Muhammed (s.a.v) bütün Müslümanlar için örnek bir kişilik midir?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 14 kişi hayır, 63 kişi olabilir, 290 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %79’u evet cevabını verirken, %17,2’si olabilir, %3,8’i ise hayır cevabını vermiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun paylaşmanın bir ihtiyaç olduğu bilincine vardıklarını gösterir.

Tablo 23: Sınıf Düzeyleri ve “Arkadaşım ile saat sekiz de buluşmak için sözleştik. Benim için söz bir emanettir. O yüzden saat sekiz de muhakkak belirtilen yerde olurum.” İfadesine katılıyor musunuz?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			“Arkadaşım ile saat sekiz de buluşmak için sözleştik. Benim için söz bir emanettir. O yüzden saat sekiz de muhakkak belirtilen yerde olurum.” İfadesine katılıyor musunuz?”			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	4	29	149	182
		%	%2,2	%15,9	%81,9	%100,0
		% Toplam	%1,1	%7,9	%40,6	%49,6
Sınıf Düzeyleri	7. sınıf	Sayı	5	20	160	185
		%	%2,7	%10,8	%86,5	%100,0
		% Toplam	%1,4	%5,4	%43,6	%50,4
Toplam		Sayı	9	49	309	367
		%	%2,5	%13,4	%84,2	%100,0
		% Toplam	%2,5	%13,4	%84,2	%100,0

“ ‘Arkadaşım ile saat sekiz de buluşmak için sözleştik. Benim için söz bir emanettir. O yüzden saat sekiz de muhakkak belirtilen yerde olurum.’ İfadesine katılıyor musunuz?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 4 kişi hayır, 29 kişi olabilir, 149 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %81,9’u evet yanıtını verirken, %15,9’u olabilir, %2,2’si ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun sözün bir emanet olduğunun bilincine vardıklarını göstermektedir. Arkadaşlarıyla sözleştikleri zaman muhakkak belirtilen yerde vaktinde geleceklerinin bilincindedirler.

“ ‘Arkadaşım ile saat sekiz de buluşmak için sözleştik. Benim için söz bir emanettir. O yüzden saat sekiz de muhakkak belirtilen yerde olurum.’ İfadesine katılıyor musunuz?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 5 kişi hayır,

20 kişi olabilir, 160 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %86,5'i evet cevabını verirken, %10,8'i olabilir, %2,7'si ise hayır cevabını vermiştir. Burada evet cevabını veren kesim 6. sınıflara oranla fazladır. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun arkadaşlarıyla sözleştikleri zaman muhakkak belirtilen yerde vaktinde geleceklerinin bilincine vardıklarını göstermektedir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 7. sınıfların çoğunluğunun 6. sınıflara oranla sözlerine daha çok sadık olduklarını, emanetin daha çok bilincinde olduklarını görmekteyiz.

“ ‘Arkadaşım ile saat sekiz de buluşmak için sözleştik. Benim için söz bir emanettir. O yüzden saat sekiz de muhakkak belirtilen yerde olurum.’ İfadesine katılıyor musunuz?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367'dir. Bu öğrencilerden 9 kişi hayır, 49 kişi olabilir, 309 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %84,2'si evet cevabını verirken, %13,4'ü olabilir, %2,5'i ise hayır cevabını vermiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun sözün bir emanet olduğunun bilincine vardıklarını göstermektedir.

Tablo 24: Sınıf Düzeyleri ve “Allah doğruluktan ayrılmayanları sever.” Bu düşünce sence doğru mudur?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			“ ‘Allah doğruluktan ayrılmayanları sever.’ Bu düşünce sence doğru mudur?”			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	3	4	175	182
		%	%1,6	%2,2	%96,2	%100,0
		% Toplam	%0,8	%1,1	%47,7	%49,6
7. sınıf	Sayı	2	10	173	185	
	%	%1,1	%5,4	%93,5	%100,0	
	% Toplam	%0,5	%2,7	%47,1	%50,4	
Toplam	Sayı	5	14	348	367	
	%	%1,4	%3,8	%94,8	%100,0	
	% Toplam	%1,4	%3,8	%94,8	%100,0	

“ ‘Allah doğruluktan ayrılmayanları sever.’ Bu düşünce sence doğru mudur?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 3 kişi hayır, 4 kişi olabilir, 175 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %96,2'si evet yanıtını verirken, %2,2'si olabilir, %1,6'si ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler kısmının %100' e yakın bir kısmının

evet cevabını vermiş olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun doğruluk kavramının bilincine vardıklarını göstermektedir. Allah'ın doğruluktan ayrılmayanları seveceğinin bilincindedirler.

“Allah doğruluktan ayrılmayanları sever.” Bu düşünce sence doğru mudur?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 2 kişi hayır, 10 kişi olabilir, 173 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdelik dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %93,5'i evet cevabını verirken, %5,4'ü olabilir, %1,1'i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdelik kısmın %100' e yakın bir kısmının evet cevabını vermiş olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin de 6. sınıf öğrencileri gibi çoğunluğunun doğruluk kavramının bilincine vardıklarını görmekteyiz. Allah'ın doğruluktan ayrılmayanları seveceğinin bilincindedirler.

Tablo genelini ele aldığımızda, 6. sınıfların çoğunluğunun 7. sınıflara oranla Allah'ın doğruluktan ayrılmayanları seveceğinin bilincinde olduklarını görmekteyiz.

“ ‘Allah doğruluktan ayrılmayanları sever.’ Bu düşünce sence doğru mudur?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367'dir. Bu öğrencilerden 5 kişi hayır, 14 kişi olabilir, 348 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdelik dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %94,8'i evet cevabını verirken, %3,8'i olabilir, %1,4'ü ise hayır cevabını vermiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun evet cevabını vermiş olması doğruluk kavramının bilincine vardıklarını göstermektedir. Allah'ın doğruluktan ayrılmayanları seveceğinin bilincindedirler.

Tablo 25: Sınıf Düzeyleri ve“Her güzel iş ve davranışı dinimiz onaylar mı?”Sorusunun Çapraz Tablosu

			Her güzel iş ve davranışı dinimiz onaylar mı?			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	10	41	131	182
		%	%5,5	%22,5	%72,0	%100,0
		% Toplam	%2,7	%11,2	%35,7	%49,6
	7. sınıf	Sayı	16	39	130	185
		%	%8,6	%21,1	%70,3	%100,0
		% Toplam	%4,4	%10,6	%35,4	%50,4
Toplam		Sayı	26	80	261	367
		%	%7,1	%21,8	%71,1	%100,0
		% Toplam	%7,1	%21,8	%71,1	%100,0

“Her güzel iş ve davranışı dinimiz onaylar mı?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 10 kişi hayır, 41 kişi olabilir, 131 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeleri ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %72’si evet yanıtını verirken, %22,5’si olabilir, %5,5’i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeleri kısmın çoğunluğunun evet cevabını vermiş olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun her güzel iş ve davranışı dinimizin onaylayacağı bilincine vardıklarını göstermektedir.

“Her güzel iş ve davranışı dinimiz onaylar mı?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 16 kişi hayır, 39 kişi olabilir, 130 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeleri ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %70,3’ü evet cevabını verirken, %21,1’i olabilir, %8,6’sı ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeleri kısmın çoğunluğunun evet cevabını vermiş olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun her güzel iş ve davranışı dinimizin onaylayacağı bilincine vardıklarını göstermektedir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 6. sınıfların ve 7. sınıfların değerlerinin birbirine yakın olması her güzel iş ve davranışı dinimizin onaylayacağı konusunda hemfikir olduklarını görmekteyiz.

“Her güzel iş ve davranışı dinimiz onaylar mı?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 26 kişi hayır, 80 kişi olabilir, 261 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeleri ise şu şekildedir: Öğrencilerin;

%71,1'i evet cevabını verirken, %21,8'i olabilir, %7,1'i ise hayır cevabını vermiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun evet cevabını vermiş olması her güzel iş ve davranışı dinimizin onaylayacağı bilincine vardıklarını göstermektedir.

Tablo 26: Sınıf Düzeyleri ve “ ‘Peygamberimizi çok seviyorum ve O’nun adını saygı ile anarım’ ifadesine katılıyor musunuz?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			“ ‘Peygamberimizi çok seviyorum ve O’nun adını saygı ile anarım.’ ifadesine katılıyor musunuz?”			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	2	6	174	182
		%	%1,1	%3,3	%95,6	%100,0
		% Toplam	%0,5	%1,6	%47,4	%49,6
Sınıf Düzeyleri	7. sınıf	Sayı	1	3	181	185
		%	%0,5	%1,6	%97,8	%100,0
		% Toplam	%0,3	%0,8	%49,3	%50,4
Toplam		Sayı	3	9	355	367
		%	%0,8	%2,5	%96,7	%100,0
		% Toplam	%0,8	%2,5	%96,7	%100,0

“ ‘Peygamberimizi çok seviyorum ve O’nun adını saygı ile anarım.’ ifadesine katılıyor musunuz?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 2 kişi hayır, 6 kişi olabilir, 174 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin;%95,6’sı evet yanıtını verirken, %3,3’ü olabilir, %1,1’i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun Hz. Muhammed’i (s.a.v) büyük bir sevgi ile bağlı oldukları ve O’na karşı saygı dolu olduklarını görmekteyiz. Yüzdeler kısmının %100’ e yakın bir kısmının evet cevabını vermiş olması Hz. Muhammed’in (s.a.v) öğrenciler tarafından tanındığını ve ne kadar çok sevildiğini göstermektedir. O’nun örnek bir şahsiyet olduğunun farkındadırlar.

“ ‘Peygamberimizi çok seviyorum ve O’nun adını saygı ile anarım.’ ifadesine katılıyor musunuz?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 1 kişi hayır, 3 kişi olabilir, 181 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %97,8’i evet cevabını verirken, %1,6’sı olabilir, %0,5’i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler kısmının %100’ e yakın bir kısmının evet cevabını vermiş olması Hz. Muhammed’in (s.a.v) öğrenciler tarafından tanındığını ve ne kadar çok sevildiğini göstermektedir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 7. sınıfların ve 6. sınıfların değerlerinin birbirine yakın olması Hz. Muhammed'in (s.a.v) öğrenciler tarafından tanındığını ve ne kadar çok sevildiği konusunda hemfikir olduklarını görmekteyiz. O'nun örnek bir şahsiyet olduğunun farkındadırlar. 7. sınıfların çoğunluğunun 6. sınıflara oranla Hz. Muhammed'e (s.a.v) daha büyük bir sevgi ile bağlı olduklarını görmekteyiz.

“ ‘Peygamberimizi çok seviyorum ve O'nun adını saygı ile anırım.’ ifadesine katılıyor musunuz?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367'dir. Bu öğrencilerden 3 kişi hayır, 9 kişi olabilir, 355 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %96,7'si evet cevabını verirken, %2,5'i olabilir, %0,8'i ise hayır cevabını vermiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun evet cevabını vermiş olması Hz. Muhammed'in (s.a.v) öğrenciler tarafından tanındığını ve ne kadar çok sevildiğini göstermektedir.

Tablo 27: Sınıf Düzeyleri ve “Dinimiz güzel ahlâk sahibi olmamızı gerektirir mi?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			Dinimiz güzel ahlâk sahibi olmamızı gerektirir mi?			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	1	7	174	182
		%	%0,5	%3,8	%95,6	%100,0
		% Toplam	%0,3	%1,9	%47,4	%49,6
Sınıf Düzeyleri	7. sınıf	Sayı	1	8	176	185
		%	%0,5	%4,3	%95,1	%100,0
		% Toplam	%0,3	%2,2	%48,0	%50,4
Toplam		Sayı	2	15	350	367
		%	%0,5	%4,1	%95,4	%100,0
		% Toplam	%0,5	%4,1	%95,4	%100,0

“Dinimiz güzel ahlâk sahibi olmamızı gerektirir mi?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 1 kişi hayır, 7 kişi olabilir, 174 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %95,6'sı evet yanıtını verirken, %3,8'i olabilir, %0,5'i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler kısmının %100' e yakın bir kısmının evet cevabını vermiş olması İslamiyet'in gerekliliklerinden birinin de güzel ahlâklı kişiler olmamızın farkında olduklarını göstermektedir.

“Dinimiz güzel ahlâk sahibi olmamızı gerektirir mi?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 1 kişi hayır, 8 kişi olabilir, 176 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %95,1’i evet cevabını verirken, %4,3’ü olabilir, %0,5’i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler kısmın %100’ e yakın bir kısmının evet cevabını vermiş olması İslamiyet’in gerekliliklerinden birinin de güzel ahlâklı kişiler olmamızın farkında olduklarını göstermektedir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 7. sınıfların ve 6. sınıfların değerlerinin birbiri ile hemen hemen aynı olması güzel ahlâklı kişiler olmamız konusunda hemfikir olduklarını görmekteyiz.

“Dinimiz güzel ahlâk sahibi olmamızı gerektirir mi?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 2 kişi hayır, 15 kişi olabilir, 350 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %95,4’ü evet cevabını verirken, %4,1’i olabilir, %0,5’i ise hayır cevabını vermiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun evet cevabını vermiş olması İslamiyet’in gerekliliklerinden birinin de güzel ahlâklı kişiler olmamızın farkında olduklarını göstermektedir.

Tablo 28: Sınıf Düzeyleri ve“Öğrenmiş olduğun bazı ahlâki kurallar sende değişikliğe neden oldu mu?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			Öğrenmiş olduğun bazı ahlâki kurallar sende değişikliğe neden oldu mu?			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	11	38	133	182
		%	%6,0	%20,9	%73,1	%100,0
		% Toplam	%3,0	%10,4	%36,2	%49,6
7. sınıf	Sayı	8	51	126	185	
	%	%4,3	%27,6	%68,1	%100,0	
	% Toplam	%2,2	%13,9	%34,3	%50,4	
Toplam	Sayı	19	89	259	367	
	%	%5,2	%24,3	%70,6	%100,0	
	% Toplam	%5,2	%24,3	%70,6	%100,0	

“Öğrenmiş olduğun bazı ahlâki kurallar sende değişikliğe neden oldu mu?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 11 kişi hayır, 38 kişi olabilir, 133 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %73,1’i evet yanıtını verirken, %20,9’u olabilir, %6’sı

ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler kısmın çoğunluğunun evet cevabını vermiş olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun öğrenmiş olduğu bazı ahlâki kuralların kendisinde değişikliğe neden olduğunu farkındadır.

“Öğrenmiş olduğun bazı ahlâki kurallar sende değişikliğe neden oldu mu?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 8 kişi hayır, 51 kişi olabilir, 126 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %68,1’i evet cevabını verirken, %27,6’sı olabilir, %4,3’ü ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler kısmın çoğunluğunun evet cevabını vermiş olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğu öğrenmiş olduğu bazı ahlâki kuralların kendisinde değişikliğe neden olduğunu fark eder.

Tablo genelini ele aldığımızda, 7. sınıfların ve 6. sınıflara oranla öğrendiği ahlâki kuralların kendinde davranış değişikliğine sebebiyet verip vermemesi konusunda kararsızlığa daha çok düştüğünü görmekteyiz.

“Öğrenmiş olduğun bazı ahlâki kurallar sende değişikliğe neden oldu mu?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 19 kişi hayır, 89 kişi olabilir, 259 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %70,6’sı evet cevabını verirken, %24,3’ü olabilir, %5,2’si ise hayır cevabını vermiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun evet cevabını vermiş olması öğrenmiş olduğu bazı ahlâki kuralların kendisinde değişikliğe neden olduğunu farkında olduklarını göstermektedir.

Tablo 29: Sınıf Düzeyleri ve “ ‘ Güzel ahlâkı öğrenmemde Hz. Peygamber’in hayatı ve örnek kişiliği etkili olmuştur.’ Bu düşünceye katılıyor musunuz?” Sorusunun Çapraz Tablosu

			“ ‘ Güzel ahlâkı öğrenmemde Hz. Peygamber’in hayatı ve örnek kişiliği etkili olmuştur.’ Bu düşünceye katılıyor musunuz?”			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	1	24	157	182
		%	%0,5	%13,2	%86,3	%100,0
		% Toplam	%0,3	%6,5	%42,8	%49,6
7. sınıf		Sayı	3	14	168	185
		%	%1,6	%7,6	%90,8	%100,0
		% Toplam	%0,8	%3,8	%45,8	%50,4
Toplam		Sayı	4	38	325	367
		%	%1,1	%10,4	%88,6	%100,0
		% Toplam	%1,1	%10,4	%88,6	%100,0

“ ‘Güzel ahlâkı öğrenmemde Hz. Peygamber’in hayatı ve örnek kişiliği etkili olmuştur.’ Bu düşünceye katılıyor musunuz?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 1 kişi hayır, 24 kişi olabilir, 157 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %86,3’ü evet yanıtını verirken, %13,2’si olabilir, %0,5’i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler kısmının çoğunluğunun evet cevabını vermiş olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğu güzel ahlâkı öğrenme konusunda Hz. Peygamber(s.a.v)’in örnek şahsiyetinin etkili olduğunu farkındadır.

“ ‘Güzel ahlâkı öğrenmemde Hz. Peygamber’in hayatı ve örnek kişiliği etkili olmuştur.’ Bu düşünceye katılıyor musunuz?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 3 kişi hayır, 14 kişi olabilir, 168 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %90,8’i evet cevabını verirken, %7,6’sı olabilir, %1,6’sı hayır cevabını vermiştir. Burada evet cevabını veren kesim 6. sınıflara oranla fazladır. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun Hz. Muhammed’in (s.a.v) örnek bir şahsiyet olduğunu farkında olduklarını göstermektedir. Yüzdeler kısmının %100’ e yakın bir kısmının evet cevabını vermiş olması Hz. Muhammed’in (s.a.v) öğrenciler tarafından tanındığını, güzel ahlâkı öğrenme konusunda Hz. Peygamber(s.a.v)’in örnek şahsiyetinin etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 7. sınıfların çoğunluğunun 6. sınıflara oranla Hz. Muhammed'in (s.a.v) daha iyi tanındığını göstermektedir.

“ ‘Güzel ahlâkı öğrenmemde Hz. Peygamber’in hayatı ve örnek kişiliği etkili olmuştur.’ Bu düşünceye katılıyor musunuz?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 4 kişi hayır, 38 kişi olabilir, 325 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %88,6’sı evet cevabını verirken, %10,4’ü olabilir, %1,1’si ise hayır cevabını vermiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun evet cevabını vermiş olması güzel ahlâkı öğrenme konusunda Hz. Peygamber(s.a.v)’in örnek şahsiyetinin etkili olduğunun farkındadır.

Tablo 30: Sınıf Düzeyleri ve “ ‘Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri benim iyi bir birey olmamda etkili olmuştur.’ Bu düşünce sence doğru mu?”Sorusunun Çapraz Tablosu

		“ ‘Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri benim iyi bir birey olmamda etkili olmuştur.’ Bu düşünce sence doğru mu?”			Toplam
		Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı 16	49	117	182
		% %8,8	%26,9	%64,3	%100,0
	% Toplam	%4,4	%13,4	%31,9	%49,6
7. sınıf	Sayı	19	55	111	185
	%	%10,3	%29,7	%60,0	%100,0
	% Toplam	%5,2	%15,0	%30,2	%50,4
Toplam	Sayı	35	104	228	367
	%	%9,5	%28,3	%62,1	%100,0
	% Toplam	%9,5	%28,3	%62,1	%100,0

“ ‘Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri benim iyi bir birey olmamda etkili olmuştur.’ Bu düşünce sence doğru mu?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 16 kişi hayır, 49 kişi olabilir, 117 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %64,3’ü evet yanıtını verirken, %26,9’u olabilir, %8,8’i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler kısmın çoğunluğunun evet cevabını vermiş olması, bize 6. sınıf öğrencilerinin çoğunluğu DKAB derslerinin kişinin iyi bir birey olmasında etkili olduğunun farkındadır. %26,9’unun kararsız kalması ve %10’a yakın bir kısmının hayır demesi DKAB derslerinin kişinin iyi bir birey olmasında tek başına çok da etkili olmadığı düşüncesini akla getirebilir.

“ ‘Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri benim iyi bir birey olmamda etkili olmuştur.’ Bu düşünce sence doğru mu?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 19 kişi hayır, 55 kişi olabilir, 111 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %60’ı evet cevabını verirken, %29,7’sinin olabilir, %10,3’ü hayır cevabını vermiştir. Burada evet cevabını veren kesim 6. sınıflara oranla fazladır. Yüzdeler kısmın çoğunluğunun evet cevabını vermiş olması, bize 7. Sınıf öğrencilerinin %50’den biraz fazlası DKAB derslerinin kişinin iyi bir birey olmasında etkili olduğunun farkındadır. %29,7’sinin kararsız kalması ve %10’a yakın bir kısmının hayır demesi -6. sınıflarda da olduğu gibi- DKAB derslerinin kişinin iyi bir birey olmasında tek başına çok etkili olmadığı düşüncesini akla getirebilir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 7. sınıflarla 6. sınıfların değerleri birbirine yakın olması bu konuda hemfikir olduklarını göstermektedir. Yani genel düşünce %50’den biraz fazlası DKAB derslerinin kişinin iyi bir birey olmasında etkili olduğu yönündedir. DKAB derslerinin kişinin iyi bir birey olmasında tek başına çok da etkili olmadığı düşüncesinin de hâkim olduğu gözlenmektedir. DKAB Öğretmenleri bu algının değişmesi hususunda etkili çalışmalar yapabilirler. Ders içi kazanımlar tam manasıyla öğrenci tarafından anlaşılıp, hayata yansıdığında bu algı da değişecektir.

“ ‘Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri benim iyi bir birey olmamda etkili olmuştur.’ Bu düşünce sence doğru mu?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 35 kişi hayır, 104 kişi olabilir, 228 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %62,1’i evet cevabını verirken, %28,3’ü olabilir, %9,5’i ise hayır cevabını vermiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun evet cevabını vermiş olması DKAB derslerinin kişinin iyi bir birey olmasında etkili olduğunun farkında olduklarını gösterir.

Tablo 31: Sınıf Düzeyleri ve “ ‘Kimliğimin oluşmasında ahlâki değerlerimizin önemli bir yeri vardır.’ İfadesine katılıyor musunuz?”Sorusunun Çapraz Tablosu

			“ ‘Kimliğimin oluşmasında ahlâki değerlerimizin önemli bir yeri vardır.’ İfadesine katılıyor musunuz?”			Toplam
			Hayır	Olabilir	Evet	
Sınıf Düzeyleri	6. sınıf	Sayı	10	17	155	182
		%	%5,5	%9,3	%85,2	%100,0
		% Toplam	%2,7	%4,6	%42,2	%49,6
Sınıf Düzeyleri	7. sınıf	Sayı	5	31	149	185
		%	%2,7	%16,8	%80,5	%100,0
		% Toplam	%1,4	%8,4	%40,6	%50,4
Toplam		Sayı	15	48	304	367
		%	%4,1	%13,1	%82,8	%100,0
		% Toplam	%4,1	%13,1	%82,8	%100,0

“ ‘Kimliğimin oluşmasında ahlâki değerlerimizin önemli bir yeri vardır.’ İfadesine katılıyor musunuz?” sorusuna 6. sınıf öğrencilerinden 182 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 10 kişi hayır, 17 kişi olabilir, 155 kişi evet cevabını vermiştir. 6. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %85,2’si evet yanıtını verirken, %9,3’ü olabilir, %5,5’i ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 6.sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun kimliğinin oluşmasında ahlâki değerlerimizin önemli bir yerinin olduğuna kanaat getirdiklerini görmekteyiz.

“ ‘Kimliğimin oluşmasında ahlâki değerlerimizin önemli bir yeri vardır.’ İfadesine katılıyor musunuz?” sorusuna 7. sınıf öğrencilerinden 185 öğrenci ankete katılmıştır. Bu öğrencilerden 5 kişi hayır, 31 kişi olabilir, 149 kişi evet cevabını vermiştir. 7. sınıf öğrencilerinin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %80,5’i evet cevabını verirken, %16,8’i olabilir, %2,7’si ise hayır cevabını vermiştir. Yüzdeler diliminde en çok paya evet cevabının sahip olması, bize 7. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun kimliğinin oluşmasında ahlâki değerlerin önemli bir yerinin olduğuna kanaat getirdiklerini gösterir.

Tablo genelini ele aldığımızda, 6. sınıfların 7. sınıflara oranla kimliğinin oluşmasında ahlâki değerlerimizin önemli bir yerinin olduğuna dair düşünceleri ve beklentilerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

“ ‘Kimliğimin oluşmasında ahlâki değerlerimizin önemli bir yeri vardır.’ İfadesine katılıyor musunuz?” sorusuna toplamda katılan öğrenci sayısı 367’dir. Bu öğrencilerden 15 kişi hayır, 48 kişi olabilir, 304 kişi evet cevabını vermiştir. Öğrencilerin bu soruya yanıtının yüzdeler dilimi ise şu şekildedir: Öğrencilerin; %82,8’i evet cevabını verirken, %13,1’i olabilir, %4,1’i ise hayır cevabını vermiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun evet cevabını vermiş olması, kimliğin oluşmasında ahlâki değerlerin önemli bir yerinin olduğuna kanaat getirdiklerini gösterir.

DEĞERLENDİRME

Eğitim ve öğretimin en önemli amacı bireyi, iyiye, doğruya yönlendirerek olumlu bir kişilik geliştirmesini sağlamaktır. İnsan fıtratı doğruyu ve gerçeği öğrenme merakı içindedir. Bu merak onu ahlâki gerçeğe, iyiye yönlendirmeli ve kötülükten uzaklaştırmalıdır. Bu da değer ilkelerini ve ahlâki kültürü öğrenmek ve yaşama geçirmekle mümkündür. İşte bu noktada Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersine büyük görev düşmektedir.

Çocuklar fıtratı gereği merhametli, duyarlı, sevgi ve saygıya eğilimlidir. Sevgi dolu ana kucağında, fedakâr aile ocağında yetişen çocuklar etkili bir ahlâk eğitimi alarak toplumda başarılı bir birey olma imkânı yakalayacaktır.

Bu çalışmada çeşitli varsayımlarda bulunmuştuk. Bu varsayımları değerlendirecek olursak şu şekilde sonuçlandırmamız mümkündür:

1. İlk varsayımımız olan “DKAB dersi ahlâki kültürü şekillendiren değer ve yargıların kazanılmasında etkilidir.” varsayımını Tablo:6, Tablo:9, Tablo:14, Tablo:17, Tablo:22, Tablo:31’den elde ettiğimiz sonuçlar doğrulamaktadır. Bu tablolarda elde edilen sonuçların istenilen düzeyde olumlu sonuç içermesi ahlâki kültürün şekillenmesinde DKAB dersi etkili olduğunu göstermektedir.
2. “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersine duyulan sevgi ahlâki kültür oluşumunu destekleyici niteliktedir.” varsayımımızı Tablo:1’de elde ettiğimiz “DKAB derslerine olan ilgi ve sevgi ile ahlâki davranış geliştirme arasında pozitif yönlü 0,267’lik olumlu bir ilişki vardır.” sonucu doğrulamaktadır. DKAB dersleri ile ahlâki değerler arasında doğru orantının olduğu da göz önündedir.
3. “İslam dini ahlâki kültürün oluşumunda etkilidir.” varsayımını değerlendirdiğimizde, Tablo:20, Tablo:21, Tablo:26, Tablo:27, Tablo:29’dan elde ettiğimiz sonuçlar bu varsayımı doğrulamaktadır. Toplumumuzun ahlâki kültürünü şekillendiren en önemli unsurun İslam dini olduğu dikkat çekmektedir.

İslam dini ahlâki değerlerin belirlenmesinde önemli bir rol alır. İslam dininin kaynağı olan Kur’an-ı Kerim ve hadisler incelendiğinde insanların nasıl davranması gerektiğini ve neleri yapmanın doğru veya yanlış olduğunu bildirir, ahlâki değer ve yargıları şekillendirerek ahlâki kültüre katkı sağlar.

4. “İnanç ahlâki kültürün oluşumunda etkilidir.” varsayımını değerlendirecek olursak; Tablo:10, Tablo:18, Tablo:24’den elde ettiğimiz sonuçlar varsayımımızı destekler niteliktedir. Toplumunu şekillendiren, topluma ivme kazandıran en temel unsurlardan olan inanç, ahlâki kültürü de şekillendirir.
5. “Ahlâki değer ve yargıların öğrenilmesi ve aktarılması ahlâki kültürün oluşumunda etkilidir.” Geçmişten günümüze insanoğlu karakterli ve ahlâklı bireylerin yetişmesini arzulamış ve bunun için çeşitli çalışmalar yapmıştır. Ahlâki değerlerin kazandırıldığı toplumların refah düzeyleri yüksek olur. Bu toplumlarda huzur ve mutluluk hâkim olur. Bu nedenle ahlâki değerlerin bireylere kazandırılması hayati önem arz etmektedir. Daha güzel yarınlar için çocuklara ahlâki değerleri kazandırmamız önemlidir. Bu durumda DKAB dersinin gerek içeriği, gerekse işleme yöntemi ve bu konuda etkili olacak olan DKAB öğretmenlerinin derse bakış ve rol-modelliği göz önünde bulundurularak gerekli çalışmaların yapılması, var olanın iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu sayede ahlâki kültürde sağlıklı bir ortamda şekillenir.
6. “Bireylerin ahlâki yargıları ahlâki kültürün oluşumunda etkilidir.” varsayımını değerlendirdiğimizde, ilköğretim çağı çocuğunun sahip olduğu ahlâki değerler onun yaşamına yön vermesinde önemli bir etkiye sahiptir. Tablo:28 “Öğrencilerinin çoğunluğunun öğrenmiş olduğu bazı ahlâki kuralların kendisinde değişikliğe neden olduğunun farkındadır.” sonucu bize ahlâki kuralların/değerlerin çocuk üzerinde etkili olduğunu ve hayatında bir yönlendirmede bulunduğunu göstermektedir. Tablo: 30’da “Öğrencilerinin çoğunluğu DKAB derslerinin kişinin iyi bir birey olmasın da etkili olduğunun farkındadır.” sonucu bireyin hayatını yönlendirmesi açısından ahlâki değerlerin önemli etken oluşturduğunu ve DKAB dersinin iyi bireyler yetiştirmesindeki katkısını gösterir. Bu nedenle DKAB derslerine önem verilmeli ve kazanımların öğrenciler tarafından uygulamaya dökülmesinde gerekli özveri gösterilmelidir.
7. “Toplumda yer alan ahlâki değerler ahlâki kültürün oluşumunda etkilidir.” varsayımı değerlendirildiğinde Tablo:9 ve Tablo:20’den elde edilen sonuçların bu varsayımı desteklediği görülmektedir.
8. Araştırmanın yapıldığı yaş dönemindeki öğrenciler ahlâki konulara karşı ilgilidir: Tablo:9, Tablo:12,Tablo:13, Tablo:14, Tablo:16,Tablo:17, Tablo:19, Tablo:22, Tablo:23, Tablo:24 sonuçlarına dikkat edildiğinde bu varsayımın doğruluk payının olduğu ve yaş düzeyi arttığında ahlâki konulara karşı ilginin de azaldığı

görülmektedir. Bu nedenle öğrencilerin ilgisini artıracak faaliyetlere bolca yer vermek gerekir.

9. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretiminin, öğrenci davranışları üzerinde olumlu anlamda etkilidir: Tablo:8’de “Öğrencilerin çoğunluğu DKAB dersinin davranışlarında değişikliğe neden olduğunu kabul eder.” ve diğer tablolarda verilen cevaplarda olumlu anlamda evet cevabının hâkim olması bu varsayımımızı doğrular. Bu olumlu etkinin artırılması için DKAB derslerinin sevdirmesi de önem arz eder. Bu konuda en büyük görev DKAB öğretmenlerine düşmektedir.

ÖNERİLER

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi bireylerin yaparak yaşayarak öğrenmesine imkân tanımalı ve onların duygu ve düşüncelerinden hareketle davranışların kazanımına önem vermelidir. Öğrencilerin eğilim gösterdikleri alanlar hakkında fikir sahibi olunarak onlara farklı ders sunumlarıyla ilgi alanlarına uygun kazanımlar sağlanmalıdır. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi farklı ve renkli sunumlarla, değişik yöntem ve tekniklerle işlenerek öğrencinin sevdiği dersler arasında yer almalıdır. Aksi takdirde ahlâki kültürün topluma ve bireye aktarımı mümkün olmayacaktır. Zira yaptığımız çalışmada ahlâki ilkeleri öğrenmeleri ile Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerine duyulan sevgi arasında pozitif bir ilişkinin söz konusu olduğu görülmektedir. Özellikle Allah inancı konusu anlatılırken sevgi ön planda tutulmalıdır ki birey Yaratanı ile bağ kurabilsin. Çünkü ahlâki değerleri benimsemek için gerekli olan unsurlardan biri Allah ile bireyin arasında sağlam bir sevgi bağı olmasıdır.

Uygulanacak ahlâk eğitimi, çocuğun kendine güven duymasını, kendini keşfetmesini sağlamalı ve ruhsal, bedensel gelişimini sağlıklı bir şekilde yapılandırması için fiziksel gereksinimleri telafi edilmelidir. Öz güven çalışmalarına yer verilerek çocuğun kendi değerini fark etmesi sağlanmalıdır.

Çocuğun bireyselliğine saygılı, baskıdan uzak, sevgiye dayalı, hür metotlarla yürütülen ahlâk eğitimi daha başarılı olacaktır. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi ahlâki kültürün oluşmasını sağlayabilmesi için çocuğun aklını ve iradesini kullanmasını sağlayan prensipler üzerine bina edilmelidir.

DKAB öğretim programının amaçları, vizyonu, ilkeleri değerlendirildiğinde ahlâki değerlerin üzerinde fazlasıyla durulduğu ve iyi vatandaş yetiştirme çabası içinde bulunduğu

görülmektedir. Bu durum ahlâki kültürü de şekillendirerek destekleyecektir. Bu nedenle DKAB öğretmenleri DKAB dersinin amaçlarına ulaşmak için azami gayret göstermelidirler.

Ahlâki kültürün unsurları arasında yer alan ahlâki değerlerin anlatımında peygamberlerin ahlâkının konu edinilmesi ve dramatize edilerek anlatılmasının uygun olacağı kanaatindeyiz. Ders farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullanılarak işlenmelidir. Gösterip yaptırma, soru-cevap, sokratik tartışma, akrostiş, drama, balık kılıcı, kavram haritası, altı şapka, resim çizme, şiir, deneme çalışmaları vb. gibi öğrenci merkezli yöntemlerle derse renk katılmalıdır.

“İyi” kavramı, ahlâkın en önemli yapı taşlarından biridir. İyinin, doğru ve güzel olan değerlerin membası dindir. Çocuklarda sorumluluk bilinci oluşturularak iyinin, doğrunun eğitimi verilmelidir. Sorumluluk bilincini kazandıracak etkenlerden biri dini duygudur. Bu nedenle Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni etkili ve yeterli donanıma sahip olmalıdır. Farklı ve etkin yöntemler kullanılarak ders içeriği zenginleştirilmeli ve üzerinde sürekli çalışmalar yapılmalıdır.

Çocuğun karakterini oluşturan davranışlar, anne babasına, çevresindeki insanlara karşı geliştirdiği yaşam biçiminin bir parçasıdır. Bu bireyin gelecekte toplumdaki yerini belirleyecek olup, onu başarılı ya da başarısız kılacak olan bir dinamiktir. Bu nedenle Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi bilgi düzeyinde bir eğitimle yetinmemelidir. Çocukların iyi bir kimlik kazanmalarında etkin olmalıdır. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin amacı; çocuğun kalbini, ruhunu, kimliğini şekillendirerek davranışlarının üzerinde kalıcı bir etki oluşturmak olmalıdır. Dolayısıyla teorik bilgilerden çok uygulamaya yönelik çalışmalara önem vermek hedefe ulaştırması bakımından daha faydalı olacaktır.

Bu konuda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenlerine düşen görev, dersin içerisinde yer alan bilişsel, duyuşsal, psiko-motor davranışları belirleyerek dersin işleme sürecine nasıl yansıtılacağına kararlaştırılması olmalıdır. İnsan fitratı iyiye ya da kötüye eğilimlidir. Bu noktada iyiliğe ve doğruya olan eğilimler güçlendirilmelidir. Yapılan çalışmada öğrencilerin eğilimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle bireysel ve gelişimsel özellikleri dikkate alarak eğitim verilmelidir.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi ve konuları yeniden gözden geçirilmeli, hızla gelişen ve değişen dünyaya uyum sağlayabilecek şekilde düzenlenmelidir. Bunun için de Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisinin ahlâki kültürün oluşumuna etkisi isimli çalışmaya benzer

alışmalar diğer sınıf seviyelerinde uygulanarak farklı yöntemlerle ahlâki yarguların ders üzerindeki etkisi değerlendirilerek programlar ve konularla ilgili yenilikler yapılabilir.

KAYNAKÇA

Acat, M. Bahaddin, “Öğrenme Sürecinde Değerler ve Öğretmenin Ahlâki Liderliği”, *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı*, MEB Yayınları, İstanbul 2012.

Akarsu, Bedia, *Ahlâk Öğretileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.

_____, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 1975.

Akbaba, Sırrı, “Eğitimin Psikolojik Temelleri”, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ed. Remzi Y. Kıncal, Grafiker Yayınları, Ankara, 2011.

Akbaş, Oktay, “Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi”, *Değerler ve Eğitimi Uluslar Arası Sempozyumu 26-28 Kasım 2004* (Ed. Recep Kaymakcan ve diğerleri), DEM Yayınları, İstanbul 2007, s. 673-696.

Akseki, Ahmet Hamdi, *Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı*, Nur Yayınları, Ankara, 1991.

Aktan, Coşkun Can, *Ahlâk ve Ahlâk Felsefesine Giriş*, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2009.

Aldridge, Jerry and Box, Jean, “Moral and Affective Dimensions of Childhood.”, *Handbook of Children’s Religious Education*, ed. Ronald E. Ratcliff, Religious Education Pres, Birmingham Alabama, 1992.

Ali el-Muttakî, *Kenzü’l-Ummâl*, Darü’l Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2010.

Apuhan, R.Şükrü, *Ahlâk ve Karakter Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2003.

Atkinson Rita L., Richard C. Atkinson, Edward E. Smith, Daryl J. Bem, Susan Nolen-Hoeksema, *Psikolojiye Giriş*, çev. Yavuz Alagon, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2010.

Austrian, Sonia, *Adolescence*, Sonia Austrian (Ed.), “Developmental Theories Through The Life Cycle”, pp. 79-131, Newyork: Colombia University Press, 2008.

Aydın, Ayhan, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir 2001.

Aydın, Mehmet Zeki, *Ahlâk Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2003.

_____, “Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi”, <http://www.mehmetzekiaydin.com>.

Ayhan, Halis, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, İfav Yayınları, İstanbul, 1997.

Ayhan, Halis, Hayati Hökelekli, Yurdagül Mehmedoğlu, Mustafa Öcal, Halil Ekşi, *Din ve Ahlâk Eğitimi Öğretimine Yeni Yaklaşımlar*, Dem Yayınları, İstanbul, 2004.

Başal, Handan Asude, *Gelişim Psikolojisi Nasıl Mutlu Bir Çocuk Yetiştirebilirim*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.

Başaran, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2005.

Başgil, Ali Fuad, *Din ve Laiklik*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998.

Baymur, Feriha, *Genel Psikoloji*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1994.

Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1989.

Beşoğul, İnci, *Çocuk Bakım ve Terbiyesi*, Çile Yayınevi, İstanbul, 1976.

Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara, 1998.

Bilgin, Beyza- Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi*, Gün Yayınları, Ankara, 1997.

Bolay, S.Hayri-Kavak, Kazım, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2001.

Bunnin Nicholas-Yu Jiyuan, “Ethics”, *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, Blackwell Publishing, Amerika, Oxford ve Avustralya, 2004.

Burckhardt, Titus, *Aklın Aynası, Geleneksel Bilim ve Kutsal Üzerine Denemeler*, çev. Volkan Ersoy, İnsan Yayınları, İstanbul 1994.

Burger, Jerry, *Kişilik*, çev. İnan Deniz Erguvan Sarioğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2006.

Büyükkaragöz, S. Savaş ve arkadaşları, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Mikro Yayınları, Konya, 1998.

Can, Gürhan, “Kişilik Gelişimi”, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Pegema Yayıncılık, Ankara 2004.

Cebeci, Suat, “Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık”, *Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu*, Değişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.

Ceyhan, Esra, *Çocuk Gelişim Psikolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2002.

Corman, Lois, *Psikanaliz Açısından Çocuk Eğitimi*, çev: Hüseyin Portakal, Cem Yayınları, 1996.

Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.

Çam, Zekeriya, Duygu Çavdar, Sedef Seydooğulları, Figen Çok, *Ahlâk Gelişimine Klasik ve Yeni Kuramsal Yaklaşımlar*, (2012, Bahar), Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 12, 1211-1225.

Çamdibi, H.Mahmut, *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

_____, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, İstanbul: Han Neşriyat, 1983.

_____, “Ailede Çocuğun Ahlâki Terbiyesi”, *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi*2, Ensar Neşriyat, İstanbul,1996.

Çetin, Ali, *Ahlâk ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı:1, 2006, s. 65-78.

Çiftçi, Nermin, “Kohlberg'in Bilişsel Ahlâk Gelişimi Teorisi: Ahlâk ve Demokrasi Eğitimi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, S.1, 2003.

Çileli, Meral, *Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi*, V Yayınları, Ankara 1986.

Çotuksöken, Betül “Felsefe Açısından Küreselleşme ve Kültür”, *Cumhuriyet ve Küreselleşme*, ed: Suna Kili, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Çubukçu, İbrahim Agah, *İslamda Ahlâk ve Manevî Vazifeler*, DİB Yayınları, Ankara, 1998.

Debray-Ritzen, Pierre, *Freud Skolastiği*, çev. A. Fikret Gökdemir, A. Çetin Ertürk, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991.

Demir, Ömer ve Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, 1997.

Demirbaş, Asaf, *Kur'an'da Karakter Öğretimi*, Eser Yayınları, İstanbul, 1990.

Dewey, John, *Okulda Ahlâk Eğitimi*, çev: Fidan Oğuzkan, AÜEF. Yayınları, Ankara, 1976.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretim Kılavuzu, MEB Yayınları, Ankara, 2010.

Dodurgalı, Abdurrahman, *Eğitim Sosyolojisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.

Doğan, Mehmet, “Türkiye’de Aileye ve Aile Fertlerine Tesirleri Açısından Kitle Yayın Araçları”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, AAK Yayınları, Ankara, 1991.

Doğan, Recai, Cemal, Tosun, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, PegemA Yayınları, Ankara, 2002.

Duman, Bilal, “Yapılandırmacılık”, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Ed. Gürbüz Ocak, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2011.

Durant, Will, *Medeniyetin Temelleri*, çev: Nejat Muallimoğlu, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1978.

Durmuş, Alparslan, “EDAM Karakter Okulu Modeli”, *Değerler Eğitimi Uluslar arası Konferansı*, MEB Yayınları, İstanbul, 2012.

Elkin, Frederick, *Çocuk ve Toplum*, çev: Nazife Güngör, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995.

Erdem, Hüsameddin, *Ahlâk Felsefesi*, Hü-er Yayınları, Konya, 2009.

Erden, Münire ve Yasemin Akman, *Eğitim Psikolojisi (Gelişim-Öğrenme-Öğretme)*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 1997.

Eroğlu, Feyzullah, *Davranış Bilimleri*, Beta Yayınları, İstanbul 2000.

Ertürk, Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme*, Yelkentepe Yayınları, Ankara, 1982.

Fernand, Braduel, *Uygurlukların Grameri*, Çev: M. Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, Ankara, 1996.

Filiz, Şahin, *Ahlâkın Aklî ve İnsani Temeli*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 1998.

Freud, Sigmund, *Psikanaliz Üzerine*, çev. A. Avni Öneş, Say yayınları, İstanbul, 1991.

Gander, Mary, Harry Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Çev. Ali Dönmez, Nermin Çelen, Bekir Onur, İmge Yayınları, Ankara, 2004.

Gazali, *İhyâu Ulûmi'd Din*, Mehmed A. Müftüoğlu (Çev.), A. Fikri Yavuz (Tashih), Cilt:3, Tuğra Neşriyat, İstanbul 2000.

Geçtan, Engin, *İnsan Olmak*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997.

Geçtan, Engin, *Psikanaliz ve Sonrası*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

Geçtan, Engin, *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*, Remzi Kitabevi, 7.Basım, İstanbul, 1989.

Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1968.

Gövsâ, İbrahim Alaettin, *Çocukta Duygusal Gelişim*, Hayat Yayınları, İstanbul, 1998.

Gülçür, M. Kazım, *Kuran'da Karakter Eğitimi*, Işık yayınları, İzmir 1994.

Güngör, Erol, *Değerler Psikolojisi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2010.

Güngör, Nevin, *Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri İle Ziyaeddin Fahri Fındıklıoğlu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Güvenç, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.

Hotelling, K. & Forrest, L., *Gilligan's Theory of Sex-Role Development: A Perspective for Counseling*, *Journal of Counseling Development*, 64, 183-186, 1985.

Hökelekli, Hayati, *Psikolojiye Giriş*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.

_____, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

_____, "Çocukta Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi", *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1998.

_____, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2009.

_____, "Şahsiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (297-298), Cilt 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.

_____, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları İstanbul, 2011.

İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, çev: Abdulkadir Şener vd., Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.

Jafee, Sara & Hyde, Janet Shibley, "Gender Differences in Moral Orientation: A Meta- Analysis." *Psychological Bulletin*, 126(5), 703-726, 2000.

Johnson, David & Johnson, Roger, "The Three Cs Of Classroom And School Management. Jerome Freiberg (Ed.), *Beyond Behaviorism: Changing The Classroom Management Paradigm*. Boston: Allyn & Bacon, 1999.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınları, İstanbul, 1996.

Karip, Emin, *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2010.

Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Nobel Yayınları, Ankara, 1999.

Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da Kişilik Psikolojisi*, İzci Yayınları, İstanbul, 1997.

Katipoğlu, Bedri, *Din Psikolojisi Açısından Freud Psikanalizi ve Din*, Özden Ofset, İzmir, 1991.

Kaya, Mahmut, “Değişen Toplum ve Değişmeyen Değerler”, *Sosyal Değişme ve Dini Hayat*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1991.

Kaya, Mevlüt, “Kişilik Özelliklerinin Ahlâki Yargı Üzerindeki Etkisi”, Marmara Üniversitesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, s:4, İstanbul, 1997.

Kaymakcan, Recep, *Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersleri, Yeni Eğilimler: Çoğulculuk ve Yapılandırmacılık*, Değerler Eğitim Merkezi, İstanbul, 2009.

Kılıç, Recep , “*Ahlâk Kavramının Analizi*”, İslâm Ahlâkı ve Sevgi, Ankara, Kasım 2007.

_____, *Ahlâkın Dini Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.

Komisyon, *Sosyoloji-1*, Açıköğretim Lisesi Yayınları, Ankara 2004.

Komisyon, *Eğitime Giriş*, MEB Yayınları, İstanbul, 1986.

Korkmazlar, Ümran, “Son Çocukluk Dönemi”, *Ana-Baba Okulu*, Kayıhan Aydoğmuş ve diğerleri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.

Kot, Ahmet, *Ailede Çocuk Eğitimi*, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2005.

Köknel, Özcan, “Ergenlik Dönemi”, *Ana-Baba Okulu*, Kayıhan Aydoğmuş ve diğerleri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.

Köse, Ali, *Freud ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.

_____, *Neden İslam'ı Seçiyorlar*, İSAM Yayınları, İstanbul 1997.

Köylü, Mustafa, *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*, Etüt Yayınları, Samsun, 2000.

Kulaksızoğlu, Adnan, *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Mangır, Mine, & Baran, Gülen, *Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeylerdeki Altı Yaş Çocuklarında Cinsel Kimliğin Kazanılması Üzerinde Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1990.

Mehmedoğlu, Ali Ulvi, *Kişilik ve Din*, DEM Yayınları, İstanbul, 2004.

Mehmedoğlu, Yurdagül, “Evrenselleşebilirlik ve Ahlâk”, Ed. Ali Ulvi Mehmedoğlu ve Yurdagül Mehmedoğlu, *Küreselleşme Ahlâk ve Değerler*, Litera Yayınları, İstanbul, 2006.

Mercin, Levent, “Piaget ve Kohlberg’in Ahlâk Gelişim Kuramlarının Özelliklerinin Karşılaştırılması”, *Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2005): 73-86.

Milli Eğitim Bakanlığı, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, MEB Yayınları, Ankara, 2010.

Müslim, Müslim İbn Haccâc el-Kuşeyrî (v. 261/874): *Sahîhu Müslim*, Kahire, 1955.

Okul Öncesi Eğitim Programı (36-72 Aylık Çocuklar İçin), Meb Yayınları, Ankara, 2006.

Onur, Bekir, *Gelişim Psikolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

_____, *Ahlâk Eğitiminin Psikolojik Temelleri*, AÜEF. Yayınları, (12-1) , 72-79, Ankara, 1979.

Öcal, Mustafa, *Din Bilgisi Dersleri İçin Yeni Müfredat Programı*, İz Yayınları, Bursa, 1998.

Öymen, M. Münir Raşit, *Psikoloji, Sosyoloji, Pedagoji Açısından Ahlâk Eğitimi ve Ahlâkın Testle Ölçülmesi*, Murat Matbaacılık Kollektif Şirketi, İstanbul, 1975.

Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra Yayınları, Konya, 1991.

Özden, Yüksel, *Öğrenme ve Öğretme*, PegemA Yayıncılık, Ankara, 2005.

Özdemir, Soner Mehmet, “Eğitimde Program Geliştirme Süreçlerinin Unsurları,” *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Ed. Gürbüz Ocak, PegemA Yayıncılık, Ankara 2011.

Özdoğan, Öznur, “Çocuğun Ahlâki Gelişim Düzeyini Yükseltmeye Yönelik Bir Yöntem Önerisi”, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Çalışma Toplantısı-I*, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul, 2004.

Özeri, Z. Nezahat, “Anne Tutumlarının Çocuğun Ahlâk ve Adalet Gelişine Etkisi” *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1998.

Özgediz, Selçuk, *Çocuk Gelişiminin Temel İlkeleri*, Boğaziçi Üniversitesi İdari İlimler Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, İstanbul 1979.

Özgüleç, Fatma, *7-11 Yaşlarındaki Çocukların Ahlâki Yargularının Gelişimi*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.

Özkalp, Enver, *Davranış Bilimine Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2004.

Öztürk, Ahmet, Akbaba, Ahmet “Ahlâk Gelişimi”, *Eğitim Psikolojisi*, Ed. İbrahim Yıldırım, Anı Yayıncılık, Ankara, 2011.

Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008.

_____, *Çocuk ve Suç*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.

Pinter, Rudolf ve arkadaşları, *Eğitim Psikolojisi*, Çev: Sabri Akdeniz, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.

Poyraz, Hakan, “Ahlâkın Dikotomisi İç Ahlâk/Dış Ahlâk”, Ed: Ali Ulvi Mehmedoğlu ve Yurdağül Mehmedoğlu, *Küreselleşme, Ahlâk ve Değerler*, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Rûdânî, *Cem'u'l-Fevâid*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Selçuk, Ziya, *Gelişim ve Öğrenme*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2003.

Senemoğlu, Nuray, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005.

Sevinç, Müzeyyen, *Erken Çocuklarda Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*, Morpa Yayınları, İstanbul 2003.

Seydi, Ali, *Ahlâk-ı Dinî*, Dersaadet: Kanaat Matbaası, İstanbul, 1329.

Smetana, Judith, *Adolescents, Families and Social Developmens: How Teens Consruct Their Worlds*, UK. Wiley- Blackwell, 2011.

Sönmez, Veysel, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Anı yayıncılık, Ankara, 2014.

Stroud, Scott, Moral Judgement and Communicative Action: Connections Between Moral Development and Formal-Pragmatic Presupposition Awareness, *Communications Reports*, 14(2), 2001, 131-142.

Şişman, Mehmet, *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2013.

Tanyol, Cahit, *Sosyolojik Açıdan Din, Ahlâk, Laiklik ve Politika Üzerin Diyaloglar*, Okat Yayınları, İstanbul, 1970.

Tezcan, Mahmut, *Sosyolojiye Giriş*, A.Ü.E.B.F. Yayınları, Ankara, 1995.

_____, *Sosyal ve Kültürel Değişme*, A.Ü.E.B.F. Yayınları, Ankara, 1984.

_____, *Eğitim Sosyolojisi*, Feryal Matbaası, Ankara, 1996.

Topses, Gürsen, *Eğitim Sürecinde İnsan ve Psikoloji*, Varlık Yayınları, Ankara, 1990.

Tosun, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegema Yayıncılık, Ankara 2002.

Turiel, Elliot, *The Development of Social Knowledge: Morality and Convention*, England, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.

_____, The Development of Morality, Nancy Eisenberg (Ed.), *Hanbook of Child Psychology, Vol. 3, Social, Emotional and Personality Development* (6th ed., pp. 789-857), Newyork: Wiley, 2006.

Uysal, Halil, *İnsan ve Toplum Bilimleri Sözlüğü*, Uysal Kitabevi, Konya, 1996.

Ülgen, Gülten, *Eğitim Psikolojisi, Birey ve Öğrenme*, Bilim Yayıncılık, Ankara, 1995.

Yaparel, Recep, *Bilişsel Psikolojinin Din Psikolojisine Katkıları Bağlamında Yükleme Kuramı*, Dijital Baskı sistemleri, İzmir, 2001.

Yavuzer, Haluk, *Okul Çağı Çocuğu*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2000.

- Yavuzer, Haluk, *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993.
- Yavuz, Kerim, *Çocuk ve Din*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.
- _____, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, DİB Yayınları, Ankara, 1987.
- _____, *Eğitim Psikolojisi*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1991.
- _____, *Günümüzde Din Eğitimi*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Adana, 1998.
- Yazgan, Mustafa, *Semavi Dinlerde Ahlâk*, Nur Yayınları, Ankara 1976.
- Yazıcı, Kubilay, "Değerler Eğitimine Genel Bakış", *TÜBAR*, 2006, C.19, ss.499-522.
- Yıldırım, Bilal, "Çocuğun Şahsiyet Gelişiminde Ailenin Yeri ve Önemi Üzerinde Bir İnceleme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, Elazığ, 1997.
- Yörükoğlu, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayınları, İstanbul, 1998.
- Wright, Derek, & Croxen, Marry, *Ahlâk Yargısının Gelişimi*, Çev. Demet Öngen, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 22(1), 289-310, 1989.
- Zengin, Mahmut, "Yapılandırmacı Yaklaşım ve Din Öğretimi", *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*, Ed. Mustafa Köylü, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul, 2012.

T.C.
ÇORUM VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 13583543/605/518675
Konu : Anket Çalışması Talebi

09/04/2013

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : a) Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 07.03.2012 tarih B.08.0.YET.00.20.00.0/3616 sayılı ve 2012/13 nolu Genelgesi.
b) Hitit Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Dairesi Başkanlığının 02.04.2013 tarih ve 32377951-277-320-2073 sayılı yazısı.

Hitit Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığının ilgi (b) yazısında; Üniversitelerinin Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı 110130005 numaralı öğrencisi Ümmügülüm TÜRKMEN'in tez çalışmasında kullanmak üzere İlimiz Merkez 23 Nisan Ortaokulu, Mimar Sinan Ortaokulu ve Yavuz Sultan Selim Ortaokulu öğrencilerine yönelik "Ortaokullarda Ahlak Eğitimi" konulu araştırma ve anket çalışması yapma talebinde bulunmaktadır.

Söz konusu başvuru Müdürlüğümüzce ilgi (a) Genelge çerçevesinde incelenmiş olup, bu çalışmanın İlimiz Merkez 23 Nisan Ortaokulu, Mimar Sinan Ortaokulu ve Yavuz Sultan Selim Ortaokulu öğrencilerine gönüllülük esasına dayalı olarak, mühürlenmiş örneğinin kullanılarak yapılması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Arslan ARSLAN
Müdür a.
Şube Müdürü

OLUR
09/04/2013

Aytekin GİRĞİN
Vali a.
İl Millî Eğitim Müdürü

EKLER:

- İlgi (b) yazı örneği (1 Sayfa)
- Anket formu örneği (2 Sayfa)

Guvenli Elektronik İmzalı Aslı ile Aynıdır. 09/04/2013

Turgay NİZAM

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5 inci maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır

Adres:

Üçdutlar Mah. Eşrefhoca Cad. Millî Eğitim Müdürlüğü Binası Kat: 1 ÇORUM Ayıntılı bilgi için: T.NİZAM Memur
Tel: (0364)224 02 01 -154 Faks: (0364) 213 83 53 E-Posta: kultur19@meb.gov.tr İnternet Adresi: corum.meb.gov.tr

ANKET

Kıymetli Öğrenciler

Bu çalışmamızın amacı derslerimizde ahlâk eğitiminin ne derece verimli geçtiğini sizlerin görüşleriniz çerçevesinde tespit etmektir. Sizlere daha kaliteli ve etkin bir eğitim sunabilmek ve sizin ihtiyaçlarınıza daha doğru çözüm önerileri sağlamak amacındayız. Görüşleriniz bizim için önemlidir. Bu nedenle aşağıdaki soruları cevaplamanızı rica ediyoruz. Veriler akademik bir araştırma için kullanılacağından lütfen sorulara içtenlikle cevap veriniz. İsimlerinizi yazmayınız.

Zaman ayırdığınız için şimdiden teşekkür ederim.

I. Bölüm

Okulun Adı:

Sınıf:

II. Bölüm

Sorular	Evet	Hayır	Olabilir
1) Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi sevdiğin dersler arasında yer alıyor mu?			
2) Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi senin ahlâki değerleri yeterli ölçüde kazanmanı sağladı mı?			
3) Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi sana yeni bilgiler kazandı mı?			
4) Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi senin davranışlarında değişikliğe neden oldu mu?			
5) Hastalara, yaşlılara toplu ulaşım araçlarında yer vermek senin için önemli midir?			
6) Allah'a inanan Müslüman'ın kalbi her zaman huzur ve mutlulukla dolu mudur?			
7) 'Dini kavramları öğrenirken büyüklerimi örnek aldığım oluyor.' İfadesine katılıyor musunuz?			
8) 'Müslümanlar hayatları boyunca doğruluktan ayrılmayan insanlardır' ifadesine katılıyor musunuz?			
9) 'Her zaman olmasa da arada bir yalan söylemekte hiçbir kötülük yoktur.' Bu düşünceye katılıyor musun?			
10) Arkadaşlarımı kırmamaya özen gösterir misiniz?			
11) 'Allah'ın sevgisini kazanmak için yapılan her fiil ibadettir' ifadesine katılıyor musunuz?			
12) 'Kardeşimi kıskanmam kötü bir davranıştır. Ama arkadaşlarımı kıskanmam da bir sakınca yoktur.' İfadesine katılıyor musunuz?			
13) Arkadaşınızın derse katılmasını engellemeniz sonucu onun hakkına girmiş olur musunuz?			

14) Meleklerin seni gördüğünü düşünerek kötü davranışlarını yapmaktan vazgeçer misiniz?			
15) Emek sarf etmeden kazanılan para helal midir?			
16) 'Kur'an-ı Kerim okunduğunda O'nu büyük bir saygı ile dinlerim' ifadesine katılıyor musunuz?			
17) 'Arkadaşım la saat sekiz de buluşmak için sözleştik. Benim için söz bir emanettir. O yüzden saat sekiz de muhakkak belirtilen yerde olurum.' İfadesine katılıyor musunuz?			
18) Hz. Muhammed bütün Müslümanlar için örnek bir kişilik midir?			
19) "Allah doğruluktan ayrılmayanları sever." Bu düşünce sence doğru mudur?			
20) "Her zaman yalan söylemek kötü bir davranıştır fakat şaka yaparken yalan söylememiz de bir sakınca yoktur." İfadesine katılıyor musunuz?			
21) Paylaşmak insan için bir ihtiyaç mıdır?			
22) Her güzel iş ve davranışı dinimiz onaylar mı?			
23) "Peygamberimizi çok seviyorum ve O'nun adını saygı ile anarım" ifadesine katılıyor musunuz?			
24) Dinimiz güzel ahlâk sahibi olmamızı gerektirir mi?			
25) Öğrenmiş olduğun bazı ahlâki kurallar sende değişikliğe neden oldu mu?			
26) "Güzel ahlâki öğrenmemde Hz. Peygamberin hayatı ve örnek kişiliği etkili olmuştur." Bu düşünceye katılıyor musunuz?			
27) "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri benim iyi bir birey olmam da etkili olmuştur." Bu düşünce sence doğru mu?			
28) "Kur'an-ı Kerim okuduğu zaman onu saygı ile dinlemeliyiz?" ifadesine katılıyor musunuz?			
29) "Melekler bizleri görebilen varlıklardır. Bu yüzden hareketlerime dikkat ederim." İfadesine katılıyor musunuz?			
30) "Kimliğimin oluşmasında ahlâki değerlerimizin önemli bir yeri vardır." İfadesine katılıyor musunuz?			

